

**UCHWAŁA NR XX/166/16
RADY GMINY GORZYCE**

z dnia 30 czerwca 2016 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na terenie Gminy Gorzyce na lata
2016-2020**

Na podstawie art. 87 ust.1,3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) po uzyskaniu opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, uchwała się, co następuje:

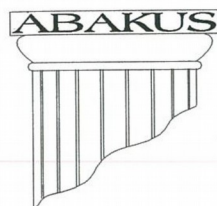
§ 1. 1. Przyjąć Gminny Program Opieki nad Zabytkami na terenie Gminy Gorzyce na lata 2016-2020 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Gorzyce.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Krzysztof Małek

ABAKUS
Pracownia
Projektowo-Urbanistyczno-Konserwatorska
ul. Ks. bpa B. Bogodaina 25/2
41-500 Chorzów
tel.: (032) 241-29-09
fax.: (032) 241-35-02
tel. kom. 0-601-975-222
e-mail: biuro@pracowniaabakus.pl,
e.pilarska@wp.pl

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY GORZYCE WRAZ Z GMINNĄ EWIDENCJĄ ZABYTKÓW

SPIS TREŚCI

I. STAN BADAŃ STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NA OBSZARZE GMINY GORZYCE.....	4
I.I. Przesłanki formalno-prawne.....	4
I.II. Zakres opracowania.....	4
II. GMINA GORZYCE.....	10
II.I. Zarys dziejów Gminy Gorzyce.....	10
II.II. Struktura przestrzenna obszaru Gorzyc.....	22
II.II.I. Położenie geograficzne, środowisko przyrodnicze, komunikacja.....	22
III. KALENDARIUM.....	38
IV. STAN BADAŃ STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NA OBSZARZE GMINY GORZYCE.....	43
IV.I. Obiekty wpisane do rejestru zabytków.....	43
IV.II. Obiekty sugerowane do wpisu do rejestru zabytków.....	44
V. ZABUDOWA ZABYTKOWA GMINY GORZYCE.....	45
V.I. Dawna zabudowa mieszkalna i gospodarcza.....	46
V.II. Zabudowa przemysłowa i poprzemysłowa.....	54
V.III. Kolonie domów urzędniczo-robotniczych.....	56
V.IV. Obiekty użyteczności publicznej.....	56
V.V. Zespoły pałacowo-parkowe.....	56
V.VI. Zabudowania folwarczne.....	58
V.VII. Obiekty sakralne.....	60
V.VIII. Cmentarze.....	61
V.IX. Obiekty małej architektury.....	61
V.X. Wykaz – obiekty i zespoły przemysłowe o wartościach zabytkowych na terenie Gminy Gorzyce.....	65
VI. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE GMINY GORZYCE.....	67
VI.I. Kubatura.....	67
VI.II. Cmentarze.....	68
VI.III. Mała architektura.....	68
VI.IV. Spis Obiektów.....	70
VI.IV.I. Zespół pałacowo-parkowy.....	70
VI.IV.II. Zabudowa folwarczna.....	70
VI.IV.III. Obiekty przemysłowe.....	70
VI.IV.IV. Mieszkalne budownictwo patronackie.....	71
VI.IV.V. Obiekty sakralne.....	73
VI.IV.VI. Budynki użyteczności publicznej.....	73

VI.IV.VII. <i>Budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze wiejskim</i>	73
VI.IV.VIII. <i>Domy jednorodzinne w charakterze willi</i>	74
VI.IV.IX. <i>Cmentarze (parafialne)</i>	74
VI.IV.X. <i>Obiekty małej architektury</i>	74
VII. ZIELEŃ ZABYTKOWA	77
VIII. GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE	90
VIII.I. <i>Cele Programu Opieki Nad Zabytkami na terenie Gminy Gorzyce</i>	90
VIII.II. <i>Generalne wytyczne urbanistyczne</i>	91
VIII.III. <i>Generalne wytyczne architektoniczne</i>	91
VIII.IV. <i>Postulaty konserwatorskie</i>	92
VIII.V. <i>Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej</i>	93
IX. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA GMINY GORZYCE	94
IX.I. <i>Główne cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków</i>	94
IX.II. <i>Wpis do rejestru zabytków – ochrona obiektów</i>	97
IX.III. <i>Dotacje</i>	98
IX.IV. <i>Dominanty przestrzenne - historyczne – pozytywne</i>	100
X. SPISY	101
X.I. <i>Spis obiektów</i>	101
XI. LITERATURA	105

I. STAN BADAŃ STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NA OBSZARZE GMINY GORZYCE

I.I. Przesłanki formalno-prawne.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA TERENIE GMINY GORZYCE zwany dalej PROGRAMEM, opracowany został na lata 2016-2020.

Obowiązek sporządzenia niniejszego dokumentu wynika z zapisów artykułów 21 – 22 oraz 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Z 2014, poz. 1446 z późn. zm.). Program dotyczy zagadnień ochrony zabytków na obszarze jednostek samorządu terytorialnego Gminy Gorzyce.

Zapisy programu będą podstawowym narzędziem dla władz gminy w realizacji przedsięwzięć dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami, a także przyczynią się do zapewnienia środków koniecznych do realizacji programu w latach 2016-2020.

Podstawą dla sporządzenia niniejszego programu jest ewidencja zabytków. Zasady sporządzenia ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011.113.661).

Ilustracja 1: Zdjęcie – Turza Śląska ulica Kościuszki okolica dawnego folwarku

I.II. Zakres opracowania.

Programem został objęty obszar gminy Gorzyce – w jej obecnych granicach administracyjnych.

W związku z powyższym Program, zgodnie z art. 87, ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ma na celu w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków i walorów krajobrazu kulturowego;
- wyeksponowanie układów urbanistycznych i krajobrazowych związanych z zachowanymi obiektami zabytkowymi, bądź o zabytkowym walorze;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla realizacji potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych, wspierania inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- wskazanie właściwych form architektonicznych oraz sposobu zabudowy dla nowo realizowanych obiektów w celu utrzymania walorów krajobrazu kulturowego i ładu przestrzennego;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, w celu eliminacji sytuacji konfliktowych związanych z wykorzystaniem tych zabytków;
- tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

Opracowano ewidencję obiektów zabytkowych powstałych do lat 50. XX w., w tym obiektów małej architektury. Ewidencja ta winna umożliwić określenie form współpracy i relacji między właścicielami obiektów a gminą, czy też przedstawicielami administracji państwowej i gminnej, w kwestii zasad prowadzenia wspólnych działań i odpowiedzialności w zakresie ochrony zabytków. Przy jej sporządzaniu kierowano się także zapisem art. 6 ustawy o ochronie zabytków, zgodnie z którym ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome, będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowli,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, (m. in. kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi),
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami projektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome, będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Z 2012 poz. 642 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ilustracja 2: Zdjęcie – zabudowa wiejska na terenie Gorzyc

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej, w których określono typy obiektów podlegające ochronie i opiece z mocy ustawy.

Opracowanie niniejsze nie ma charakteru studium, czy też analizy struktury urbanistycznej lub architektonicznej gminy Gorzyce. Jego zasadniczym celem jest istotne zmniejszenie zagrożeń dla substancji zabytkowej i docelowa ochrona przed ich likwidacją.

Na podstawie dokonanej inwentaryzacji substancji i prospekcji terenu skoncentrowano się na sporządzeniu wytycznych konserwatorskich zarówno w odniesieniu do układu przestrzennego obszaru gminy, jak i syntetycznych względem ogółu obiektów. Na terenie gminy oprócz wskazania obiektów o najcenniejszej wartości zabytkowej, skatalogowano najlepiej zachowane przykłady budownictwa wiejskiego – zabudowy mieszkaniowej, gospodarczej oraz siedliskowej, powstałej przed rokiem 1950. Analiza układów tej zabudowy, przy głównych ulicach oraz analiza porównawcza kartograficzna pomogły wskazać najcenniejsze układy przestrzenne o walorze zabytkowym. Celem zawartych w niniejszym programie zasad, którymi należy się kierować, jest:

- ochrona zabytkowych układów przestrzennych,
- opracowanie programu strategicznego, dotyczącego prac remontowo-konserwatorskich,
- kształtowanie wizerunku plastyczno - estetycznego w oparciu o przesłanki konserwatorskie historycznej zabudowy gminy,
- stworzenie ujednoliconej dokumentacji dla wytypowanych budynków w obszarze opracowania,
- określenie stanu zachowania układu przestrzennego gminy i jego wartości zabytkowej,
- sformułowanie generalnych wytycznych konserwatorskich obejmujących problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy,
- wytypowanie obiektów o największej wartości oraz najbardziej zagrożonych do przyszłego procesu remontowo – konserwatorskiego,
- wskazanie obiektów, które z uwagi na swe wartości i znaczenie winny być chronione według zasad ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i tych, które należy wyłączyć spod wcześniej określonych rygorów.

Ilustracja 3: Zdjęcie – Osiny ulica Raciborska – pierzeja ulicy – kalenicowa zabudowa z przełomu XIX i XX wieku oraz w tle z lat 30stych.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3), wprowadza następujące pojęcia związane z ochroną i opieką nad zabytkami:

- **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- **zabytek ruchomy** - rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- **historyczny zespół budowlany** - powiązana przestrzennie grupa budynków, wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- **krajobraz kulturowy** - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku, wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W aspekcie ustawy o zabytkach należy także wyjaśnić zagadnienie stosowanego w opracowaniu określenia „objąć ochroną prawną”. Jest to kryterium ogólne, odnoszące się do obiektów posiadających wartość zabytkową.

Obecna ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami różnicuje zakres ochrony każdego z obiektów i hierarchizuje go. Stanowi o tym art. 7 ustawy o następującym brzmieniu:

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wszystkie zatem obiekty wymienione w niniejszym opracowaniu jako posiadające wartość zabytkową są objęte ochroną według standardu ustanowionego w art. 7 pkt 4 ustawy. Z tego też powodu należy opracować dla nich szczegółowe karty ewidencyjne według zasad ustanowionych Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie gminnej ewidencji zabytków. Część obiektów ze względu na stan techniczny kwalifikuje się do rozbiórki. Wskazane jest wykonanie dokumentacji zachowawczej dla tych obiektów.

Szczególną formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków typu „A” (zabytki nieruchome) lub „B” (zabytki ruchome) województwa śląskiego. Wpis winien obejmować obiekty o najwyższych walorach zabytkowych.

Ilustracja 4: Zdjęcie – Rogów ulica Wyzwolenia

II. GMINA GORZYCE

II.1. Zarys dziejów Gminy Gorzyce.

OD PRADZIEJÓW PO ŚREDNIOWIECZE

Gmina Gorzyce leży na skraju Doliny Odry i Wyżyny Śląskiej. Od zachodu jej granicę wytycza rzeka Odra, a od południa Olza. Gorzyce stanowią część powiatu wodzisławskiego. Gmina składa się z 12 sołectw: Belsznicy, Bluszczowa, Czyżowic, Gorzyc, Gorzyczek, Kolonii Fryderyk, Odry, Olzy, Osiny, Rogowa, Turzy Śląskiej i Uchylska.

Początki przedmiotowego obszaru sięgają połowy XIII wieku. Obszar położony przy Bramie Morawskiej – która od najdawniejszych czasów była dogodnym przejściem na styku Sudetów i Karpat. Teren ten bogaty jest w stanowiska archeologiczne sięgające epoki kamienia (czyli od początków osadnictwa człowieka do około 1800 r. przed Ch.).

Na terenie gminy znajduje się 47 stanowisk archeologicznych z epoki kamienia. Na znaleziska składają się pojedyncze wyroby krzemienne ze śladami obróbki, części narzędzi, a także kilka siekier i toporków kamiennych. Wskazują one na fakt, że w tym okresie grupy osadnicze prowadziły osiadły tryb życia i prowadziły wielokierunkową eksploatację terenu związaną z hodowlą zwierząt i rolnictwem.

Z epoką brązu i wczesną epoką żelaza (1800 – 400 r. p.n.e.) łączyć należy 11 stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w różnych częściach gminy (Gorzyczki, Olza, Rogów, Uchylsko). Znaleziska z tego okresu, jak również późniejsze, związane są z biegnącym przez ten obszar szlakiem bursztynowym jak i komunikacyjnym znaczeniem rzeki Odry. Zabytki należą do tzw. kultury łużyckiej. Wśród unikatowych znalezisk zwracają uwagę cenne importy pochodzące ze stanowiska w Olzie: pozostałość brązowego diademu oraz szytlet. Diadem ma prawdopodobnie proveniencję przy-alpejską, a szytlet pochodzi z terenu Kotliny Karpackiej.

W okresie rzymskim (do V w. n.e.) mamy do czynienia z kolejną fazą zasiedlania terenu, tym razem przez osadników reprezentujących kulturę przeworską. Z 5 stanowisk pochodzą unikatowe znaleziska: germańskie brązowe wiadro, rzymski miecz, brązowy sierp i czerpak. Zachowały się również pozostałości osady w Gorzycach i Gorzyczkach.

Niezwykle bogaty jest też zbiór zabytków średniowiecznych i nowożytnych z okolic miejscowości Olza i Odra, odkrytych przypadkowo w trakcie eksploatacji żwiru. Są wśród nich m. in.: miecz, topór, czekan bojowy oraz obręcz koła. Od około VII w. ziemie obecnej gminy wchodziły w skład terytorium słowiańskiego plemienia Gołężyców. Posiadało ono 5 grodów i po raz pierwszy zostało wymienione przez Geografa Bawarskiego w poł. IX w. Pod koniec IX w. grody uległy zniszczeniu w wyniku ekspansji Państwa Wielkomorawskiego. Od X w. tereny wzdłuż Odry i Olzy należały do obszaru zainteresowania oraz rywalizacji Polski i Czech.

Podsumowując okres pradziejowy i wczesnośredniowieczny należy podkreślić, że dokładne jego rozpoznanie i opisanie wymaga dalszych badań archeologicznych oraz opracowań naukowych. Niestety, ze względu na przekształcenia wynikające ze złożonych procesów osadniczych oraz odkrywkowej eksploatacji kruszywa, może być to zadaniem trudnym i skomplikowanym. Niemniej na podstawie istniejących źródeł materialnych można stwierdzić, że z racji położenia terenu gminy na trasie szlaku bursztynowego i obok Bramy Morawskiej, dochodziło tu zarówno do stałej komunikacji związanej głównie z handlem, jak i do migracji ludności.

W KSIĘSTWIE OPOLSKO-RACIBORSKIM I RACIBORSKIM – ŚREDNIOWIECZNE POCZĄTKI POSZCZEGÓLNYCH WSI

Początki obecnie istniejącego osadnictwa powiązane są z historią księstwa opolsko-raciborskiego, które powstało w 1202 roku w wyniku połączenia księstwa opolskiego i raciborskiego przez księcia Mieszka Płatoniego (1131/46 – 1211). Księstwo istniało do początku lat 80. XIII w., kiedy to zostało podzielone na cztery dzielnice: opolską, bytomską, raciborską i cieszyńską. Aż 10 spośród 12 sołectw dzisiejszej gminy ma rodowód sięgający średniowiecza.

Za panowania syna Mieszka Płatoniego – Kazimierza I zwanego Opolskim (1178/80 – 1230) pojawia się pierwsza wzmianka o Gorzycach. Pochodzi z 1226 r. i informuje o dawaniu daniny do klasztoru benedyktynów w Tyńcu przez mieszkańców wsi. Potwierdzeniem tej zależności lennej jest bulla papieża Grzegorza IX z 26 maja 1229 r., w której zatwierdza on opatowi tyńciekiemu, na rzecz filii w Orłowej, dziesięciny z różnych wsi. Wśród nich wymienione są Wielkie Gorzyce oraz Uchylsko. Można przyjąć, że obydwie wsie funkcjonowały na prawie polskim i dopiero w 2 połowie XIII w. – w trakcie wielkiej akcji kolonizacyjnej, która objęła tereny Śląska – zostały na nowo lokowane na prawie niemieckim. Nowa lokacja polegała na przemierzeniu gruntów wsi, rozbudowie, wyznaczeniu nowych granic oraz rozdysponowaniu gruntów rolnych. Dokument „Liber Fundationis Episcopatus Wratislaviensis” z ok. 1300 r. potwierdza fakt istnienia nowolokowanych wsi, poprzez informację, że mieszkańcy korzystali wówczas z tzw. wolnizny, czyli na czas zagospodarowania zwolnieni byli z podatków i danin. Te dwie nowe osady, podobnie jak dzisiaj, były zapewne w swoim układzie urbanistycznym ulicówkami, gdzie gospodarstwa budowane były w dwuszeregu, tworząc rodzaj traktu komunikacyjnego - ulicy. W 1278 r. właścicielem wsi Gorzyce był rycerz Wojciech z Gorzyc, o czym zaświadcza dokument księcia Władysława Opolskiego (1225-1281/82). Tak więc wieś była wówczas własnością prywatną. W kolejnych stuleciach często zmieniali się właściciele Gorzyc. W XV w. nabył ją Pan na Boguminie, rozpoczynając kilkuwiekowy okres przynależności do dóbr bogumińskich. Po 1300 r. w Gorzycach powstaje parafia i wzniesiony zostaje kościół.

Prawie równie stare Uchylsko (1229) po raz kolejny wzmiankowane jest w 1305 r., kiedy to jest mowa o młynie i stawach. W 1407 r. właścicielem wsi był rycerz Wańko, starosta na zamku w Pszczyńcu.

Leżąca w sąsiedztwie rzeki Odry wieś o tej samej nazwie po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1264 r., była własnością książąt raciborskich. Następnie stała się lennem rycerskim, które wielokrotnie zmieniało właściciela. W 1492 r. ponownie znalazła się we władaniu książęcym.

Najazd Tatarów w 1241 i 1242 r. przetoczył się przez ziemię raciborską czyniąc poważne zniszczenia. Reakcją na spustoszenia wojenne było przyspieszenie procesu lokacji nowych miejscowości. W wyniku XIII-wiecznej kolonizacji w okolicy powstały dwie ważne osady miejskie: Wodzisław (1257) i Bogumin (przed 1256). Z dużą dozą prawdopodobieństwa można stwierdzić, że w XIII w. powstały również: Belsznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyczki, Kamień, Olza, Rogów, Syrynka, Turza. Nie można wykluczyć, że część z wymienionych osad mogła mieć wcześniejszą proveniencję – analogicznie jak w przypadku Gorzyc i Uchylska – natomiast niektóre mogły powstać jako nowo lokowane wsie u schyłku XIII w.

Z ważnych przekazów związanych z końcem średniowiecza należy wspomnieć, że w Rogowie pierwszy kościół istniał już w drugiej połowie XIV wieku. Nie znamy jednak dokładnej daty jego budowy. W 1303 r. prawdopodobnie istniała wieś Syrynka (opuszczona na pocz. XVI w.). W 1435 r. po raz pierwszy w źródłach pojawia się Olza. Natomiast z 1472 i 1480 r. pochodzą najstarsze wzmianki o Bluszczowie.

W średniowieczu wsie były własnością książęcą, kościelną lub rycerską. Okres ten charakteryzował się ciągłymi zmianami własności. Lenna kościelne i książęce często przechodziły w ręce rycerskie. Moźni panowie drogą spadkową, na zasadzie zastawu bądź handlu przekazywali sobie wsie i miejscowości. I tak w XV w. Belsznica, Bluszczów, Czyżowice oraz Rogów należały do drobnego rycerstwa. Olza i Odra były natomiast w ręku właścicieli Bogumina. Śladem po tych czasach a zarazem dowodem na prywatną rycerską własność jest niewielki gród stożkowaty – siedziba feudalnego pana, który istniał pomiędzy XIV a XVI (?) wiekiem w Gorzyczkach. Tego typu grody rozpowszechnione na Śląsku w XIII w. miały kształt drewnianej lub kamiennej wieży mieszkalno-obronnej usytuowanej na ziemnym kopcu otoczonej drewnianą palisadą i fosą. Stanowiły siedzibę rycerza – niższego feudała i pełniły funkcję obronną oraz administracyjną. Do dzisiejszych czasów zachowało się usypisko ziemne o wysokości ok. 7 m oraz resztki fosy i wałów. Należy domniemywać, że tuż obok musiało istnieć podgrodzie pełniące rolę służebną wobec siedziby feudała. Obecne znaczenie tego miejsca, podkreśla fakt wpisania stanowiska archeologicznego do rejestru zabytków.

Ilustracja 5: Zdjęcie – folwark w Gorzyczkach pojawiający się jako w pełni rozwinięty już na mapie z 1827 roku, zabudowania z przełomu XIX i XX wieku.

ADMINISTRACJA I GOSOPDARKA W DOBIE NOWOŻYTNEJ

Pod koniec średniowiecza, w wyniku wygasania kolejnych rodów książęcych, poszczególne księstwa przechodziły bezpośrednio w ręce królów czeskich. Królowie przekazywali je lub ich części w ręce szlachty. Ta nowa forma własności określana była mianem państwa stanowego. Był to duży majątek ziemski wyłączony spod władzy terenowej i zależny bezpośrednio od króla, a później cesarza. Pierwsze państwa stanowe na Śląsku powstały pod koniec XV w. Zarządcą państwa stanowego był „pan” (lub „wolny pan” w przypadku wolnych państw stanowych), co odpowiadało niemieckiemu tytułowi barona. W podlegających mu wsiach chłopcy zobowiązani byli do płacenia czynszu, który uzależniony był od wielkości gospodarstwa. Ponadto wszystkim obowiązywała dziesięcina płacona na rzecz Kościoła. Najbogatszą osobą we wsi był sołtys, posiadający największe gospodarstwo. Czerpał on zyski z prowadzenia karczmy, młyna lub stawu. Chłopi w XIV i XV w. utrzymywali się z rolnictwa i gospodarki rybnej, która była dobrze rozwinięta w tej części Górnego Śląska. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w XVI w. duże stawy istniały w dolinie Leśnicy, Olzy i Odry.

Przez powyższe zmiany administracyjne dotknięte zostały również tereny obecnej gminy Gorzyce. Powstałe w 1502 r. Wodzisławskie Państwo Stanowe, którego centrum stanowiło miasteczko Wodzisław, obejmowało 10 wsi, w tym: Czyżowice, Gorzyczki, Turzę i Uchylsko. Natomiast w skład Bogumińskiego Państwa Stanowego wchodziły: Belsznica, Gorzyce, Olza i Odra. Pozostałe trzy wsie: nieistniejący już Kamień, Bluszczów i Rogów stanowiły własność szlachecką.

Państwa stanowe, jako jednostki podziału terytorialnego funkcjonowały do XVI-XIX w., kiedy to zostały, w wyniku pruskich reform, zastąpione powiatami.

Opisując strukturę administracyjno-gospodarczą należy wspomnieć o folwarkach. Były to wielkie gospodarstwa rolne nastawione na masową produkcję, wykorzystujące pracę chłopów pańszczyźnianych. W związku z tym w XV w. doszło do zmiany renty feudalnej. Chłopi, zamiast jak dotychczas oddawać panu daniny i płacić czynsz, zostali zmuszeni do odrobku. Na Śląsku – w przeciwieństwie do Polski, gdzie koncentrowano się na produkcji zboża chlebowego na eksport – dominowały folwarki autonomiczne, które nastawione były na lokalny zbytny produktów rolnych oraz na hodowlę zwierząt. Okres nowożytny, od przełomu XV i XVI w., to czas kiedy w krajobrazie gospodarczym gminy zaczęły pojawiać się folwarki. Folwarki przyjmowały zwykle kształt czworoboku, w który ujęte były zabudowania gospodarcze. Towarzyszyły im budynki mieszkalne zarządców oraz pracowników dworskich. Na podstawie źródeł kartograficznych wiemy, że w poł. XVIII w. istniały tego typu założenia pomiędzy Odrą, Olzą i Belsznicą (Olschin), w Olzie, Belsznicy, Gorzyczkach, Turzy oraz Rogowie (dwa folwarki). Z dawnych folwarków wymienić należy jeszcze obiekty w Czyżowicach, Gorzycach, Bluszczowie (trzy folwarki w tym jeden w centrum miejscowości z siedzibą Larischów, drugi w Hańdrychowie, trzeci na Kympie) i Uchylsku. Do dnia dzisiejszego zachowały się częściowo tylko zabudowania trzech folwarków: pozostałości dworu w Gorzyczkach przy ul. Wiejskiej (obora, stodoły, spichlerz, stajnia, dawny dom inspektora, dwór oraz tzw. Dom Rycerski o nieustalonej funkcji), folwark w Olzie usytuowany równolegle do ul. Bogumińskiej (dwa budynki w stanie ruiny, dwie stodoły i budynek mieszkalny) oraz folwark w Turzy Śląskiej – Olszenicy z pocz. XX w. w sąsiedztwie ulic Wodzisławskiej, Kościuszki i Ligonie (dwór, obecnie gruntownie przebudowany, spichlerz, stajnia, chlew, dwa czworaki oraz dom inspektora).

Ważny element śląskiej gospodarki – wspomniana już hodowla ryb – zaczął tracić swą pozycję od XVIII w. Dlatego też do XIX w. osuszone zostały stawy w dolinach Odry, Olzy i Leśnicy. W efekcie powierzchnia stawów zmniejszyła się aż o 50%. W zamian w okolicznych folwarkach rozwinęła się hodowla szlachetniej odmiany owiec zw. „merynos”.

Ilustracja 6: Zdjęcie – Odra ulica Rogowska – XIX-wieczna kaplica oraz jeden z najstarszych murowanych obiektów na terenie gminy Gorzyce – budynek mieszkalny z 1842 roku wraz z zabudowaniami siedliska.

W DOBIE REWOLUCJI PRZEMYSŁOWEJ

Rewolucja przemysłowa, która w XIX w. całkowicie odmieniła charakter Górnego Śląska – w tym nieodległych wsi pod Rybnikiem i Wodzisławiem – przez długi czas omijała teren obecnej gminy. Średnio-wieczna struktura przestrzenna miejscowości przetrwała do XIX stulecia. Charakteryzowała się zwartą zabudową na niewielkim obszarze. Rolnictwo pozostawało głównym zajęciem mieszkańców. Po uwłaszczeniu chłopów zaznaczyło się znaczne rozwarstwienie w zakresie areałów rolniczych. Obok dużych majątków funkcjonowały małe gospodarstwa chłopskie, których rozdrobnienie pogłębiało się wskutek parcelacji między synów. Równocześnie pojawiły się zmiany w technice uprawy poprzez upowszechnienie płodozmianu (tzw. czteropolówka).

W XIX w. władze pruskie kładły nacisk na eliminowanie zabudowy drewnianej, narażonej na ciągłe pożary, i zastępowały ją murowaną. Proces ten następował jednak bardzo wolno poczynając od obiektów użyteczności publicznej przez kościoły, budynki dworskie i przemysłowe.

Druga poł. XIX w. była okresem dynamicznego rozwoju kolejnictwa.

W miejscach osuszonych stawów i w starorzeczach rozpoczęto eksploatację żwiru. Największa żwirownia Goldmanów funkcjonowała w Odrze od 1913 r.

W 1911 r. została podjęta decyzja o budowie kopalni węgla kamiennego „Fryderyk” w Gorzyczkach. Zaprojektowano zespół zabudowy kopalnianej, rozpoczęto drążenie szybów. Jednocześnie powstało osiedle robotnicze – Kolonia Fryderyk. Składało się na nie 13 budynków. Zakład uruchomiono w 1917 r, jednak już po sześciu latach w 1923 r. został zamknięty. Przyczyną były trudne warunki wydobywania: niewielka miąższość pokładów oraz obecność metanu. Z rozwijającym się w okolicy przemysłem związana była również, wybudowana w tamtym czasie Kolonia Olecka w Olzie.

Istotną nowością, jaka pojawiła się w XIX w. był, inspirowany przez państwo, rozwój oświaty. Już w latach 20. XIX w. powstały szkoły w Bełsznicy i Olzie. Poziom edukacji w tamtym czasie był określany przez władze szkolne jako katastrofalny. Dotyczyło to zresztą całego szkolnictwa wiejskiego na terenie inspektoratu rybnickiego. Zdecydowana większość dzieci uczęszczała do szkoły nieregularnie, gdyż powszechnym było wykorzystywanie ich przez rodziców w pracach polowych i gospodarstwie, co uważano za ważniejsze i bardziej pożyteczne. Stan ten ulegał stopniowym zmianom w 2 poł. XIX w. w wyniku reformy szkolnej bp. Bogedaina a następnie polityki Kulturkampf. W latach 70. i 80. powstały szkoły w miejscowościach Czyżowice, Gorzyczki, Odra i Turza. Były to już murowane budynki. Spośród pierwotnej sieci szkolnej zachował się tylko jeden historyczny budynek w Turzy, obecnie silnie przekształcony.

Ilustracja 7: Zdjęcie – Olza ulica Dworcowa widok Kolonii robotniczej.

ZABYTKI – ŚWIADKOWIE PRZESZŁOŚCI GMINY

Fakt, że we wszystkich miejscowościach dominowała zabudowa drewniana, jest jedną z przyczyn ograniczonej ilości istniejących zabytkowych budynków. Do dnia dzisiejszego nie przetrwał ani jeden dom o konstrukcji drewnianej, natomiast najstarsze murowane pochodzą z połowy XIX w.

Dla okresu średniowiecza i nowożytności walor zabytkowy mają przede wszystkim stanowiska archeologiczne ze wspomnianym wcześniej grodem stożkowym na czele. Wielką wartość – na skalę ogólnopolską – mają trzy krzyże pokutne znajdujące się na terenie gminy. Zwane są „pomnikami średniowiecznego prawa”, gdyż wznoszone były przez morderców, jako element pokuty. Symbolizują zawarcie ugody z rodzinami ofiar. Przykłady z gminy pochodzą z XIV-XVI w. i usytuowane są w Olzie (1) i Rogowie (2).

Niewątpliwie najcenniejszym zabytkiem związanym z dawnymi rodami szlacheckimi zamieszkującymi niegdyś gminę jest – wpisane do rejestru zabytków – założenie pałacowo-parkowe w Gorzycach. Kompleks powstał na pocz. XX w. dla przemysłowca i tajnego radcy Friedricha von Friedlander-Fulda (1858- 1917), właściciela dóbr gorzyckich od 1906 r. Pałac myśliwski tzw. „Górny” wzniesiono w miejscu innego obiektu określanego w źródłach XIX w. „zamkiem”. Wybudowany na podstawie projektu architekta Williama Müllera (1871 – 1913) w latach 1910 – 1912 (1914?) w stylu klasycyzującego baroku jest dwukondygnacyjną rezydencją na rzucie prostokąta. Charakteryzuje się elewacjami rozczłonkowanymi pilastrami, dźwigającymi uproszczone belkowanie. Siedmioosiowa fasada wschodnia posiada pozorny ryzalit środkowy zwieńczony frontonem z kartuszem herbowym, nad oknami znajdują się festony. Elewacja tylna złożona jest z ryzalitu i czterokolumnowego portyku. Drugi z pałaców, tzw. dolny, wzniesiony został w tym samym okresie, ok. 1912 r., przez architekta Paula Schultze-Naumburga (1869-1948). Prezentuje podobny styl architektoniczny, ale posiada oryginalny, półkolisty rzut. Pierwotnie parterowy, zwieńczony jest dachem mansardowym z trój-kondygnacyjną wieżą bramną pośrodku. Niestety przebudowa z lat 70. XX w. polegająca na podwyższeniu o jedną kondygnację doprowadziła do zniszczenia historycznej bryły. Otaczająca pałac zieleń ma charakter krajobrazowego parku angielskiego. Zachowały się także zabudowania dawnego folwarku: lodownia, budynek transformatora, zabudowania gospodarcze i młyn.

Tego typu założeń pałacowo-parkowych było niegdyś więcej. Warto wspomnieć m.in. nieistniejącą reprezentacyjną siedzibę bluszczowskich Larischów.

Ilustracja 8: Zdjęcie – Odra ulica Główna 23 – murowany budynek mieszkalny z 1842 roku.

Ważnymi zabytkami świadczącymi o historii gospodarczej gminy są zabudowania trzech folwarków w Gorzyczkach, Olzie i Turzy.

Architektura sakralna, zwykle lepiej zachowana z racji otaczającego ją kultu jak i bardziej trwałego materiału wykonania, nie może poszczycić się tak licznymi zabytkami. Mowa tu przede wszystkim o kościołach. Parafie w Gorzyczkach i Rogowie pochodzą z okresu średniowiecznych lokacji. Kościoły drewniane nie przetrwały jednak do naszych czasów. Drewniany kościół w Gorzyczkach spłonął podczas pożaru wsi w 1788 r. W 1800 r. w jego miejsce przeniesiono drewniany kościółek z Plichowic, który jednak już w 1839 r. rozebrano. W latach 1862-1869 wzniesiono murowaną świątynię, która przetrwała do 1945 r., kiedy to została zniszczona w wyniku działań wojennych. Obudowana została przez budowniczego Adolfa Hanaka z Olzy w latach 1946-1948. Podobne losy przechodził kościół w Rogowie. W miejsce średniowiecznego kościoła w 1651 r. wzniesiono nowy, drewniany, który spłonął w 1897 r. Miało to miejsce w trakcie budowy nowej, neogotyckiej murowanej świątyni (budowa w latach 1896-1898) zaprojektowanej przez Ludwika Schneidera. W 1945 r. kościół został zniszczony i w powojennych latach odbudowany przez Hanaka. Pozostałe dwie parafie powstały w XX w.: w Olzie w latach 30., gdzie analogicznie jak w pozostałych miejscowościach doszło do zniszczenia kościoła w 1945 r., oraz w Turzy po wojnie w latach 40. XX w.

Ilustracja 9: Zdjęcie – Olza - zabudowania przy ulicy Wiejskiej

Z małej architektury sakralnej na uwagę zasługuje wpisana do rejestru zabytków, murowana kaplica pod wezwaniem Świętej Rodziny w Olzie z ok. 1800 r. oraz neogotyckie kaplice z przełomu XIX i XX w. w Rogowie, Turzy, Uchylsku i Bluszczowie. Najcenniejszym zabytkiem tej grupy, również będącym w rejestrze zabytków, jest barokowa figura św. Jana Nepomucena z XVIII w., znajdująca się na wzgórzu na granicy Bluszczowa i Rogowa. Przedstawia Świętego, dającego jałmużnę. Na postumencie znajdują się rzeźby św. Karola Boromeusza i Antoniego. Przypisywana jest ona wybitnemu śląskiemu rzeźbiarzowi Johannowi Melchiorowi Österreichowi. Warto dodać, że kult świętego Jana Nepomucena, który został kanonizowany w 1729 r., szybko rozprzestrzenił się w królestwie czeskim, w tym również na ziemi wodzisławskiej. Wynikało to z faktu, że uważano go za patrona tonących oraz orędownika podczas powodzi. Miało to istotne znaczenie na obszarach zagrożonych powodzią. Wartość zabytkową mają również rozsiane po terenie gminy liczne krzyże przydrożne i kapliczki z XIX i pocz. XX w.

Do obiektów o dużej wartości historycznej zaliczyć należy zabytki związane z przemianami wynikającymi z rewolucji przemysłowej. Są to dworzec i warsztat zabezpieczenia ruchu w Olzie powstałe w latach ok. 1912-1915. W Gorzycach znajduje się jedyny znaczący, historyczny zespół przemysłowy. Jest to zabudowa dawnej kopalni „Fryderyk”, która powstała w latach 1913-1917. Składa się z 10 budynków m.in. dawnego budynku administracyjnego, warsztatu mechanicznego i kuźni, budynku biurowego, stajni, portierni, kotłowni i maszynowni, siłowni wraz z rozdzielnią elektryczną, łaźni wraz z lampownią i markownią, pompowni oraz stolarni.

Ilustracja 10: Zdjęcie – osadzone w krajobrazie zabudowania z lat 1870-1900 przy ulicy Wiejskiej w Gorzyczkach.

OD POWSTAŃ ŚLĄSKICH PO XXI WIEK

Czas niemieckiego panowania we wschodniej części Górnego Śląska zakończył się po I wojnie światowej. III powstanie śląskie i podjęte po nim decyzje wielkich mocarstw sprawiły, że również miejscowości obecnej gminy stały się częścią II Rzeczypospolitej.

W trakcie III powstania śląskiego w rejonie Olzy doszło do ważnej bitwy. Powstańcy dosyć szybko opanowali prawy brzeg rzeki Odry i obsadzili teren na północ od wsi Olza, przejmując kontrolę nad dwoma mostami na szlaku Olza-Chałupki. 22 maja 1922 r. Niemcy wyprowadzili atak wspierany przez pociąg pancerny. Mimo początkowych sukcesów powstańcom udało się zażegnać kryzys i odeprzeć nieprzyjaciela. Bitwa pod Olzą zalicza się do najkrwawszych w dziejach powstań śląskich. Poległo w niej 41 powstańców, 60 zostało rannych, a 90 trafiło do niewoli. W okresie międzywojennym nieopodal wsi znajdował się Trójkąt Trzech Republik (miejsce styku granic Polski, Czechosłowacji i Niemiec), do którego corocznie, w rocznicę powstania, odbywały się słynne marsze powstańcze.

W latach 20. zlikwidowano archaiczny dualizm administracyjny, wcielając dawne obszary dworskie do macierzystych gmin. Dokonano parcelacji majątków ziemskich, co stało się impulsem do rozwoju przestrzennego miejscowości. Wraz z upowszechnionym w tamtych latach budownictwem murowanym dało to początek nowym układom urbanistycznym wykraczającym poza ukształtowane jeszcze w średniowieczu granice, a także położyło zręby pod istniejący, współczesny krajobraz. Równocześnie rozwijało się budownictwo oświatowe (wzniesiono szkoły w Olzie i Gorzyczkach) i infrastruktura kolejowa (linia kolejowa Bluszczów-

Brzezie). W Belsznicy powstała spółdzielnia mleczarska obsługująca miejscowości z rejonu doliny Odry i skraju Płaskowyżu Rybnickiego. W okresie międzywojennym, po raz pierwszy dostrzeżono walory turystyczno-krajobrazowe okolicy. W pałacu w Gorzycach utworzono uzdrowisko dla dzieci miasta Katowic. Wsadzenie przez polskich saperów mostów na Odrze było jednym z pierwszych wydarzeń II wojny światowej. Już 1 września Niemcy zajęli teren gminy. W trakcie wojny na terenie Gorzyczek powstały dwa obozy dla ludności polskiej wysiedlanej z okolic Żywca. W 1945 r. przez gminę przebiegała linia frontu - na tym odcinku toczyły się zaciekle walki o Bramę Morawską i dostęp do strategicznego Zagłębia Karwińsko-Ostrawskiego. Niemcy stawiali opór aż do końca kwietnia. W efekcie w gruzach legły Gorzyczki, Rogów i Olza, pozostałe wsie również poniosły straty.

Ilustracja 11: Zdjęcie – widok z Belsznicy – ulica Wałowa na Kościół w Rogowie.

Okres powojenny rozpoczął się od odbudowy zniszczonych wsi. Wzniesiono od podstaw kościoły w Gorzycach i Rogowie. Władze komunistyczne zaczęły swą działalność od znacjonalizowania wielkiej własności ziemskiej oraz utworzenia w 1945 r. trzech gmin zbiorowych: Belsznica (Belsznica, Bluszczów, Kamień, Rogów), Gorzyce (Gorzyce, Gorzyczki, Olza, Uchylsko), Wodzisław Śląski–Wieś (Czyżowice, Turza Śląska). W 1954 r. kolejna reforma administracyjna wprowadziła podział na gromady. Od lat 60. XX w. nastąpił trwający aż po dzień dzisiejszy rozwój budownictwa indywidualnego.

W 1973 r. powstała gmina Gorzyce złożona z 12 sołectw. Na początku lat 90. podobnie jak wszystkie polskie gminy odzyskała samorządność. Ułatwiło to przeprowadzenie inwestycji komunalnych. W Turzy

wybudowano nową szkołę, w Czyżowicach gimnazjum, natomiast w Gorzyczkach halę sportową. W Gorzyczkach powstał „Orlik”. Unowocześniono i rozbudowano stadion w Rogowie oraz zbudowano basen w Gorzyczkach. Rozpoczęto budowę kanalizacji. W 1999 r. w strukturze gminy nastąpiły dwie zmiany, wyodrębniło się najmłodsze sołectwo Osiny i zniknął Kamień, którego ludność została wysiedlona z powodu budowy polderu „Buków”.

Obecnie gmina liczy ponad 20 tys. mieszkańców. Grunty orne i pastwiska zajmują ponad 50% obszaru gminy. Posiada 6 przedszkoli, 8 szkół podstawowych, 4 gimnazja oraz rozwiniętą infrastrukturę sportowo-rekreacyjną. Jej zachowane walory krajobrazowe, nienaruszone przez działalność przemysłową, dobrze skomunikowanie z głównymi ośrodkami województwa (autostrada A1) sprawiają, że gmina stanowi atrakcyjny obszar turystyczny.

Ilustracja 12: Zdjęcie – pełna zabudowa siedliskowa przy ulicy Raciborskiej 47 w Gorzyczkach.

II.II. Struktura przestrzenna obszaru Gorzyc.

II.II.I. Położenie geograficzne, środowisko przyrodnicze, komunikacja.

Gmina Gorzyce leży w południowo-zachodniej części województwa śląskiego. Jej południową granicę stanowi granica państwa z Czechami – na rzece Olzie. Od południowego zachodu gmina graniczy z gminą Krzyżanowice – tu także naturalną granicę stanowi rzeka – Odra. Ponadto gmina sąsiaduje z gminą Lubomia, miastem Wodzisław Śląski i wreszcie gminą Godów. Gmina leży na trasie ważnych arterii komu-

nikacyjnych: kolejowych – z Katowic, Rybnika na Chałupki i Ostrawę oraz drogowych – przez tereny sołectw Turza Śląska i Gorzyczki (południowa część Gorzyce) przebiega autostrada A1 (Gdańsk – Gorzyczki). Autostrada stanowi jedno z najważniejszych połączeń w europejskim systemie komunikacyjnym. Na terenie sołectwa Gorzyczki sięga do granicy państwa z Czechami. Most na rzece Olzie łączy autostradę A1 z autostradą na terenie Republiki Czech. Gmina Gorzyce leży też przy drodze krajowej DK 78: Gliwice - Rybnik - Chałupki.

Pod względem fizjograficznym gmina Gorzyce leży na styku odpowiednio: - trzech prowincji: Nizy Środkowoeuropejskiego, Wyżyn Polskich i Karpat Zachodnich z Podkarpaciem, a w ich obrębie - trzech podprowincji: Nizin Środkowopolskich, Wyżyny Śląsko-Krakowskiej i Podkarpacia Północnego, wreszcie w ich obrębie - trzech mezoregionów: Płaskowyżu Rybnickiego (Czyżowice, Rogów, Turza Śląska), Kotliny Raciborskiej (dolina Odry) i Kotliny Ostrawskiej (część Gorzyczek).

O klimacie decyduje: położenie w Bramie Morawskiej, która stanowi największe obniżenie – szerokie na około 50 km - pomiędzy Karpatami a Sudetami, oraz położenie nad rzekami Olzą i Odrą. Rzeką Olza kończy swój bieg obok sołectwa Olza. Uchodzi tu na wysokości około 190-195m. n.p.m. do Odry. Zarówno Odra jak i Olza są na odcinku gminy Gorzyce rzekami uregulowanymi, choć nieżeglownymi. Od przeszło 100 lat powstają kolejne plany przystosowania szlaków do żeglugi i budowy kanału Odra - Dunaj. Na obydwu rzekach rozwija się turystyka kwalifikowana. Wodniacy posiadają swoje przystanie w Wierzniowicach (obok sołectwa Gorzyczki) oraz w Zabelkowie (obok sołectwa Olza).

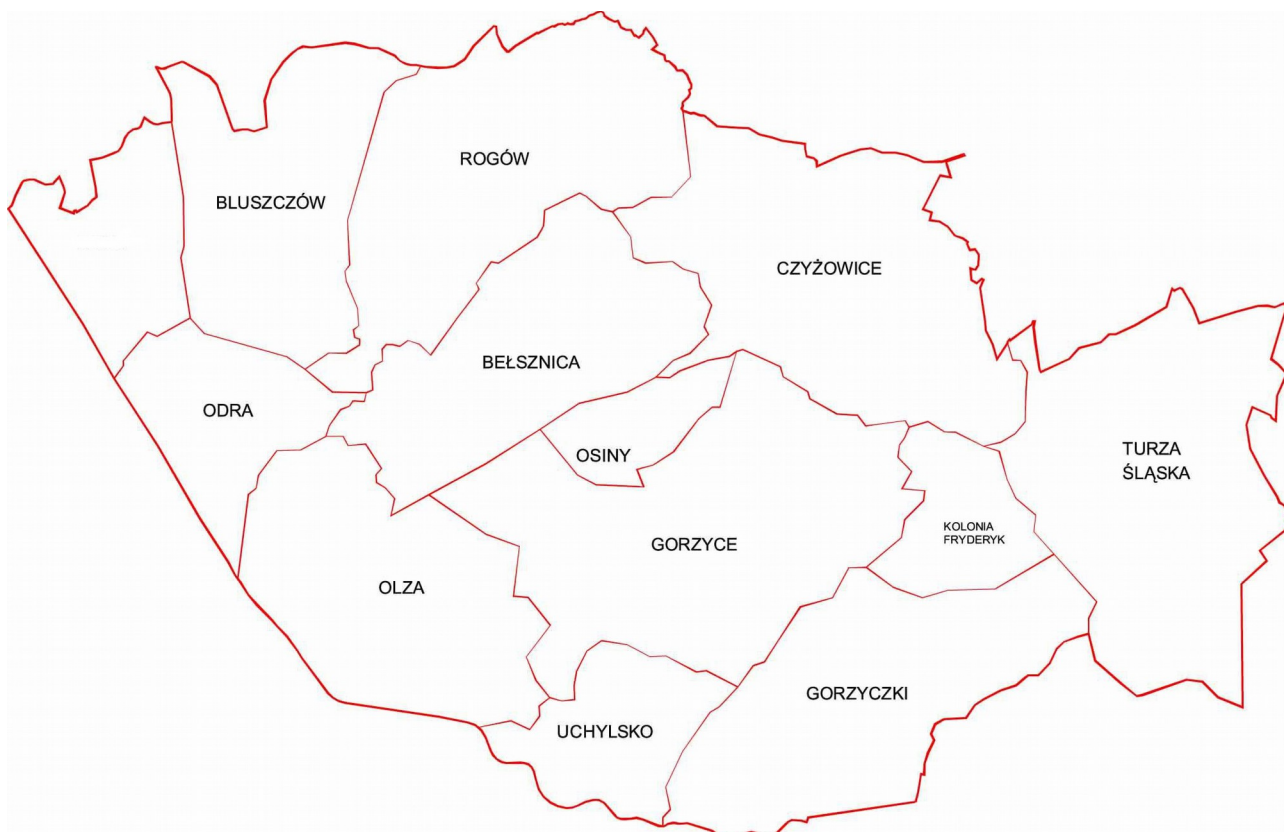

Ilustracja 13: Mapa - położenie geograficzne Gminy Gorzyce.

Wielokrotnie tereny gminy nawiedzały katastrofalne powodzie, m.in. w 1536 r., 1593 r., 1880 r. i 1997 r. Trudno było im zapobiec. Rzeką nie płynęła jednym korytem, meandrowała, tworzyła płycizny, odnogi, rynny, a nawet niewielkie wysepki, zmieniała wielokrotnie swój bieg – m.in. w okolicy Olzy i Odry. Tego typu procesy można dalej obserwować na terenie tzw. Granicznych Meandrów Odry na odcinku od Bogumina do Olzy. Od lat 50. XIX w. prowadzono systematyczne prace regulacyjne. Polegały one na wykonywaniu przekopów skracających koryto rzeki, odcinających zakola (meandry). W końcu XIX w. zbudowano

też wały wzdłuż Odry. Wielkie powodzie zalewały położone na terenach zalewowych: Odrę, Olzę, Kamień, część Belsznicy (tzw. Belskie Stawy) i Gorzyc (okolice obecnego DPS-u). Niebezpieczna rzeka była źródłem katastrofy, ale również przynosiła korzyści. Rolnictwo stało w dolinach na wysokim poziomie, z uwagi na obecność niezwykle żyznych gleb. W dolinie Odry, na ówczesnej raciborszczyźnie, rozwijało się warzywnictwo. Znakomite wyniki osiągnęli w okresie międzywojennym indywidualni producenci z miejscowości Olza i Odra.

Różnorodny krajobraz gminy Gorzyce stanowi jedną z największych atrakcji pogranicza i południowo-zachodniej części województwa. Obserwuje się tu elementy krajobrazu nizinnego, dolin rzecznych i wyżynnego. Wysokie walory posiada stromo opadająca w kierunku południowym krawędź Płaskowyżu Rybnickiego, w którą wkomponowały się znakomicie opisywane wsie. Płaskowyż Rybnicki opada tu miejscami bardzo stromo w kierunku doliny Olzy (w Gorzyczkach) i Odry (Rogów-Belsznica). Wznosi się do wysokości około 310 m. n.p.m. i góruje do 100 m. n.p.m. nad doliną Odry. Do terenów szczególnie wartościowych pod względem przyrodniczym należą: tzw. Belski Las (na niezwykle atrakcyjnym krajobrazowo terenie urozmaiconym jarami i wąwozami przeważa bardzo wartościowy drzewostan liściasty należący do rzadkości na płaskowyżu rybnickim; w lesie rośnie ponad dwadzieścia gatunków roślin chronionych, w tym jedenaście podlegających ochronie ścisłej), resztki starorzeczy Leśnicy (na terenie Turzy Śląskiej), Olzy i Odry (na terenie Gorzyczek, Uchylska, Olzy i Odry) oraz czasza polderu „Buków” z licznymi zbiornikami i zaroślami, które są ostoją wielu gatunków ptaków. Na terenie całej gminy zaobserwowano 162 gatunki ptaków. Zabytkowy charakter posiadają parki dworskie w Gorzyczkach, Gorzyczkach oraz resztki parku w Turzy Śląskiej. W XX w. powstały kolejne parki: „Olszynka” – w Bluszczowie oraz „Dąbki” w Rogowie. Z kolei zalane wodą wyrobiska poźwirowe posiadają duże znaczenie rekreacyjne, stanowiąc miejsce wypoczynku dla mieszkańców okolic Wodzisławia Śląskiego, Jastrzębia-Zdroju i Raciborza. Zbiorniki powstały na terenie dawnych starorzeczy. W XX w. prowadzono tu intensywną eksploatację kruszywa. Wyrobiska posiadają urozmaiconą linię brzegową, częściowo porośniętą lasem lub zaroślami.

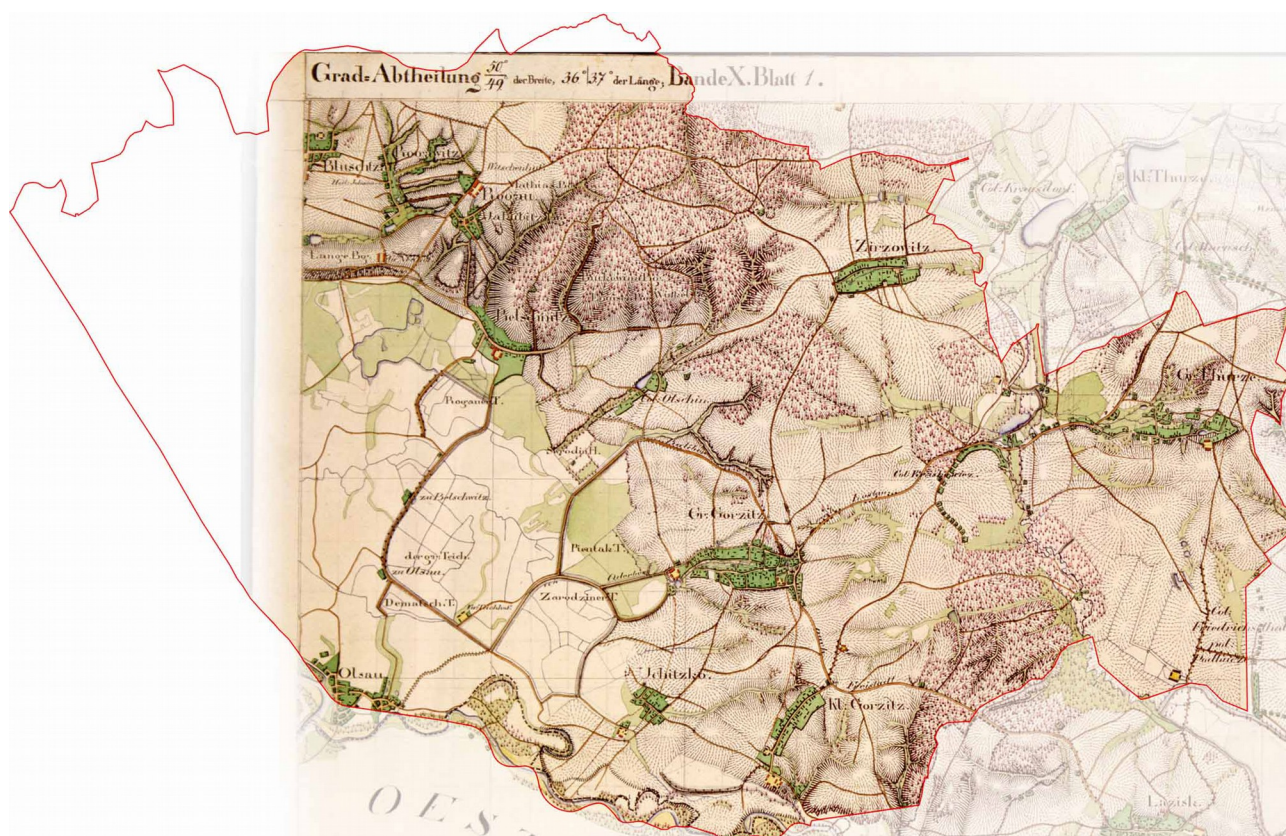
Ilustracja 14: Mapa – Podział Gminy Gorzyce na sołectwa.

Osady Gorzyc liczyły pierwotnie od kilku do kilkunastu pełnorolnych gospodarstw, podczas gdy w okolicach Wodzisławia występowały wsie znacznie większe obszarowo. Granice terenu zabudowanego wyznaczały pierwotnie drewniane krzyże.

W czasach nowożytnych, przed uwłaszczeniem chłopów i parcelacją dużych, pełnorolnych gospodarstw chłopskich, część miejscowości posiadała charakter ulicówek (np. Gorzyce, Gorzyczki, Olza, Turza); inne posiadały charakter wielodrożnic, które odznaczały się złożonym układem przestrzennym (Bluszczów, Odra, Rogów). Uwagę zwraca rozwój procesów osadniczych w okolicach Rogowa. Istniały tu liczne przysiółki, dawniej odrębne wsie: Rogowiec, Syrynka, Wytrzęsów - potraktowane w połowie XVII w. przez ma-

jora von Wrede, jako odrębne jednostki osadnicze. Poważne wątpliwości budzi ustalenie momentu ich powstania. Przypuszcza się, że Syrynka mogła istnieć już w początkach XIII w., gdyż sąsiednią Syrynię oznaczano w dokumentach z początku XIV w. jako „maiore”. W początkach XVI w. Syrynka była osadą niezamieszkałą. Rogowiec prawdopodobnie stanowił „kolebkę” Rogowa. Wątpliwości budzą początki niewielkich Osin, wzmiankowanych w źródłach kartograficznych z I połowy XVII w.

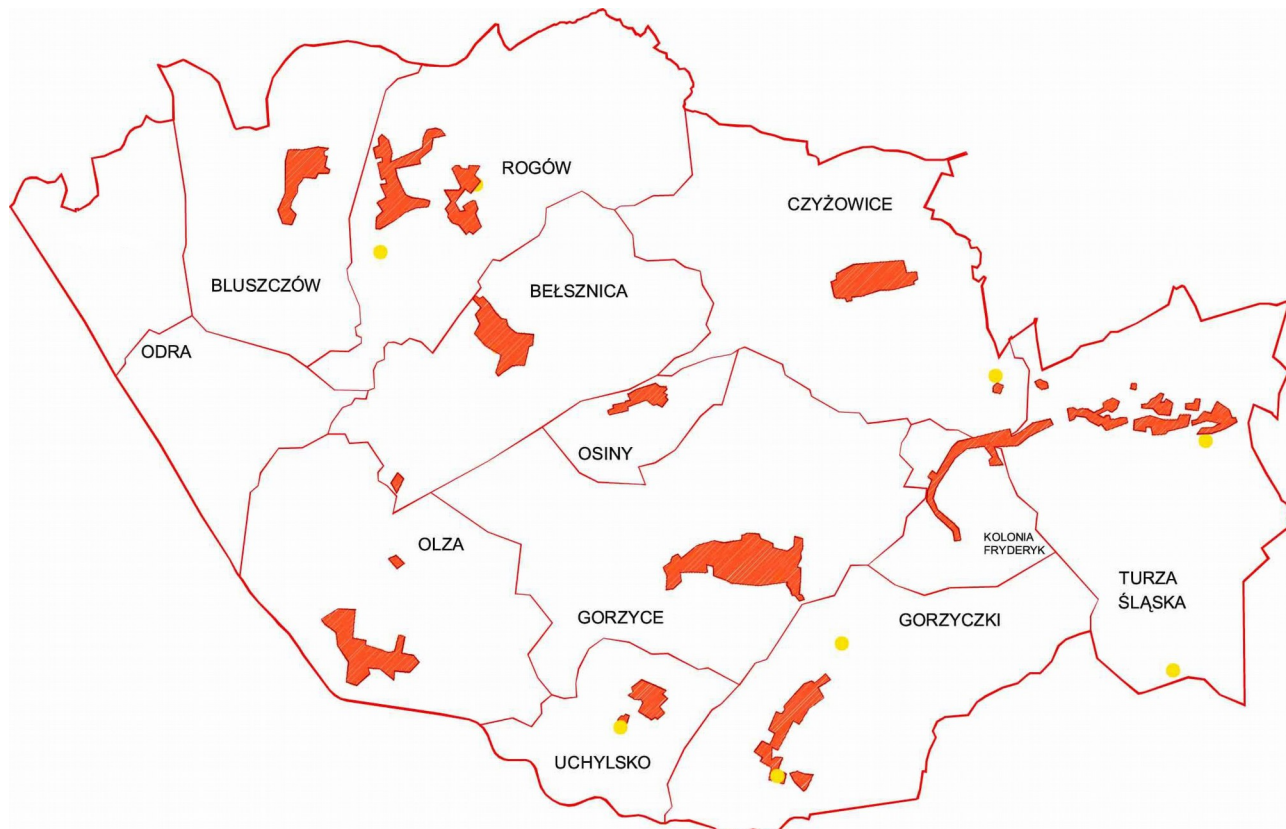
Pozostawanie wsi w strukturach dużych majątków, państewek stanowych - które nie podlegały podziałowi, a przechodziły w całości w ręce kolejnych właścicieli nie sprzyjało rozwojowi procesów osadniczych. Wsie stanowiące własność rycerską (alodialną) ulegały natomiast bardzo często podziałom. Tego typu procesy miały miejsce od XV w. m.in. na terenie Bzia, Jastrzębia, Markłowic czy Radlina. Zdarzało się, że na jednej wsi „siedziało”, czyli miało swoje działki kilku rycerzy - szlachciców. W ten sposób miejscowości dzieliły się na części górne, dolne, średnie. Powstawały w nich, w czasach nowożytnych nowe, niewielkie siedziby ziemian oraz folwarki, młyny i przysiółki. Jedynie w Rogowie – Bluszczowie zdarzało się, że na wsi „siedziało” kilku właścicieli. Istnienie na terenie parafii rogowskiej, w bezpośrednim sąsiedztwie, kilku jednostek osadniczych mogło mieć więc związek z istniejącymi tu stosunkami własnościowymi. W XVIII w. wszystkie części dzisiejszego Rogowa i Bluszczowa znalazły się w ręku rodziny Larisch.

Ilustracja 15: Mapa – ujęcie mapy terenów pogranicza z 1827 roku w obecne granice gminy Gorzyce

W efekcie struktura przestrzenna poszczególnych jednostek osadniczych istniejących na terenie przedmiotowej gminy – średniowiecznych wsi – przetrwała do XIX w. Charakteryzuje się ona na terenie gminy Gorzyce

skupioną, zwartą zabudową oraz brakiem licznych (jak na innych terenach) przysiółków. Relikty pierwotnych układów przestrzennych są czytelne, mimo rozrostu osad, na kolejnych mapach wykonanych przed uwłaszczeniem chłopów, następnie parcelację gospodarstw. Analiza przekazów kartograficznych z lat 20. XIX w. pozwala na stwierdzenie, że ramy przestrzenne zabudowy nie wyszły poza ustalone w I połowie XIX w. obszary.

Ilustracja 16: Mapa – analiza mapy terenów pogranicza z 1827 roku w obecne granice gminy Gorzyce- czerwone pola to zwarta wiejska zabudowa, żółte punkty oznaczają dawne folwarki.

W Gorzycach zabudowa koncentrowała się wokół osi kościół – dwór, po obu stronach cieków wodnych; w Turzy na osi dwór – młyn, po obu stronach cieków wodnych; w Czyżowicach – po obu stronach niewielkiego cieków wodnych. Charakter ulicówki zachowały też Gorzyczki. Złożone układy przestrzenne – wielodrożnic – posiadały Bluszczów i Rogów. W Olzie zabudowania koncentrowały się w okolicy meandrujących rzek Odry i Olzy. Nową jednostką osadniczą był powstały na początku XIX w. Kraskowiec.

Ilustracja 17: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający Belsznicę

Widoczna powyżej mapa przedstawia wieś Belsznica. Widać na niej, że powstała ona jako wieś o charakterze ulicówki z prostym układem urbanistycznym. Przy głównej ulicy opasującej wzniesienie widać zabudowę szczytową, a w drugiej linii zabudowę gospodarczą zamykającą układ siedliskowy. Pośrodku, w południowej pierzei ulicy, znajduje się duże założenie folwarczne o charakterystycznej czworobocznej zabudowie z dziedzińcem pośrodku. Zabudowania ulicy wchodzącej od południa mają charakter kalenicowy – mogą to być zabudowania gospodarcze bądź mieszkalne, które powstały później niż podstawowy układ wsi.

Ilustracja 18: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający Bluszczów

Widoczna powyżej mapa przedstawia fragment wsi Bluszczów. Widać na niej, że powstała ona jako wieś o złożonym układzie urbanistycznym w kierunku ruralistycznym. Przy głównej ulicy widać zabudowę kalenicową, prawdopodobnie murowaną. Na pozostałych ulicach przeważa zabudowa szczytowa, a w drugiej linii zabudowa gospodarcza, zamykająca układ siedliskowy. Pośrodku w północnej części znajduje się założenie typu folwarcznego o charakterystycznej czworobocznej zabudowie z dziedzińcem pośrodku. Założenie to posiada prawdopodobnie zabudowę drewnianą.

Ilustracja 19: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający Czyżowice

Widoczna powyżej mapa przedstawia wieś Czyżowice. Widać na niej, że powstała ona jako wieś o prostym układzie ulicówki – dzisiejsza ulica środkowa, z zabudową szczytową, a w drugiej linii zabudową gospodarczą, zamykającą układ siedliskowy. W południowej części widać biegnący równoległe do ulicy potok. Z czasem przy tylnej zabudowie wsi wykształciła się ulica obwodnicowa, która zaczęła nabierać wartości przekształcając wieś z prostego na złożony układ urbanistyczny. Ulica obwodnicowa odpowiada dzisiejszym ulicom Wodzisławskiej i Wiejskiej. Czytelny układ urbanistyczny zachował się doskonale do dzisiejszych czasów.

Ilustracja 20: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający Gorzyce

Widoczna powyżej mapa przedstawia wieś Gorzyce. Pierwotny układ urbanistyczny w dużej mierze jest zachowany do dziś, jednak nie tak czytelnie jak w przypadku Czyżowic. Wieś rozciąga się od murowanego folwarku, prawdopodobnie z młynem na wschodzie, do kościoła i drugiego nieco mniejszego folwarku na zachodzie. Główne ulice oraz potoki biegną w kierunku wschodnio-zachodnim. Skomplikowany układ urbanistyczny wsi miesza w sobie dwa układy kalenicowy i szczytowy, przy czym w większej części występują one w czytelnych całościowych fragmentach. Skomplikowany układ wsi mógł wynikać z jej centralnego ułożenia względem innych, gdzie przecinały się lokalne szlaki handlowe. Również wielkość wsi wskazuje na jej znaczącą rolę w okolicy.

Ilustracja 21: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający Gorzyczki

Widoczna powyżej mapa przedstawia wieś Gorzyczki. Widać na niej, że powstała ona jako wieś o charakterze ulicówki z prostym układem urbanistycznym. Przy głównej ulicy opasującej wzniesienie widać zabudowę szczytową, a w drugiej linii zabudowę gospodarczą, zamykającą układ siedliskowy. Na południu znajduje się duże założenie folwarczne o charakterystycznej czworobocznej zabudowie z dziedzińcem pośrodku. Folwark jest rozbudowany i posiada mieszaną zabudowę, na południu znajduje się potok co może sugerować obecność młyna. Powyżej folwarku znajduje się również założenie o podobnym charakterze, jednak znacznie skromniejsze, z drewnianą zabudową. W późniejszym czasie założenie zyskało na znaczeniu – powstał tam dwór, przekształcony dziś na dom dziecka, niestety tracąc przy tym całkowicie walor zabytkowy.

Ilustracja 22: Mapa – fragment mapy z 1827 roku.

Z widocznego na mapie układu do dzisiejszych czasów niemal nic się nie zachowało. Widoczna przeważająca kalenicowa zabudowa nie miała charakteru wsi siedliskowej, prawdopodobnie powstała znacznie później niż pozostałe wsie w okolicy, być może dopiero w I połowie XIX wieku.

Ilustracja 23: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający dzisiejszą Olzę.

Zabudowa Olzy ma bardzo nieregularny układ. Wynikać to może z jej lokalizacji nad rzekami Odrą i Olzą. Jej meandrujący przebieg ukształtował dolinę rzeczną wyodrębniając w niej tereny wyżej położone i tereny podmokłe. Jak widać na mapie powyżej nad samą rzeką przeważają tereny piaszczyste oraz tereny nadrzecznych zalesień, prawdopodobnie o charakterze łągowym. Wieś w takim położeniu miała zapewnioną dobrą ochronę oraz doskonały dostęp do wody, co umożliwiło rozwój młynarstwa. Choć wieś ma bardzo nieregularny układ, to widać w nim elementy charakterystyczne, takie jak przewaga jednego rodzaju zabudowy – szczytowej. Na placach znajdują się grupy zabudowań mieszkalnych bez obszernego zaplecza gospodarczego, co może świadczyć iż ich mieszkańcy trudnili się czymś innym, być może poza granicami wsi.

Ilustracja 24: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający dzisiejszą Osiny.

Osiny nie stanowią dzisiaj znaczącego akcentu urbanistycznego w strukturze Gorzyc, nie mniej istniały już na przełomie XVIII i XIX wieku, o czym świadczy powyższa mapa. Przez Osiny przebiega droga (w innym układzie niż dzisiaj), lecz zabudowa nie koncentruje się wokół niej, ale wokół zalesionego strumienia i stawu. Obecne Osiny z ulicą Sikorskiego nie znajdują się na południe od zabudowy na mapie, ale tuż przy niej. Wynika z tego, iż z dawnego układu Osin (analiza kartograficzna i zdjęcia satelitarne) nie zachowało się nic. Niemniej zabudowa wzdłuż ulicy Sikorskiego w kilku przypadkach ma cechy zabudowy z przełomu wieków, tak więc proces zmian następował przez cały XIX wiek.

Ilustracja 25: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający dzisiejszy Rogów

Widoczna powyżej mapa przedstawia wieś Rogów. Zabudowa wsi jest mocno nieregularna, ma charakter wsi skupionej wokół placu, a jej kształt wynika częściowo z ukształtowania terenu. Przebieg ulic Raciborskiej, Leśnej i Czyżowickiej są widoczne do dzisiaj. Przy dzisiejszej ulicy Czyżowieckiej widoczny jest duży folwark, (w okolicy dzisiejszego komisariatu którego budynek wybudowano w latach 30tych). Przy dzisiejszej ulicy Czyżowickiej przeważa zabudowa szczytowa, przy pozostałych uliczkach - zabudowa kalenicowa.

Ilustracja 26: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający dzisiejszą Turzę Śląską

Widoczny na mapie kształt wsi wychodzi z układu typowej ulicówki, przy której zabudowa lokalizowana jest szczytowo, a zabudowania gospodarcze – kalenicowo, w drugiej linii. Widoczny na mapie skomplikowany układ strumieni wprowadza w prosty układ naturalną miękkość rozrastającego się ośrodka. Na mapie czytelna jest dzisiejsza ulica Bogumińska, prowadząca na północ do Wodzisławia, na zachód ulica Powstańców. Po widocznych na mapie stawie i folwarku dziś już nie ma śladu.

Ilustracja 27: Mapa – fragment mapy z 1827 roku przedstawiający dzisiejsze Uchylsko

Uchylsko nie posiada charakteru typowej wsi ulicówki, choć wzdłuż ciągu biegnącego na wschód do folwarku w Gorzyczkach zabudowa ma cechy takiej wsi. Szczytowa zabudowa skupia się wzdłuż głównej ulicy, dzisiejszej Wiejskiej, i strumienia. W drugiej linii widoczne są zabudowania gospodarcze do których odchodzą pomniejsze ciągi. Na południe od Uchylska znajduje się niewielki folwark o zabudowie murowanej i drewnianej, dziś już nieistniejący, jednak wciąż widoczny na zdjęciach satelitarnych.

III. KALENDARIUM

VII – IX w. – tereny dzisiejszej gminy Gorzyce wchodzą w skład terytorium plemiennego Gołęczyców. Plemię dysponowało kilkoma grodami, w tym grodem w Lubomi oraz położonymi w jego pobliżu osadami otwartymi.

Koniec IX w. – najazd Wielkomorawian, zniszczenie grodu w Lubomi.

1229 r. – pierwsza wzmianka o miejscowościach gminy Gorzyce; w bulli papieża Grzegorza IX pojawiają się Gorzyce i Uchylsko, które miały świadczyć dziesięcinę na rzecz filii klasztoru benedyktynów z Tyńca - w Orłowej.

1264 r. – w źródłach pojawia się Odra.

Koniec XIII w. – wielka akcja osadnicza na terenach księstw górnośląskich, przypuszcza się, że w XIII w. istniały: Bełznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyczki, Gorzyce, Kamień, Odra, Olza, Rogów, Syrynka, Turza. Część z wymienionych osad mogła mieć wcześniejszą proveniencję, niektóre mogły powstać u schyłku XIII w.

Około 1290-1291 r. – na bazie dawnej kasztelanii, wyodrębniło się księstwo cieszyńskie, odtąd obszar gminy Gorzyce znajdował się na granicy politycznej księstw cieszyńskiego i raciborskiego.

Około 1300 r. – w „Liber foundationis episcopatus vratislaviensis” wzmiankowano m.in. Gorzyce, Uchylsko i Turzę.

1303 r. – wzmiankowano o „maiore Syrena” (obecnie w gminie Lubomia). Można przypuszczać, że musiała również istnieć mniejsza osada o tej samej nazwie, mogła nią być Syrynka (obecnie część Rogowa).

1305 r. – pierwsza wzmianka o młynie w Uchylsku.

XIV w. – powstały świątynie w Gorzycach i Rogowie.

Około 1324-1351 r. – okres „dożywocia” Księżnej Konstancji, które obejmuje Wodzisław i okoliczne wsie.

1435 r. – w źródłach pojawia się Olza.

XIV – XVI w. (?) – w Gorzyczkach funkcjonowała siedziba możnego rycerza; program niewielkiego założenia ograniczał się do otoczonego fosą kopca, na jego majdanie znajdowała się otoczona palisadą wieża mieszkalna.

XV w. – na terenie dzisiejszego Rogowa mogło istnieć kilka jednostek osadniczych: Rogów, Rogowiec, Syrynka, Wytrzęsów.

XV w. – Bełznica, Bluszczów, Czyżowice, Rogów – wsiami drobnego rycerstwa. Olza, Odra znalazły się w ręku właścicieli Bogumina.

1472 r., 1480 r. – najstarsze wzmianki o Bluszczowie.

1492 r. – Bełznica własnością Jakuba Dłuchosza, Rogów – Jana Strzelki. Ten drugi zakupił Bełznicę i odsprzedał ją księciu.

1492 r. – wzmiankowana pani dziedziczka Anna z Małych Gorzyc, która podarowała kawał gruntu pomiędzy Gorzycami i Uchylskiem panującemu księciu, by wykopać na nim staw.

XV-XVII w. – z tego okresu pochodzi bogaty zbiór ceramiki z Turzy Śląskiej, stanowiący zapewne pozostałość zaplecza pracowni garncarskiej.

Początek XVI w. – Syrynka wsią opuszczoną.

1536 r. – katastrofalna powódź, wylała również rzeka Leśnica.

I połowa XVI w. – powstało mniejsze państwo stanowe Wodzisław, w jego obrębie znalazły się Czyżowice, Turza (1528 r.). Państewko stanowiło specyficzną formę własności feudalnej.

XVI w. – rozwija się gospodarka stawowa. Duże stawy istniały w dolinie Leśnicy, Olzy i Odry.

1623 r. – państewko bogumińskie, w obrębie którego znajdują się m.in. Gorzyce, Odra i Olza znalazło się w ręku Donnersmarcków.

I połowa XVII w. – na mapie pojawia się kolonia Osiny.

1651 r. – w Rogowie zbudowano nową, drewnianą świątynię.

1711 r. – Larischowie zostali właścicielami Bluszczowa.

1742 r. – podział Śląska między Prusy i Austrię. Tereny obecnej gminy Gorzyce znalazły się przy samej granicy państwowej.

II połowa XVIII w. – I połowa XIX w. – w folwarkach rozwija się hodowla owiec szlachetnej odmiany „merynos”.

Ilustracja 28: Kolonia Fryderyk, ul. Leśna i Kopalniana - budynki wchodzące w skład kolonii robotniczej przy kopalni.

1778 r. – pożar trawi część Gorzyc, w tym świątynię.

XVIII - XIX w. – osuszenie stawów w dolinie Odry, Olzy i Leśnicy.

Okolo 1800 r. – powstaje murowana kaplica w Czyżowicach

1800 r. – do Gorzyc sprowadzono drewniany kościółek z Pilchowic.

1811 r. – powstanie chłopskie. Biorą w nim udział m.in. chłopci z Czyżowic i Turzy.

Lata 20. XIX w. – powstają szkoły w Belsznicy i Olzie.

Od lat 20. XIX w. – uwłaszczenie chłopów za odszkodowaniami.

Lata 1839-1893 – majątek Gorzyce, duża część Olzy i Belsznicy stanowi własność rodziny Arco.

1839 r. – w Gorzycach rozebrano kościółek niedawno sprowadzony z Pilchowic.

Lata 1862-1869 – budowa nowej świątyni w Gorzycach.

1880 r. – katastrofalna powódź. Pod wodą cała dolina Odry: Olza, Odra, Kamień, belskie Stawy.

Lata 80. XIX w. – wyprostowano i skrócono Odrę na wysokości wsi Olza i Odra.

Lata 80. XIX w. – powstaje linia kolejowa z Rybnika do Chałupek z przystankiem kolejowym w Wielkich Gorzycach (przemianowany w latach 20. XX w. na Belsznica).

Lata 70-80. XIX w. – powstają liczne nowe, murowane budynki szkolne, także w miejscowościach, które nie posiadały dotychczas szkół (Czyżowice, Gorzyczki, Odra, Turza).

Lata 80-90. XIX w. – powstają murowane kaplice w Rogowie i Turzy.

Lata 90. XIX w. – budowa nowej świątyni w Rogowie, spłonął stary drewniany kościół.

Początek XX w. – w dolinie Odry rozpoczęła się eksploatacja żwiru.

Początek XX w. – powstają murowane kaplice w Uchylsku i Bluszczowie.

Początek XX w. – powstają szkoły w kolejnych miejscowościach (Bluszczów) oraz nowe szkoły (Czyżowice, Turza).

1914 r. – w Gorzycach powstaje reprezentacyjna leśniczówka na planie podkowy.

1921 r. – powstańcy śląscy wysadzili mosty w Olzie.

1922 r. – podział Górnego Śląska.

Lata 1913-1923 – budowa i eksploatacja (od 1916 r.) kopalni „Fryderyk.”

Przed 1923 r. – powstaje kolonia przy kopalni „Fryderyk”.

1923 r. – kopalnia „Fryderyk” kończy wydobywanie.

Lata 20. XX w. – likwidacja obszarów dworskich, ich tereny wcielono do macierzystych gmin.

Lata 1927-1928 – powstaje park „Olszynka” w Bluszczowie.

Lata 20-30. XX w. – parcelacja wielkich majątków ziemskich w Bluszczowie, Gorzycach, Rogowie, Turzy. Powstaje wiele nowych gospodarstw i ulic.

1913 r. – zbudowano linię kolejową z Wodzisławia do Jastrzębia-Zdroju. W Turzy powstał dworzec kolejowy.

Lata 1914-1916 – budowa prywatnej linii kolejowej z kopalni „Anna” do Olzy.

Lata 1924-1926 – budowa linii kolejowej Bluszczów-Brzezcie.

Koniec XIX w. – budowa „szosy” z Wodzisławia do Chałupek.

Lata 1922-1938 – Olza leży w Trójkącie Trzech Republik, schodzą się tu granice 3 państw (Polski, Czechosłowacji i Niemiec). W Olzie znajdują się przejścia graniczne: drogowe i kolejowe.

Lata 1932-1935 - budowa kościoła w Olzie.

Lata 30. XX w. - budowa szkoły w Olzie.

Lata 30. XX w. – w Belsznicy działa prężnie Nadodrzańska Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska.

1938 r. – w Gorzycach powstaje nowoczesna szkoła.

1939 r.– polscy saperzy wysadzili mosty w Olzie.

1945 r.- w wyniku działań wojennych zniszczeniu uległo wiele budynków na terenie wszystkich miejscowości. Największe zniszczenia w Rogowie (ponad 90% zabudowy w centrum Rogowa), Gorzyczkach, Gorzycach i Olzie. W gruzach legły świątynie w Rogowie i Gorzycach. Zniszczono mosty w Olzie.

1945 r. – powstały gminy zbiorowe: Belsznica (Belsznica, Bluszczów, Kamień, Rogów), Gorzyce (Gorzyce, Gorzyczki, Olza, Uchylsko), Wodzisław Śląski – Wieś (Czyżowice, Turza Śląska).

1945 r.– nacjonalizacja wielkiej własności ziemskiej (np. Gorzyczki, Turza).

Lata 1946-1948 – odbudowa kościołów w Gorzycach, Olzie i Rogowie, budowa świątyni w Turzy Śląskiej.

1954 r. – powstają gromady, m.in.: Czyżowice, Turza (Marusze, Turza, Turzyczka), Gorzyce (Gorzyce, Gorzyczki, Uchylsko), Olza, Rogów (Belsznica, Bluszczów, Kamień, Odra, Rogów).

II połowa lat 50. – powstają domy gromadzkie.

1973 r. – powstaje gmina Gorzyce.

Ilustracja 29: Zdjęcie – widok z ulicy Kościuszki – Turza Śląska

IV. STAN BADAŃ STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NA OBSZARZE GMINY GORZYCE

IV.I. Obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Lokalizacja	Obiekt	Numer rejestru zabytków
Gorzyce ul. Zamkowa	Zespół pałacowo-parkowy: - pałac „górnny”, - pałac „dolny”, - park krajobrazowy w stylu angielskim, Granice ochrony obejmują całość założenia pałacowo-parkowego (wg załącznika mapowego do decyzji)	A/1388/89 10.10.1989
Gorzyczki Ul. Leśna 1, 3, 5, 7 Ul. Kopalniana 57, 59, 61	Zespół zabudowy osiedla patronackiego „Fryderyk” Granice ochrony obejmują 7 budynków mieszkalnych wraz z najbliższym otoczeniem, położonych na działce nr 871/93 (wg załącznika mapowego do decyzji)	A/276/09 31.12.2009
Gorzyczki na południowy wschód od drogi prowadzącej z Gorzyczek do Gorzyc, na północ od doliny rzeki Olzy	Stanowisko archeologiczne nr 1 – grodzisko średniowieczne typu stożkowatego	C/1105/69 22.12.1969
Olza Ul. Wiejska (naprzeciw domu nr 5)	Kaplica p.w. Świętej Rodziny Granice ochrony obejmują kaplicę w obrysie	A/4/99 30.04.1999
Bluszczów wzgórze na granicy Rogowa i Bluszczowa (na zachód od ulicy Raciborskiej)	Rzeźba Święty Jan Nepomucen	B/585/84 4.05.1984

IV.II. Obiekty sugerowane do wpisu do rejestru zabytków.

A. Obiekty nieruchome:

1. Belsznica ul. Wałowa 23 / Stawowa - Kapliczka kubaturowa pw. Matki Boskiej Bolesnej
2. Bluszczów ul. Powstańców Śląskich 16 – kaplica „AVE MARIA”,
3. Gorzyczki ul. Leśna 39 – budynek mieszkalny dla robotników (Kolonja „Fryderyk”),
4. Gorzyczki ul. Leśna 40 – budynek mieszkalny dla urzędników (Kolonja „Fryderyk”),
5. Gorzyczki ul. Leśna 41 – budynek mieszkalny dla robotników (Kolonja „Fryderyk”),
6. Gorzyczki ul. Leśna 42 – budynek mieszkalny (Kolonja „Fryderyk”),
7. Gorzyczki ul. Leśna 44 – budynek mieszkalny dla urzędników (Kolonja „Fryderyk”),
8. Gorzyczki ul. Leśna 46 – dawna willa dyrektora kopalni „Fryderyk” (Kolonja „Fryderyk”),
9. Odra, ul. Główna 23 – budynek mieszkalny z 1842 r.
10. Rogów ul. Raciborska / Lipowa – kaplica przy cmentarzu,
11. Turza Śląska – kaplica na tzw. „Nawsiu”.

B. Obiekty ruchome:

1. Belsznica ul. Raciborska 34 / Wałowa – krzyż kapliczkowy,
2. Gorzyce ul. Kościelna (teren starego cmentarza) – krzyż kapliczkowy,
3. Gorzyczki ul. Wiejska 112 – krzyż kapliczkowy,
4. Olza ul. Dworcowa 5 - krzyż pokutny,
5. Olza ul. Dworcowa 44 / Bogumińska – krzyż kapliczkowy,
6. Odra ul. Główna 40a – krzyż kapliczkowy,
7. Rogów ul. Raciborska/ Lipowa (przy cmentarzu) – krzyż pokutny,
8. Rogów ul. Raciborska /przy murze ogrodzenia kościoła parafialnego/ – krzyż pokutny,
9. Rogów ul. Raciborska 60a/ Parkowa – krzyż kapliczkowy,
10. Rogów ul. Raciborska 94b - krzyż kapliczkowy,
11. Rogów ul. Wyzwolenia 71 – krzyż kapliczkowy,
12. Uchylsko ul. Wiejska 63 – krzyż kapliczkowy.

Ilustracja 30: Zdjęcie – widok z ulicy Rogowskiej – Odra.

V. ZABUDOWA ZABYTKOWA GMINY GORZYCE

Na potrzeby opracowania przeprowadzono badania terenowe. Dokonano wstępnego rozpoznania historycznego, bibliograficznego, kartograficznego, archiwalnego oraz ikonograficznego w odniesieniu do obszaru gminy Gorzyce i jej zabudowy. Niniejsze opracowanie poprzedzone zostało wykonaniem uproszczonej dokumentacji ewidencyjnej w formie kart gminnej ewidencji zabytkowych obiektów nieruchomości i ruchomych (tzw. obiektów małej architektury) – katalogu obiektów zabytkowych wraz z dokumentacją fotograficzną. Wprowadzenie stanowi wstęp zawierający podstawowe informacje o kontekście historyczno – geograficznym gminy i poszczególnych miejscowościach gminy, a także wnioski ogólne oraz typologię obiektów zabytkowych i kulturowych.

W skład gminy Gorzyce wchodzi dwanaście sołectw: Bełznica, Bluszczów, Czyżowice, Gorzyce, Gorzyczki, Kolonia Fryderyk, Odra, Olza, Osiny, Rogów, Turza Śląska, Uchylsko oraz obszar byłego sołectwa Kamień, zajęty pod polder „Buków”. Wszystkie sołectwa w gminie funkcjonują jako pojedyncze miejscowości o charakterze wiejskim. Wiejski charakter miejscowości czytelny jest głównie w ruralistycznym układzie przestrzennym. Występujące na omawianym terenie miejscowości to dawne wioski i przysiółki, zlokalizowane u wylotu Bramy Morawskiej, na terenie pagórkowatym i głęboko wciętych dolin.

W każdej miejscowości występowała jedna, czasami dwie główne ulice (np. Czyżowice, Gorzyczki, Olza), czasami zabudowa koncentrowała się wzdłuż niewielkich cieków wodnych (Gorzyce, Turza Śląska). Tylko miejscowość Olzę założono pomiędzy meandrującymi i podtapiającymi wodami Odry i Olzy. Do dnia

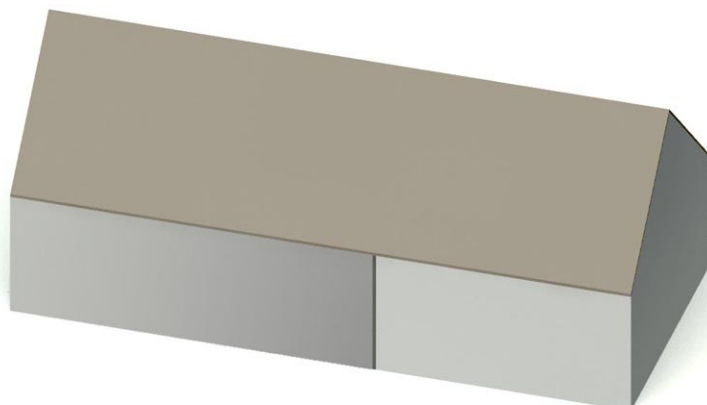
dzisiejszego czytelny jest układ urbanistyczny poszczególnych miejscowości, głównie w typie „ulicówki”. Obecnie w miejscowościach gminy dominuje zabudowa jednorodzinna (jedno lub dwukondygnacyjowa). Nieliczne są budynki trójkondygnacyjne lub większe kubaturowo budynki kilkurodzinne. Występują zarówno budynki historyczne, powstałe głównie w I ćw. XX w., jak i zabudowa powojenna, z silnie zaznaczającymi się domami typu „pudełkowego” (z charakterystycznymi płaskimi dachami) oraz licznie powstałymi w ostatnich dwóch dekadach domami o spadzistych, wielopołaciowych dachach i o bardziej urozmaiconej bryle.

VI.1. Dawna zabudowa mieszkalna i gospodarcza.

W poszczególnych miejscowościach gminy Gorzyce zabudowa, zarówno mieszkalna, jak i gospodarcza, pierwotnie była drewniana. Na mapie z 1827 roku w drewnianej zabudowie wiosek widoczne są nieliczne murowane budynki. Dla odmiany zabudowania folwarczne są głównie murowane, czasem mieszane – murowano-drewniane, a rzadziej drewniane. Budynki zazwyczaj budowano na rzucie prostokąta, w konstrukcji drewnianej, z dwuspadowymi dachami z pokryciem słomianym. Restrykcyjne przepisy przeciwpożarowe w państwie pruskim spowodowały, że w wiejskiej zabudowie mieszkalnej i gospodarczej około połowy XIX w. zaczęto budować głównie obiekty murowane. Budownictwo murowane stopniowo wypierało zabudowę drewnianą i na przestrzeni ponad stulecia ruralistyczna architektura drewniana zanikła. Pozostałości drewnianego budownictwa występowały jeszcze w I połowie ubiegłego wieku (np. w 1910 r. w Bluszczowie wśród 52 domów mieszkalnych było jeszcze kilka obiektów drewnianych, zaś w Turzy w I poł. XX w. kilkanaście). Najstarsze zachowane do dnia dzisiejszego budynki wiejskie pochodzą z I połowy XIX w., jednakże większość powstała na przełomie XIX i XX w., oraz na początku XX wieku. Są to głównie budowle ceglane, otynkowane, założone na rzucie prostokąta, zazwyczaj w układzie kalenicowym, jednokondygnacyjne z poddaszem (w partiach szczytowych poddasza najczęściej znajdują się dodatkowe pokoje mieszkalne), nakryte dachami dwuspadowymi (nieliczne naczółkowymi) ze zróżnicowanym pokryciem z dachówki ceramicznej, cementowej i eternitu. Detal architektoniczny w tej zabudowie jest niezwykle skromny i ma on zazwyczaj formę gzymsów, wydzielających część strychową od części mieszalnej oraz sfazowanych cokołów) lub z rzadka prostych profilowanych opasek okiennych. Dwa budynki wiejskie na terenie gminy mają bogatszy detal architektoniczny - są to: tynkowany dom przy ul. Czyżowickiej 2 w Rogowie, zdobiony trójkątnymi nadokiennymi przyczółkami oraz ceglany dom przy ul. Raciborskiej 31, w Bełsznicy z interesująco opracowanymi opaskami okiennymi i drzwiowymi. Najstarszym obiektem, na którym widnieje data budowy, jest budynek przy ulicy Głównej 23 w Odrze, wybudowany w 1842 roku. W ścianie szczytowej posiada on zachowany sztukatorski detal o cechach historyzująco – ludowych. Pierwotnie prosta bryła budynków czasami urozmaicona była drewnianą laubą, umieszczoną na osi podłużnej domu, w miejscu których wybudowano istniejące dzisiaj murowane ganki. W nielicznych domach występują niewielkie nisze w fasadach lub szczytach, gdzie umieszczano świątki (np. Turza ul. Ligonja 17, Rogów ul. Wyzwolenia 40 lub ul. Czyżowicka 2). Na terenie gminy zachowało się kilka domów o anachronicznym typie zabudowy mieszkalno-gospodarczej, gdzie w części budynku znajdują się pomieszczenia mieszkalne, w części zaś pomieszczenia gospodarcze. Część gospodarcza mogła pełnić funkcję stodoły (np. Olza ul. Wiejska 44) lub pomieszczeń inwentarskich

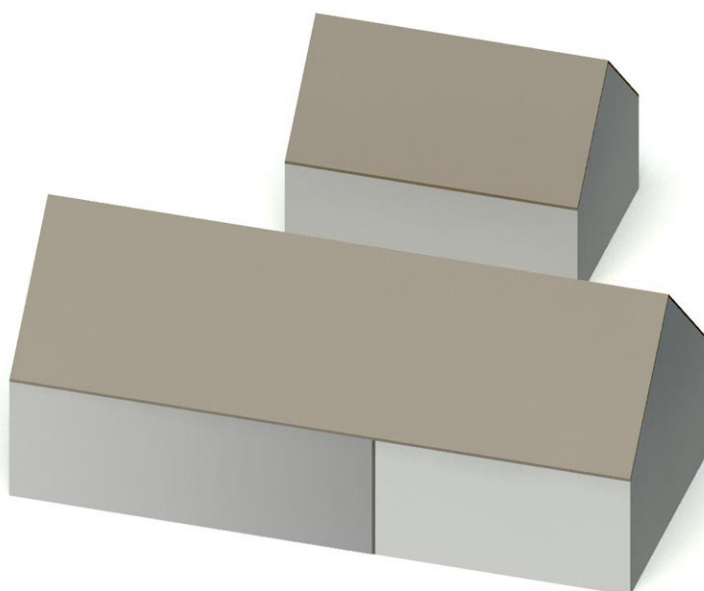
(np. Odra ul. Główna 54). Budynków o charakterze wiejskim na terenie gminy zachowało się kilkanaście (niecałe 20) i są one reprezentowane w każdej z miejscowości. Tylko pojedyncze budynki wiejskie mają formę zbliżoną do pierwotnej, z niezmienioną bryłą, skromnym detalem oraz z zachowanymi w znacznej części wyprawami tynkowanymi, stolarką okienną i drzwiową (np. Olza, ul. Wiejska 44, Osiny, ul. Sikorskiego 47, Gorzyce, ul. Wiejska 19). Analiza map oraz wizja w terenie potwierdziły czytelnie zachowane układy urbanistyczne, przy których wciąż zachowało się wiele zabudowy powstałej głównie pomiędzy latami 1870-1940. Zachowana zabudowa mieszkalna zachowuje cechy typologiczne, na które da się ją podzielić. W celu lepszego zrozumienia rozwoju struktury przestrzennej poszczególnych wsi sporządzono rys typologiczny obiektów, które tworzą główną strukturę przestrzenno-krajobrazowo-kulturową.

Obiekty budownictwa mieszkalnego podzielono na typy według kształtowania architektonicznego bryły budynku, co w dużej mierze pokrywa się również z latami powstania poszczególnych obiektów. Ramy czasowe pozwoliły przeprowadzić analizę dla lepiej zachowanych obiektów w pierwszych liniach zabudowy. Obiekty podzielono na cztery główne typy oznaczone literami A, B, C, i D, w typach B i C wyodrębniono podtypy BB i CC, a dla wszystkich wprowadzono oznaczenia I – zachowany tylko budynek mieszkalny, II zachowane całe siedlisko – budynek mieszkalny i gospodarczy. Wyodrębniono jeszcze typ E – będący obiektem z początku XX w. nieodpowiadającym żadnemu z powyższych – są to obiekty w typie willi. Dla poszczególnych typów sporządzono stosowną ikonografię.

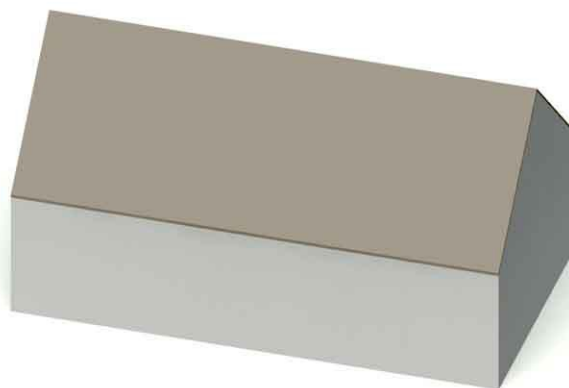
Ilustracja 31: Rysunek typu budynku – TYP A I

Typ A I reprezentuje połączenie budynku mieszkalnego i gospodarczego w jednej bryle - charakterystyczne połączenie dla wczesnej zabudowy i zabudowy biedniejszych rodzin. Połączenie występowało pierwotnie poprzez poszerzanie domu mieszkalnego zazwyczaj od północnej strony, gdzie do wszystkich izb przylegały pomieszczenia dla zwierząt i na paszę. Potem pojawiły się połączenia w formie przedłużenia budynku mieszkalnego. Rozwiązania takie oszczędzały straty energii, były tańsze i zajmowały mniej miejsca. Dla tego typu murowanych, bądź murowano-drewnianych budynków szacuje się daty powstania od połowy, do końca XIX wieku. Obiektów w tym typie zachowało się 9.

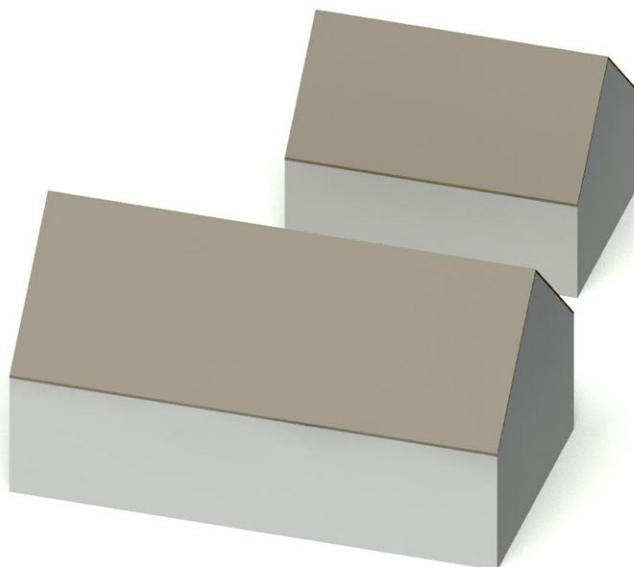
Ilustracja 32: Rysunek typu budynku – TYP A II

Typ A II reprezentuje połączenie budynku mieszkalnego i gospodarczego w jednej bryle, z zachowanym dodatkowym obiektem gospodarczym. Dla tego typu murowanych, bądź murowano-drewnianych budynków, szacuje się daty powstania od połowy, do końca XIX wieku. Obiekt w tym typie zachował się 1.

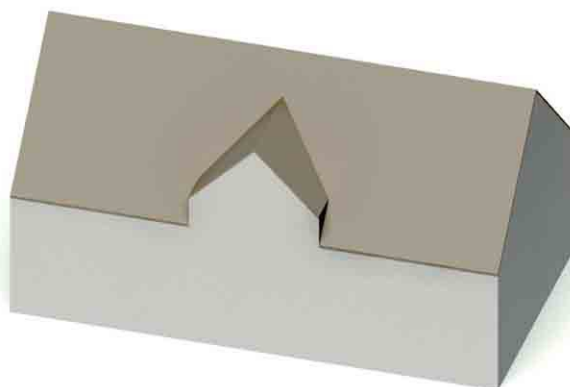
Ilustracja 33: Rysunek typu budynku – TYP B I

Typ B I budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od połowy, do około 1910 roku. Obiektów w tym typie zachowało się 52.

Ilustracja 34: Rysunek typu budynku – TYP B II

Typ B II budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem, z zachowanym obiektem gospodarczym. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od połowy, do około 1910 roku. Obiektów w tym typie zachowało się 40.

Ilustracja 35: Rysunek typu budynku – TYP BB I

Typ BB I budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem ze szczytową lukarną bądź szczytowym ryzalitem w centralnej osi budynku. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od połowy, do około 1910 roku. Obiektów w tym typie zachowało się 8.

Ilustracja 36: Rysunek typu budynku – TYP BB II

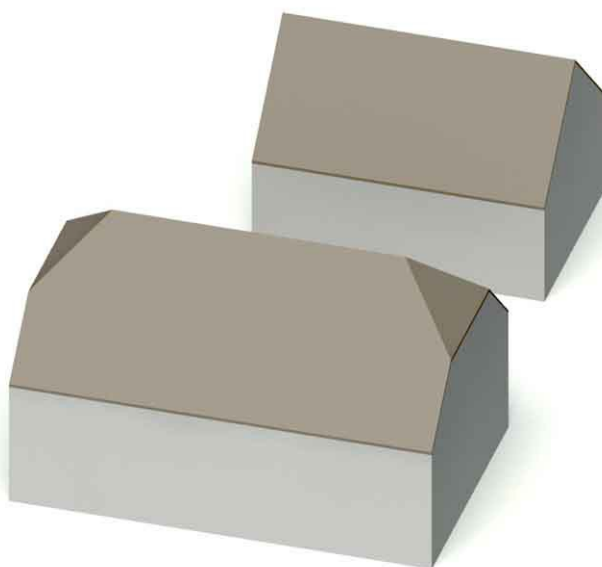
Typ BB II budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem ze szczytową lukarną bądź szczytowym ryzalitem w centralnej osi budynku, z zachowanym budynkiem gospodarczym. Dla tego

typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od połowy, do około 1910 roku. Obiekty w tym typie zachowały się 3.

Ilustracja 37: Rysunek typu budynku – TYP C I

Typ C I budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem z naczółkami. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od około 1920 do 1935 roku. Obiekty w tym typie zachowały się 33.

Ilustracja 38: Rysunek typu budynku – TYP C II

Typ C II budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem z naczółkami, z zachowanym budynkiem gospodarczym. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od około 1920 do 1935 roku. Obiektów w tym typie zachowało się 19.

Ilustracja 39: Rysunek typu budynku – TYP CC I

Typ CC I budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem z naczółkami, ze szczytową lukarną bądź szczytowym ryzalitem w centralnej osi budynku. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od około 1920 do 1935 roku. Obiektów w tym typie zachowało się 10.

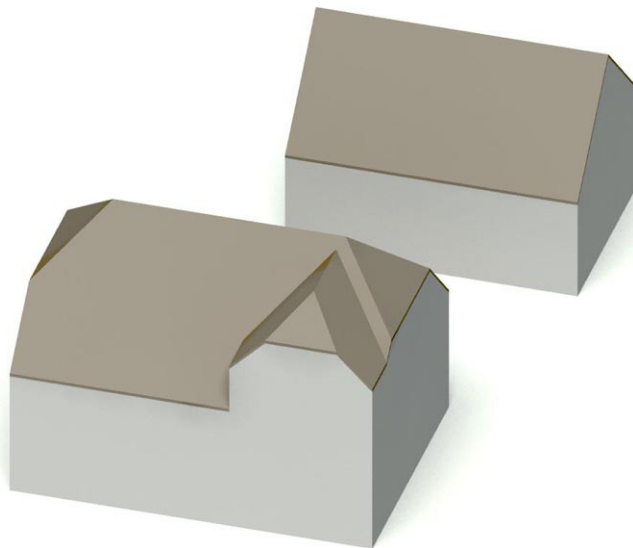
Ilustracja 40: Rysunek typu budynku – TYP CC II

Typ CC II budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem z naczółkami, ze szczytową lukarną bądź szczytowym ryzalitem w centralnej osi budynku, z zachowanym budynkiem gospodarczym. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od około 1920 do 1935 roku. Obiektów w tym typie zachowało się 10.

Ilustracja 41: Rysunek typu budynku – TYP D I

Typ D I budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem z naczółkami, z lukarną bądź ryzalitem w bocznej osi budynku. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od około 1925 do 1940 roku. Obiekty w tym typie zachowały się 3.

Ilustracja 42: Rysunek typu budynku – TYP D II

Typ D II budynku mieszkalnego reprezentuje prostą bryłę z dwuspadowym dachem z naczółkami, z lukarną bądź ryzalitem w bocznej osi budynku, z zachowanym budynkiem gospodarczym. Dla tego typu murowanych budynków szacuje się daty powstania od około 1925 do 1940 roku. Obiekty tego typu zachowały się 3.

Na terenie gminy wyodrębniono także typ E budynku mieszkalnego powstałego przed 1940 rokiem. Do tego typu należy 5 budynków w charakterze willi o zróżnicowanej bryle i cechach stylistycznych, takich jak secesja czy modernizm. Obiekty te są cenne ze względu na swój wiek oraz cechy stylistyczne, mają raczej miejski charakter i nie należą stylistycznie do obiektów wiejskich. Powyższa analiza pozwala określić wernakularny charakter zabudowy, uznanej jako cenna ze względów kulturowo-urbanistycznych. Zabudowa późniejsza – typu polska kostka, bądź współczesna – gdzie budynki posiadają rozbudowane bryły i dachy, stylistycznie nie przynależą do kulturowego krajobrazu Gorzyc.

Ilustracja 43: Zdjęcie – widok z ulicy Wałowej w Belsznicy w 1 planie obiekt z lat 30stych XX wieku, w drugim planie obiekt mieszkalno-gospodarczy z końca XIX wieku, za nim wystaje budynek z lat 70-tych.

V.II. Zabudowa przemysłowa i poprzemysłowa.

Na terenie gminy Gorzyce brak znaczących obiektów przemysłowych. Jedyny większy kompleks to zespół zabudowy dawnej Kopalni Węgla Kamiennego „Fryderyk” w Gorzyczkach (ul. Leśna). Zakład powstał w latach 1913-1917 z inicjatywy Zachodnio-Czeskiego Towarzystwa Górniczego z siedzibą w Wiedniu. Obecnie po dawnej kopalni zachowało się 10 budynków (głównie pochodzących z 1917 r.), z których część jest użytkowana przez trzy podmioty gospodarcze, a pozostała część jest nieużytkowana (budynek administracyjny, warsztat mechaniczny i kuźnia, budynek biurowy, stajnia, portiernia, kotłownia i maszynownia, sprężarkownia i siłownia wraz z rozdzielnią elektryczną, łaźnia wraz z lampiarnią i markownią, pompownia, stolarnia).

Obecny kształt dworca w Olzie (ul. Dworcowa 56) jest wynikiem rozbudowy podjętej w latach 1912-15. Z zespołu zachował się budynek dworcowy z 1915 r. oraz dawny warsztat zabezpieczenia ruchu (obecnie budynek gospodarczy) z 1924 r.

Ilustracja 44: Olza, dworzec kolejowy.

Do niewielkich zespołów przemysłowych na terenie gminy zaliczyć można budowle inżynierskie zlokalizowane w Olzie przy ul. Wałowej, obejmujące most kolejowy na rzece Odrze z początku XX w., który zniszczony w czasie II wojny światowej został odbudowany 1948 r. oraz przepust wałowy z drewnianymi wrotami oraz mostem, wykonany około 1914 r. Charakter zabytkowy ma również powstały ok. 1884 r. stalowy, nitowany wiadukt nad torami kolejowymi znajdujący się w Gorzycach, w ciągu ulicy Piaskowej.

Na terenie gminy znajduje się zespół przemysłowy całkowicie przekształcony, pozbawiony już cech zabytkowych (nie ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków). Jest to dawna cegielnia przy ul. Raciborskiej w Rogowie, zaadaptowana na zakład produkcji plastiku - zachowany budynek maszynowni i suszarni.

V.III. Kolonie domów urzędniczo-robotniczych.

Wraz z budową „Fridrichschachte” na terenie Kolonii Fryderyk rozpoczęto budowę kolonii domów urzędniczo-robotniczych. Z planowanych około 50 budynków wzniesiono jedynie 13 wielorodzinnych domów rodzinnych. Z pierwotnych budynków mieszkalnych (familoków, beamtrów i tzw. szlafhausu) oraz gospodarczych (chlewików), administracyjnych i handlowo-kulturalnych zachowało się dziewięć budynków robotniczych, tzw. familoków (ul. Kopalniana 57, 59, 61; Leśna 1, 3, 5, 7, 39 i 41 – siedem pierwszych budynków wpisanych jest do rejestru zabytków pod nr A/276/09), trzy urzędnicze zwane beamtrami (ul. Leśna 40, 42 i 44) oraz willa dyrektora kopalni (ul. Leśna 46, obecnie siedziba szkoły).

Druga kolonia patronackich budynków mieszkalnych wybudowana została przez kopalnię „Anna” w Pszowie w miejscowości Olza przy ul. Dworcowej (nr 90, 92, 94, 96, 98, 102). Kolonia zwana Olecką składa się z sześciu, dwukondygnacyjnych, ceglanych budynków, usytuowanych wzdłuż drogi Olza-Odra, wybudowanych w latach 1905 - 1925. W zespole częściowo zachowały się budynki gospodarcze tzw. chlewiki, towarzyszące zazwyczaj zabudowie patronackiej. (nie ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków).

V.IV. Obiekty użyteczności publicznej.

Na terenie gminy znajduje się niewiele obiektów użyteczności publicznej o charakterze zabytkowym i historycznym. Dawne szkoły istniały w Gorzycach – organistówka, Czyżowicach, Belsznicy, Gorzyczkach, Odrze, Olzie, Bluszczowie, Rogowie i Turzy Śląskiej. Zachowała się tylko ta ostatnia, wybudowana na pocz. XX w., silnie przekształcona. Zmodernizowana została również szkoła w Gorzycach, pochodząca z 1955 r. Nieznacznym przekształceniom uległ budynek dawnej strażnicy wojsk ochrony pogranicza w Gorzycach (ul. Bogumińska 13), wybudowany ok. 1950 r., gdzie widoczne są cechy stylistyki 20-lecia międzywojennego. Ostatnim obiektem użyteczności publicznej o cechach zabytkowych jest dawna restauracja z salą bankietową w Belsznicy (ul. Raciborska 144) z pocz. lat 30. XX w., z charakterystyczną salą bankietową nakrytą dachem w kształcie półwalca. Wyżej wymienione trzy obiekty o użytkowym charakterze posiadają proste formy architektoniczne, pozbawione niemalże detalu architektonicznego.

V.V. Zespoły pałacowo-parkowe.

Najważniejszymi obiektami w krajobrazie architektonicznym gminy Gorzyce jest zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach (przy ulicach Zamkowej i Bogumińskiej). Wg wcześniejszej literatury (oraz wg decyzji wpisu do rejestru zabytków) zespół obejmuje pałac hrabiów d'Arco z XVIII w., pałac myśliwski z XIX w. oraz park krajobrazowy w stylu angielskim z XIX w. Najnowsze badania¹ jednoznacznie przesuwają czas powstania obu pałaców na początek XX w. Na miejscu pałacu „górnego” wcześniej istniał inny obiekt, określany w źródłach (w 1862 r.) jako „zamek”. Widoczny jest na mapach z 1882 r. i 1888 r. Oba pałace wybudowane zostały dla przemysłowca i tajnego radcy z Berlina Friedricha von Friedländer-Fulda (1858- 1917),

Tekst 1: Gorzyce, pałac "dolny".

właściciela dóbr gorzyckich od 1906 r. Pałac „górný” zaprojektowany wraz z wyposażeniem przez berlińskiego architekta Williama Müllera (1871 – 1913) w latach 1910 – 1912 (1914?), pełnił funkcję pałacu myśliwskiego. Obecnie użytkowany jest przez Wojewódzki Ośrodek Lecznictwa Odwykowego i Zakład Opiekuńczo-Leczniczy. Wybudowany został w stylistyce klasycyzującego baroku („stylu ok. 1800”). Drugi z pałaców, tzw. „dolny” zaprojektowany został w 1912 r. przez znanego niemieckiego teoretyka architektury Paula Schultze-Naumburga (1869-1948). Zaprojektował on parterową budowlę na rzucie podkowy, podkreślona na osi czworoboczną wieżą (nakrytą dachem cebulastym) oraz dwoma pawilonami bocznymi.

¹ I. Kozina Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850-1914, Katowice 2001, s. 144-145 oraz P. Porwoł Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach, Wodzisław Śląski 2002 (broszura).

Architekt ten przeciwstawiał się XIX-wiecznej, neostylowej architekturze, propagując idee stylu narodowego, zwanego „stylem ok. 1800”. Stosował prostotę i upraszczał formy. W tej stylistyce zaprojektował pałac gorzycki, zwany „Jägergebäude”, następnie „leśniczówką” i „rondlem”. Niestety w latach 70. ub. wieku w czasie prób adaptacji pałacu na dom zasłużonego górnika nadbudowano kondygnację piętra w skrzydłach pałacu. Obecnie budowla jest nieużytkowana. Otaczający dawne pałace park ma charakter krajobrazowego parku angielskiego. Kompozycja ta została oparta na rozległych wnętrzach parkowych w typie polan widokowych oraz mniejszych salonach, a także gabinetach. W ich obrębie rosną grupy lub pojedyncze egzemplarze rzadkich drzew, m. in. tulipanowca amerykańskiego, platanu klonolistnego, buka purpurowego, klonu czerwonego, choiny kanadyjskiej, czy dębu błotnego. Urokowi parkowi dodają dwie główne aleje dębowe oraz staw, zasilany przez naturalne ciek wodne.

V.VI. Zabudowania folwarczne.

Z dawnych folwarków, które istniały na terenie dzisiejszej gminy Gorzyce:

- w Czyżowicach (w latach 80. XX w. liczył ok. 270 ha),
- w Gorzycach,
- w Bluszczowie (trzy folwarki – jeden w centrum miejscowości z siedzibą Larischów, drugi w Hańdrychowie, trzeci na Kympie),
- w Rogowie (dwa folwarki),
- w Uchylsku (na przełomie XIX i XX w. liczył ok. 115 ha),
- w Turzy Śląskiej (w przysiółku Olszenica),
- w Gorzyczkach i w Olzie.

Ilustracja 45: Gorzyczki, ul. Wiejska 6 folwark.

Do dnia dzisiejszego zachowała się tylko część zabudowań folwarcznych w trzech ostatnich miejscowościach. Pozostałości dworu w Gorzyczkach znajdują się przy ul. Wiejskiej. Zabudowania dworskie wybudowano w czasach nowożytnych (obecne zabudowania pochodzą z późniejszego okresu) niedaleko średniowiecznego gródka stożkowego. Na przełomie XIX i XX w. majątek liczył prawie 600 ha. Zabudowania dworskie widoczne na XIX-wiecznych mapach zamknięte są w czworobok, zaś w środku znajdował się plac ze stawem. Pozostałościami dawnego dworu są : obora, stodoły, spichlerz, stajnia. Przy wjeździe na dawny folwark zlokalizowany jest dom inspektora (ul. Wiejska 6), obok którego do 2008 r. znajdował się budynek mieszkalny z kuźnią. Na terenie folwarku do dziś zachowały się tylko pojedyncze egzemplarze dawnej zieleni przyfolwarczej. Powyżej na północ w otoczeniu parkowym usytuowany jest dwór (zarządcówka), który do połowy lat 40. XX w. był budowlą piętrową o charakterze pałacowym (ul. Wiejskiej 8). Po II wojnie światowej budynek został zaadoptowany na dom dziecka (ob. Powiatowy Dom Dziecka w Gorzyczkach). Dwukrotne przebudowy i rozbudowa do trzech kondygnacji spowodowały całkowite zatraceniem cech stylowych obiektu. Znajdujący się wokół park dworski prawdopodobnie powstał w 3 ćwierci XIX w., jako park krajobrazowy o charakterze naturalistycznym. Park utworzony na bazie siedliskowej, z wyraźnie zachowanym osiowym układem kompozycji. Naprzeciw bramy wjazdowej do dawnego dworu znajduje się tzw. Dom Rycerski (ul. Wiejskiej 9), obiekt przynależny do dworu, o nieustalonej do dnia dzisiejszego funkcji. Zabudowa folwarku w Olzie przy ul. Bogumińskiej obecnie znajduje się w katastrofalnym stanie. Kompleks budynków folwarcznych zlokalizowany jest równolegle do ul. Bogumińskiej (cztery obiekty przylegające do siebie w jednej linii, a bezpośrednio obok powojennego budynku mieszkalnego o nr 35) oraz bezpośrednio przy ulicy (budynek mieszkalny o nr 37) i za współczesnym obiektem o nr 33 (stodoła przeznaczona do roz-

biórki). Dawna zarządcówka oraz usytuowany budynek obok są w stanie ruiny, ze ścianami obwodowymi, bez dachu. W lepszym stanie technicznym są dwie stodoły (jedna w linii zwartej zabudowy folwarcznej, druga wolnostojąca za budynkiem o nr 33) i budynek mieszkalny (o nr 37). W Turzy Śląskiej - Olszenicy zabudowa dawnego folwarku powstałego na początku XX w. (do I wojny światowej), zlokalizowana jest w sąsiedztwie ul. Wodzisławskiej i Kościuszki oraz Ligonia. Dawny dwór, zwany „zomkiem” (ul. Wodzisławska 11) pierwotnie był budynkiem piętrowym. Po ostatniej wojnie został gruntownie przebudowany, rozbudowany i zatracił swe cechy stylowe. Z budynków gospodarczych zachowały się: spichlerz (1912 r.), stajnia (1912 r.) - oba obiekty przy wjeździe na folwark - chlew oraz dwa czworaki, z których jeden wybudowany został w 1909 r. (ul. Kościuszki 67-68 i 69-70). Pozostałości dawnych zabudowań dworskich zachowały się również przy ul. Ligonia, obejmując dom inspektora z 1907 r. (ul. Ligonia 20) i część budynku mieszkalnego (ul. Ligonia 17).

V.VII. Obiekty sakralne.

Do ważnych budowli każdej miejscowości zaliczają się budowle sakralne. Pierwotne, jak już wspomniano wcześniej, kościoły w Gorzycach i Rogowie były drewniane. W Rogowie w latach 1896-1898 obok małej drewnianej świątyni wybudowano wg projektu znanego architekta Ludwika Schneidera monumentalny, neogotycki kościół. W trakcie prac budowlanych w 1897 r. spłonęła drewniana świątynia rogowska. Kościół neogotycki po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. znajdował się w całkowitej ruinie. Na zrębie tej świątyni wybudowano wg projektu budowniczego Adolfa Hanaka z Olzy w latach 1945-1948 istniejący kościół.

W Gorzycach w miejscu drewnianego kościółka w latach 1862-1869 wybudowano murowaną świątynię, która jednak uległa znacznym zniszczeniom w czasie działań wojennych w 1945 r. (ok. 80 %). W latach 1946-1948 została odbudowana (od podstaw ściana północna i ściany prezbiterialne), wg wcześniej wspomnianego budowniczego Hanaka. We wnętrzu znajdują się pierwotne, neogotyckie ołtarze wraz z cennym obrazem Matki Bożej Częstochowskiej. Oba kościoły: rogowski i gorzycki są budowlami trójnawowymi, zbudowanymi na rzucie krzyża, o modernistycznych formach elewacji. Analogicznie opracowane zostały fasady z dominującą wieżą o schodkowym układzie. Również kościół w Olzie p.w. Najświętszej Marii Panny Królowej Pokoju posiada cechy modernistyczne. Zbudowany został w latach 1932-1935 wg projektu architekta kurialnego – Jana Affy. Podobnie jak wcześniej wymienione obiekty został zniszczony w 1945 r. i odbudowany rok później. Ostatni z kościołów na terenie gminy o formach modernistycznych wybudowany został w 1947 r., wg projektu budowniczego Wiktora Majwalda z Jedłownika. Świątynia ta, zwana „polską Fatimą” jest jednym z istotniejszych sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych w Polsce. Pomimo faktu, iż tylko trzy spośród wymienionych kościołów: w Gorzycach, Olzie, Rogowie i Turzy Śląskiej, to obiekty odbudowane po zniszczeniach drugiej wojny światowej, wszystkie reprezentują jednolitą koncepcję architektoniczną – przestrzenną oraz stylistyczną, stając się niezwykle istotnymi elementami przestrzennymi i krajo-brazowymi danych miejscowości.

Ilustracja 46: Rogów – ul. Wyzwolenia 71, kamienny krzyż

V.VIII. Cmentarze.

Osobną grupę obiektów, tym razem o charakterze urbanistycznym są cmentarze. Spośród kilku cmentarzy parafialnych i jednego komunalnego tylko jeden - stary cmentarz w Gorzycach ma charakter zabytkowy, zarówno jeżeli chodzi o nagrobki (szczególnie pochówek właścicieli ziemskich – rodziny Arco) i o zieleń cmentarną (obwodowy szpaler lip drobnolistnych w wieku około 90 lat).

V.IX. Obiekty małej architektury.

Na terenie gminy Gorzyce zlokalizowanych jest około czterdziestu obiektów tzw. małej architektury o charakterze zabytkowym. Są to głównie obiekty sakralne: krzyże pokutne, kapliczki słupowe, kaplice i kapliczki kubaturowe, figury pomnikowe oraz najbardziej charakterystyczne - krzyże kapliczkowe w typie Bożych Mąk. Spośród kapliczek i kaplic zachowało się kilkanaście obiektów o charakterze zabytkowym. Większość z nich to obiekty kubaturowe. Są to zarówno niewielkie kapliczki zwane „domkowymi”. Najstarszą jest kaplica w Olzie p.w. Świętej Rodziny, zlokalizowana przy ul. Wiejskiej 16, jedyna spośród kaplic i kapliczek wpisana do rejestru zabytków (nr rej. A/4/99 z dn. 30.04.1999 r.). Wybudowana została w stylistyce klasycystycznej w 1801 r. Cechy barokowe posiada kapliczka w Turzy Śląskiej, znajdująca się na tzw. „Nawisiu” przy ul. Powstańców Śl. 30 (attykowy szczyt zamknięty wolutowo, charakterystyczne podziały ścian). Wzniesiona w II połowie XIX w. Kolejna kapliczka wybudowana została około lat 30. XIX w. w Gorzycach, u zbiegu ulicy Wierzbowej i Klonowej. Zwana kapliczką „Na źródle”, charakteryzuje się niewielką sygnaturką, elewacje zaś pozbawione są detalu architektonicznego. Jest to budowla dwukondygnacyjowa, w głównej części wyposażona w neogotycki ołtarzyk z obrazem „Matki Bożej Częstochowskiej”, zaś w dolnych partiach znajduje się źródło. Kapliczka w Odrze, posadowiona niedaleko starego koryta rzeki (ul. Główna 23), powstała w II ćw. XIX w. (wg źródeł w 1842 r.). Obecnie obiekt jest niespójny stylistycznie. W dolnych partiach uwidaczniają się cechy neogotyckie, w partii przykrycia neobarokowe (zapewne pochodzące z XX-wiecznej przebudowy). Również cechy neogotyckie posiada kilka kaplic i kapliczek wybudowanych na przełomie XIX i XX w. Pierwsza z nich pochodząca z końca XIX w. znajduje się przy tzw. „starym” cmentarzu w Rogowie (ul. Raciborska u zbiegu z ul. Lipową). Jej smukłą sylwetę podkreśla schodkowy po-

Ilustracja 47: Bluszczów - figura Jana Nepomucena na wzgórzu.

dział elewacji frontowej oraz umieszczona w zwieńczeniu fasady ażurowa sygnaturka, nakryta ostrosłupowym daszkiem. Następną z nich z 1907 r., tzw. kapliczka „AVE MARIA”, znajdująca się przy ul. Powstańców 16 w Bluszczowie posiada bogaty wystrój architektoniczny, uzyskany poprzez układ cegieł i zastosowanie kształtek ceramicznych. Zbliżone do siebie bryły i formy architektoniczne posiadają dwie kaplice: w Uchylsku (ul. Wiejska 68a) oraz w Gorzyczkach (ul. Wiejska 20). Charakterystyczną cechą obu jest wyodrębniający się w elewacji frontowej ryzalit, z którego wylania się dwukondygnacyjowa wieża, nakryta daszkiem namiotowym. Kaplica w Uchylsku wybudowana została w 1905 r., zaś obiekt w Gorzyczkach w 1993 r. jest rekonstrukcją dawniejszej, neogotyckiej kaplicy. Dwie niewielkie kapliczki typu domkowego w Belsznicy (ul. Wałowa 23) i w Gorzycach (ul. Ogrodowa 20), powstałe na przełomie XIX i XX w. nie posiadają charakterystycznych cech stylowych. Jednakże ceglana kapliczka w Belsznicy posiada we wnętrzu wykonaną z piaskowca cenną, barokową płaskorzeźbę Matki Bożej Bolesnej, stanowiącą obecnie mensę ołtarzową oraz wmontowaną w ścianę rzeźbę Chrystusa Ukrzyżowanego. Uroku kaplicy nadają cztery, obsadzone symetrycznie lipy drobnolistne. W Bluszczowie, przy ul. Kamieńskiej zwraca uwagę modernistyczna kapliczka p.w. św. Antoniego, która jest rekonstrukcją obiektu z 1935 r., z nieistniejącej miejscowości Kamień.

W typie niewielkich kapliczek słupowo-wnękowych w gminie znajdują się dwa historyczne obiekty: w Czyżowicach (ul. Wodzisławska 52) z około 1880 r. i w Olzie (ul. Dworcowa 102), prawdopodobnie z pocz. XX w. Oba obiekty posiadają stosunkowo głębokie wnęki, w których umieszczono rzeźby.

Do najstarszych obiektów małej architektury zachowanych nie tylko na terenie Gminy Gorzyce ale również na Śląsku (a nawet w skali ogólnopolskiej) zaliczają się krzyże pokutne. Występują one na znacznych obszarach chrześcijańskiej Europy, od Skandynawii po północne Włochy oraz od Hiszpanii po Polskę. Nazywane są one pomnikami średniowiecznego prawa, gdyż związane były ze zwyczajowym prawem w tym okresie. Wznoszone były przez zabójców w miejscu, w którym dokonało się morderstwo. Symbolizują one zawarcie ugody zabójcy z rodziną ofiary. Te monolityczne, kamienne obiekty mają proste i surowe formy. W gminie Gorzyce znajdują się trzy obiekty tego typu, powstałe zapewne w XIV-XVI w.: w Olzie (ul. Dworcowa 5) i w Rogowie (ul. Raciborska/ Lipowa - przy cmentarzu oraz ul. Raciborska - przy murze ogrodzenia kościoła parafialnego). Ze względu na ich wartość historyczną obiekty kwalifikują się do wpisu do rejestru zabytków.

Spośród krzyży najwięcej jest kamiennych krzyży kapliczkowych z figurą Chrystusa i Matki Bożej, zazwyczaj w niszy. Zachowanych jest 19 krzyży kapliczkowych. Najstarszymi obiektami są krzyże w: Gorzycach przy ul. Raciborskiej 27 (1880 r.), Czyżowicach przy ul. Wiejskiej 34 i 42 (oba z 1887 r.) oraz w Gorzycach na terenie starego cmentarza (1887 r.). Formy nie zmienione posiadają krzyże: w Uchylsku przy ul. Wiejskiej 63 (1901 r.), w Gorzyczkach przy ul. Wiejskiej 112 (1905 r.), w Odrze przy ul. Głównej 40a (1907 r.), w Olzie przy ul. Dworcowej 44 / Bogumińskiej (1935 r. ?), w Belsznicy przy ul. Raciborskiej 34 / Wałowej, w Rogowie przy ul. Wyzwolenia 71 oraz przy ul. Raciborskiej 60a i 94b. Ostatnie cztery krzyże nie posiadają dat na tablicach inskrypcyjnych, a na podstawie cech stylistycznych można je datować na lata około 1885-1910. Jeden z krzyży, pochodzący z lat 90. XIX w., zlokalizowany u zbiegu ulic Wodzisławskiej 12 i Nowej w Czyżowicach jest pierwotnym krzyżem nagrobnym. Prawdopodobnie figura Matki Bożej Bolesnej i postać Chrystusa Ukrzyżowanego znajdujące się na współczesnym krzyżu przy ul. Powstańców Śląskich w Bluszczowie pochodzą z wcześniejszego obiektu, z przełomu XIX i XX w.

Zredukowaną formą tego typu obiektów są krzyże kamienne (lub z lastrico) z figurą Chrystusa, pozbawione postaci Matki Bożej Bolesnej. Na omawianym terenie istnieje pięć tego typu krzyży. Najstarszy krzyż spośród krzyży kamiennych na obszarze gminy pochodzący z 1876 r., zlokalizowano u zbiegu ulic Rogowskiej 13 i Polnej 2 w Odrze. Z początku ubiegłego wieku (1904 r.) pochodzi krzyż zlokalizowany obok kaplicy w Uchylsku (ul. Wiejska 68). Dwa następne to krzyże cmentarne, wykonane z lastrico już po II wojnie światowej, a znajdujące się na cmentarzach w Czyżowicach i w Turzy Śląskiej. Również po ostatniej wojnie wykonano krzyż u zbiegu ulic Starowiejskiej i Bogumińskiej w Turzy Śląskiej. Stał on na miejscu wcześniejszych krzyży, które widoczne były na mapach od końca XVIII w.

W typie figur pomnikowych wykonana została figura św. Jana Nepomucena, znajdująca się na wzgórzu na granicy Bluszczowa i Rogowa. Jest to najcenniejszy obiekt małej architektury na terenie gminy, wpisany do rejestru zabytków pod numerem B/585/84. Barokowa rzeźba najprawdopodobniej ufundowana została przez właścicieli majątku bluszczowskiego i rogowskiego - rodzinę baronów Larischów, w okresie pomiędzy latami 1730, a 1740. Przypisana jest najwybitniejszemu rzeźbiarzowi górnośląskim okresu baroku – Johannowi Melchiorowi Österreichowi. Jan Nepomucen w Bluszczowie przedstawiony został w bardzo

rzadkim typie ikonograficznym jako Jałmużnik. Obok zespołu figuralnego rośnie lipa drobnolistna, o charakterze pomnikowym (o średnicy ok. 70 cm).

Na terenie gminy znajduje się ponadto kilka wolnostojących figur, posadowionych na większych lub mniejszych postumentach. Są to obiekty współczesne, a zlokalizowane są głównie w otoczeniu kościołów parafialnych w Turzy Śląskiej i Gorzycach. Obiektem o walorach historycznych jest pomnik Powstańców Śląskich z 1928 r., znajdujący się w parku Olszynka w Bluszczowie. Otrzymał on formę piramidalnego obelisku z orłem w zwieńczeniu.

Na terenie gminy Gorzyce znajdują się również inne typy małej architektury, takie jak drewniane krzyże przydrożne, groty maryjne i tzw. kapliczki skrzynkowe. Są to jednak obiekty pozbawione cech zabytkowych, powstałe po II wojnie światowej.

V.X. Wykaz – obiekty i zespoły przemysłowe o wartościach zabytkowych na terenie Gminy Gorzyce

Lp.	Obiekt	Położenie	Wartość	Propozycja ochrony prawnej	Uwagi
1	Zespół Zabudowy dawnego zakładu Kopalnia Fryderyk w Gorzycach	Gorzyce – Kolonia Fryderyk ul. Leśna	Zakład powstał w latach 1913-1917, zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie podzielony na trzy części. Zabudowa w pełni użytkowana to część północna: - Bud. administracyjny z 1917 r. wyremontowany w pocz. XXI w. - Bud. warsztatu mechanicznego i kuźni z 1917 r. rozbudowany o przybudówki w okresie późniejszym (l. 90 te XX w - Budynek biurowy ob. magazyn z 1917 r. - Budynek d. stajni ob. nie użytkowany z 1917 r. - Budynek starej portierni z 1917 r.	Gminna ewidencja zabytków.	
2	Zespół zabudowy dawnego zakładu wydobywczego Kopalnia Fryderyk	Gorzyce – Kolonia Fryderyk ul. Leśna	Zakład powstały w latach 1913- 1917 , zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie podzielony na trzy części . Zabudowa częściowo użytkowana to część środkowa - Budynek kotłowni i maszynowni z 1917 r. bez wyposażenia - Budynek dawnej sprężarkowni i siłowni wraz z rozdzielnią elektryczną z 1917 r. ob. nie użytkowany - Budynek dawnej łaźni, lampiarni i markowni z 1917 r. ob. nieużytkowany - Zachowany historyczny bruk dróg dojazdowych oraz elementy ogrodzenia (brama).	Gminna ewidencja zabytków.	Ze względu na brak dostępu do wnętrza budynków trudno ocenić jednoznacznie zachowane wyposażenie. Dla tej partii ewentualnie proponuje się objęcie prawną ochroną konserwatorską
3	Zespół zabudowy dawnego zakładu wydobywczego Kopalnia Fryderyk	Gorzyce – Kolonia Fryderyk ul. Leśna	Zakład powstały w latach 1913- 1917, zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie podzielony na trzy części. Zabudowa całkowicie zagospodarowana to część południowa	Gminna ewidencja zabytków.	

			<ul style="list-style-type: none"> - Bud. dawnej pompowni z 1917 r. ob. pełni funkcję kotłowni, dobudowany komin w l. 90. XX w. - Budynek dawnej stolarni z 1917 r. obecnie główny - Bud. produkcyjny betoniarni. <p>Obiekt poważnie obudowany współczesnymi przybudówkami.</p>		
4	Zespół zabudowy dworca w Olzie ul. Dworcowa 56	Olza ul. Dworcowa 56	<p>Linia kolejowa Wodzisław – Chałupki powstała w latach 1884 -5. Rozbudowa i modernizacja nastąpiła w latach 1912-15 oraz w 1987 r.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Budynek Dworcowy z 1915 r. o dobudówce od południa z lat 60. XX w. - Budynek gospodarczy (d. warsztat zabezpieczenia ruchu) z 1924 r. 	Gminna ewidencja zabytków.	
5	Zespół budowli inżynierskich w Olzie przy ul. Wałowej	Olza ul. Wałowa	<p>Most kolejowy na rzece Odrze, nitowany, powstały w początkach XX w, zniszczony w czasie II wojny światowej, odbudowany w 1948 r.</p> <p>Przepust wałowy z drewnianymi wrotami oraz mostem z ok. 1914 r.</p>	<p>Karta adresowa.</p> <p>Gminna ewidencja zabytków.</p>	<p>Obiekt o starych przyczółkach, ciekawy.</p> <p>Bardzo ciekawe urządzenie zachowane mimo poważnych zniszczeń wałów w czasie powodzi 1997 r.</p>
7	Wiadukt nad torami kolejowymi w ciągu ul. Piaskowej	Gorzyce ul. Piaskowa	<p>Stalowy, nitowany o kamiennych przyczółkach, powstały ok. 1884 r.</p>	Gminna ewidencja zabytków	

VI. TYPOLOGIA ZABUDOWY NA TERENIE GMINY GORZYCE

VI.1. Kubatura.

W granicach administracyjnych Gminy Gorzyce wytypowano następujące rodzaje zabudowy:

A) ZESPÓŁ PALACOWO-PARKOWY W GORZYCACH. To jedyny zespół rezydencjonalny zachowany na terenie gminy. Obejmuje dwa pałace o cechach klasycyzującego baroku („stylu ok. 1800”) oraz park krajobrazowy.

B) ZABUDOWA FOLWARCZNA i BUDYNKI GOSPODARCZE – zabudowa folwarczna zachowana częściowo w Gorzyczkach, Olzie i w przysiółku Turzy Śląskiej – Olszenicy. Dawne dwory zostały całkowicie przekształcone i pozbawione cech zabytkowych (Gorzyczki, Turza Śląska) lub znajdują się w ruinie (Olza).

C) OBIEKTY PRZEMYSŁOWE – nieliczne obiekty o różnorodnych funkcjach, formach i stanie zachowania. Najliczniejszy jest zespół zabudowy dawnego zakładu Kopalnia „Fryderyk” w Kolonii Fryderyk przy ul. Leśnej. Zakład powstał w latach 1913- 1917, zlikwidowany w 1923 r. Zespół obecnie podzielony na trzy części, które są częściowo użytkowane. Cechy zabytkowe posiada dworzec kolejowy w Olzie, zespół budowli inżynierskich w Olzie oraz wiadukt kolejowy w Gorzyczkach. Ponadto zachowały się również dwa zespoły przemysłowe, silnie przekształcone, pozbawione cech zabytkowych: dawna cegielnia (obecnie Zakład Produkcji Plastik) w Rogowie przy ul. Raciborskiej i dawna osada młyńska, później teren zwirowni w Odrze przy ul. Młyńskiej (obiekty nie ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków).

D) MIESZKALNE BUDOWNICTWO PATRONACKIE – na obszarze Gorzyc występują dwie kolonie: robotniczo-urzędnicza w miejscowości Kolonia Fryderyk (powstała około lat 1913-1917) i robotnicza zwana kolonią Olecką w Olzie (pomiędzy latami 1905-1925).

E) OBIEKTY SAKRALNE – kościoły, wzniesione w różnych okresach, obecnie jednolite stylistycznie (modernizm), powstałe w obecnej formie bezpośrednio po II wojnie światowej .

F) BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ (SZKOŁY, STRAŻNICA GRANICZNA, RESTAURACJA) – nieliczne budynki, o przekształconych formach, obejmujące dwie szkoły (Turza Śląska i Gorzyce), budynek dawnej strażnicy wojsk ochrony pogranicza w Gorzyczkach oraz dawną restaurację z salą bankietową w Belsznicy.

G) BUDYNKI MIESZKALNE, JEDNORODZINNE O CHARAKTERZE WIEJSKIM. Ceglane, tynkowane, na rzucie prostokąta, jednokondygnacyjne z poddaszem, nakryte dachami dwuspadowymi (pokrycie z dachówki cementowej, ceramicznej, papy, eternitu); detal architektoniczny niezwykle skromny, zazwyczaj w formie prostych gzymsów (w nieprzekształconych chałupach wydzielających część piwniczną i strychową od części mieszkalnej) lub z rzadka prostych profilowanych opasek okiennych. Do tego typu można zliczyć obiekty o dwóch funkcjach: mieszkalnej i gospodarczej.

H) DOMY JEDNORODZINNE W CHARAKTERZE WILLOWYM

Budynki w charakterze willi o zróżnicowanej bryle i cechach stylistycznych, takich jak secesja czy modernizm. Obiekty o rozbudowanych bądź płaskich dachach. Tego typu obiektów na terenie gminy zachowanych jest niewiele.

VI.II. Cmentarze.

W gminie występują cmentarze parafialne i komunalny, jednakże pozbawione cech zabytkowych, w większości założone po II wojnie światowej. Zabytkowy charakter ma tylko jeden cmentarz - tzw. stary cmentarz w Gorzycach.

VI.III. Mała architektura.

Odrębną grupą w krajobrazie kulturowym gminy Gorzyce stanowią obiekty tzw. małej architektury. Są to głównie kapliczki, kaplice i krzyże przydrożne. Na omawianym terenie występują następujące typy małej architektury:

1. Kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe.
2. Kapliczki słupowe, murowane.
3. Krzyże pokutne.
4. Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Boskiej (zazwyczaj w niszy).
5. Krzyże kamienne z figurą Chrystusa.
6. Figury kamienne na cokole.

Ilustracja 48: Zdjęcie – widok na ulicę Wiejską w Gorzyckach – widoczna zabudowa z lat 30. XX w. wraz z budynkami gospodarczymi.

VI.IV. Spis Obiektów

VI.IV.I. Zespół pałacowo-parkowy.

Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach, przy ul. Bogumińskiej i ul. Zamkowej, wpisany do rejestru zabytków pod nr A/1388/89 w dniu 10.10.1989 r. Obejmuje:

1. pałac „górný”, ul. Zamkowa 8, 1910 – 1912 (1914?), obecnie użytkowany jest przez Wojewódzki Ośrodek Lecznictwa Odwykowego i Zakład Opiekuńczo-Leczniczy,
2. pałac „dolny”, ul. Bogumińska, 1912-1914, nieużytkowany,
3. krajobrazowy park angielski o powierzchni ponad 100 ha,

VI.IV.II. Zabudowa folwarczna.

1. Budynki gospodarcze dawnego folwarku w Gorzyczkach przy ul. Wiejskiej obejmują: oborę, stodoły, spichlerz, stajnię, dom inspektora (obecnie hotel z restauracją-ul. Wiejska 6), tzw. Dom Rycerski (ul. Wiejska 9). Dawny dwór (ul. Wiejska 8), obecnie siedziba Powiatowego Domu Dziecka (pozbawiony jest obecnie cech stylowych).
2. Budynki folwarku w Olzie (ul. Bogumińska 37, obok nr 33 i nr 35): dwie stodoły i budynek mieszkalny.
3. Budynki gospodarcze dawnego folwarku w Turzy Śląskiej - Olszenicy (ul. Kościuszki – Wodzisławska): spichlerz (1912), stajnia (1912), chlew oraz dwa czworaki (jeden z 1900 r., ul. Kościuszki 67-68 i 69-70). Dawny dwór zwany „zomkiem” (ul. Wodzisławska 11) pozbawiony jest cech stylowych. W skład zespołu wchodzi również położony przy ul. Ligonia 20 domek inspektora z 1907 r. oraz fragment częściowo rozebranego budynku mieszkalnego (ul. Ligonia 17).

VI.IV.III. Obiekty przemysłowe.

1. Zespół zabudowy dawnego zakładu Kopalnia „Fryderyk” w Kolonii Fryderyk, ul. Leśna.
 - Budynek administracyjny, 1917 r., ul. Leśna 43,
 - Budynek warsztatu mechanicznego i kuźni, 1917 r., ul. Leśna 43,
 - Budynek biurowy, ob. magazyn, 1917 r., ul. Leśna 43,
 - Budynek dawnej stajni, obecnie nie użytkowany, 1917 r. ul. Leśna 43,
 - Budynek starej portierni, 1917 r., ul. Leśna 43,
 - Budynek kotłowni i maszynowni, 1917 r., ul. Leśna 45,
 - Budynek dawnej sprężarkowni i siłowni wraz z rozdzielnią elektryczną, 1917 r., ul. Leśna 45,
 - Budynek dawnej łaźni, lampiarni i markowni, 1917 r., ul. Leśna 45,
 - Budynek dawnej pompowni, obecnie kotłownia, (komin z lat 90. XX w.), 1917 r., ul. Leśna,
 - Budynek dawnej stolarni, obecnie główny budynek produkcyjny betoniarni, 1917 r., ul. Leśna,
2. Wiadukt nad torami kolejowymi w ciągu ul. Piaskowej w Gorzycach, ok. 1884 r.

3. Zespół zabudowy dworca w Olzie przy ul. Dworcowej 56:
 - Budynek Dworcowy, 1915 r.,
 - Dawny warsztat zabezpieczenia ruchu, obecnie budynek gospodarczy, 1924 r.
4. Zespół budowli inżynierskich w Olzie przy ul. Wałowej:
 - Most kolejowy na rzece Odrze, pocz. XX w., odbudowany 1948 r.
 - Przepust wałowy z drewnianymi wrotami oraz mostem, ok. 1914 r.

Ilustracja 49: Zdjęcie – przejazd kolejowy w Gorzyczach, ok. 1884 r.

VI.IV.IV. Mieszkalne budownictwo patronackie.

- Kolonia robotniczo-urzędnicza „Fryderyk” w miejscowości Gorzyczki oraz w Kolonii Fryderyk (pomiędzy l. 1913-1917):
- ul. Kopalniana 57 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Kopalniana 59 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Kopalniana 61 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Leśna 1 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.

- ul. Leśna 3 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Leśna 5 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Leśna 7 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), wpisany do rejestru zabytków pod nr A/276/09 w dniu 31.12.2009 r.
- ul. Leśna 39 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 40 - budynek mieszkalny dla urzędników (tzw. beamtr), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 41 - budynek mieszkalny dla robotników (tzw. familok), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 42 - budynek mieszkalny dla urzędników (tzw. beamtr), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 44 - budynek mieszkalny dla urzędników (tzw. beamtr), sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- ul. Leśna 46 – dawna willa dyrektora kopalni „Fryderyk”, obecnie szkoła, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Ilustracja 23: Kolonia robotnicza w Olzie przy ulicy Dworcowej.

VI.IV.V. Obiekty sakralne.

- Gorzyce, ul. Kościelna 1 - kościół parafialny p.w. Anioła Stróża, budowa - lata 1862-1869, odbudowa - lata 1946-1948.
- Olza, ul. Szkolna 9 - kościół parafialny p.w. NMP Królowej Pokoju, budowa – lata 1932-1935, odbudowa - 1946 r.
- Rogów, ul. Raciborska 40 - kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, budowa – lata 1896-1898, odbudowa - lata 1945-1948.
- Turza Śląska ul. Tysiąclecia 15 - kościół parafialny p.w. Matki Bożej Fatimskiej, - 1947 r.

VI.IV.VI. Budynki użyteczności publicznej.

- Belsznica, ul. Raciborska 144 - dawna restauracja z salą bankietową, ok. 1930 r. (sala bankietowa), obecnie nie użytkowana.
- Gorzyce, ul. Bogumińska 13 - dawna strażnica wojsk ochrony pogranicza, obecnie. budynek administracyjno - mieszkalny, ok. 1950 r.
- Rogów, ul. Szkolna 2a - szkoła podstawowa, 1955 r.
- Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 8 - szkoła powszechna, lata 80-te XIX w., II budynek – pocz. XX w.

VI.IV.VII. Budynki mieszkalne, jednorodzinne o charakterze wiejskim.

Jednokondygnacyjne, tynkowane, nakryte dachami dwuspadowymi.

- Belsznica, ul. Raciborska 18 - - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
- Belsznica, ul. Raciborska 26 - budynek mieszkalny, lata 1890-1910,
- Belsznica, ul. Raciborska 31 - budynek mieszkalny, 1909 r.
- Czyżowice, ul. Wiejska 34 - budynek mieszkalny, 1938 r.
- Gorzyce, ul. Wiejska 19 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
- Odra, ul. Główna 34 - budynek mieszkalny, lata 1900-1920,
- Odra, ul. Główna 44 - budynek mieszkalny, I ćw. XX,
- Odra, ul. Główna 54 - budynek mieszkalny, lata 1900-1920,
- Olza, ul. Bogumińska 5 - budynek mieszkalny, lata 1900-1920,
- Olza, ul. Dworcowa 19 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
- Olza, ul. Wiejska 18 - budynek mieszkalny, I ćw. XX,
- Olza, ul. Wiejska 44 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
- Osiny, ul. Sikorskiego 47 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
- Osiny ul. Raciborska 103 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
- Rogów, ul. Czyżowickiej 2 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915,
- Rogów, ul. Wyzwolenia 40 - - budynek mieszkalny, lata 1950-1960,
- Uchylsko, ul. Wiejska - budynek mieszkalny, lata 1900-1915.

- Uchylsko, ul. Wiejska 63 - budynek mieszkalny, lata 1900-1915.
- Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 28 - budynek mieszkalny, lata 1920-1935.

VI.IV.VIII. Domy jednorodzinne w charakterze willi

- Gorzyce, ul. Ogrodowa 1 – plebania, 1852 r., wielokrotnie rozbudowywana,
- Gorzyce, ul. Raciborska 83 - budynek mieszkalny, lata 1920-1935,
- Olza, ul. Dworcowa 17 – willa, pomiędzy l. 1925-1940,
- Olza, ul. ul. Dworcowa 72 - budynek mieszkalny, II ćw. XX.
- Rogów, ul. Raciborska 28 – willa, pomiędzy l. 1925-1940.

VI.IV.IX. Cmentarze (parafialne).

- „Stary” cmentarz rzymsko-katolicki w Gorzycach, ul. Kościelna, od lat 70. XIX w..

VI.IV.X. Obiekty małej architektury.

Typ I. Kapliczki i kaplice architektoniczne, murowane, kubaturowe.

- Belsznica, ul. Wałowa 23 / Stawowa – ceglana kapliczka p.w. MB Bolesnej, XIX/XX w.; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Bluszczów, ul. Powstańców 16 – neogotycka kapliczka, 1907 r.; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Bluszczów, ul. Kamieńska 13 – kapliczka p.w. Św. Antoniego, w 2000 r. rekonstrukcja modernistycznej kapliczki z 1935 r.
- Gorzyce, ul. Ogrodowa 20 - kapliczka p.w. św. Urbana, przełom XIX i XX w.
- Gorzyce, ul. Wierzbowa 11 / Klonowa – kapliczka „Na źródle”, lata 30 XIX w.
- Gorzyczki, ul. Wiejska 20 – kaplica p.w. św. Jana Nepomucena, w 1993 r. rekonstrukcja obiektu XIX-wiecznego).
- Odra, ul. Główna 23 – kapliczka p.w. Jana Nepomucena, II ćw. XIX w., przebudowa w XX w.
- Olza – kaplica klasycystyczna p.w. Świętej Rodziny, 1801 r., nr rej. A/4/99 z dn. 30.04.1999 r.
- Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 30 – kaplica na „Nawsiu”, I poł. XIX w.; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Uchylsko, ul. Wiejska 68a – kaplica neogotycka, 1905 r.
- Rogów, ul. Raciborska / Lipowa - kaplica neogotycka, koniec XIX w; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Typ II. Kapliczki słupowe, murowane.

- Czyżowice, ul. Wodzisławska 52 / Środkowa / Nowa - kapliczka słupowo-wnękowa z figurą Piety, ok. 1880 r.
- Olza, ul. Dworcowa 102 -kapliczka słupowo-wnękowa p.w. „NMP, pocz. XX w.

Typ III. Krzyże pokutne.

- Olza, ul. Dworcowa 5 – krzyż pokutny, XIV-XVI w. ; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

- Rogów, ul. Raciborska / Lipowa (przy cmentarzu parafialnym) – krzyż pokutny, XIV-XVI w. ; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Rogów, ul. Raciborska (przy murze ogrodzenia kościoła parafialnego) – krzyż pokutny, XIV-XVI w. ; sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Typ IV. Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa i Matki Bożej Bolesnej .

- Belsznica, ul. Raciborska 34 / Wałowa – krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Bluszczów, ul. Powstańców Śląskich 27 - krzyż, pomiędzy l. 1950-1960 (Pasyjka i figura MB bolesnej z XIX/XX).
- Bluszczów, ul. Wiejska 16 / ul. Powstańców Śląskich - krzyż, pomiędzy latami 1885-1910.
- Czyżowice, ul. Wiejska 34 - krzyż, 1887 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
- Czyżowice, ul. Wiejska 42 - krzyż, 1887 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
- Czyżowice, ul. Wodzisławska - krzyż 12 / Nowa, 1894 r.
- Gorzyce, ul. Kościelna – teren starego cmentarza - krzyż, 1887 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Gorzyce, ul. Kościelna - krzyż, 1894 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
- Gorzyce, ul. Raciborska 27 - krzyż, 1880 r.
- Gorzyczki, ul. Wiejska 112 - krzyż, 1905 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Odra, ul. Główna 40a - krzyż, 1907 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Olza, ul. Dworcowa 44 / Bogumińska - krzyż, 1935 r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Rogów, ul. Raciborska 60a / Parkowa - krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Rogów, ul. Raciborska 94b - krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Rogów, ul. Wyzwolenia 34 - krzyż, 1918 r., (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej).
- Rogów, ul. Wyzwolenia 71 - krzyż, pomiędzy l. 1885-1910, sugeruje się wpis do rejestru zabytków.
- Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 29 - krzyż, 1893 r. (wtórny krzyż).
- Turza Śląska, ul. Powstańców Śląskich 100 - krzyż, ok. 1940 r. (w niszy brak pierwotnej figury Matki Bożej) .
- Uchylsko, ul. Wiejska 63 – krzyż, 1901r., sugeruje się wpis do rejestru zabytków.

Typ V. Krzyże kamienne kapliczkowe z figurą Chrystusa.

- Czyżowice, ul. Polna 2 (cmentarz parafialny) - krzyż cmentarny, 1947 r.
- Odra, ul. Rogowska 13 / Polna 2 – krzyż, 1876 r.
- Turza Śląska, Starowiejska / Bogumińska – krzyż, po II wojnie światowej.
- Turza Śląska, ul. Tysiąclecia 15 (cmentarz parafialny) - krzyż cmentarny, lata 50. XX w.
- Uchylsko, ul. Wiejska 68 – krzyż, 1904 r.

Typ VI. sakralne figury pomnikowe.

- Bluszczów, wzgórze Kamieniec, na granicy Bluszczowa i Rogowa - figura św. Jana Nepomucena, pomiędzy l. 1730-1740.
- Bluszczów, ul. Powstańców Śląskich (parku Olszynka) – pomnik Powstańców Śląskich, 1928 r.

Pozostałe typy małej architektury występujące na terenie gminy, takie jak grotty maryjne, krzyże drewniane, część kapliczek oraz kapliczki typu skrzynkowego – to obiekty współczesne, nie posiadające wartości zabytkowych lecz tylko kulturowe, a niektóre również wartości historyczne.

Ilustracja 50: Kapliczka na ulicy Wałowej w Belsznicy.

VII. ZIELEŃ ZABYTKOWA

Na terenie gminy Gorzyce można spotkać kilka typów historycznych, intencjonalnych kompozycji zieleni. Tak jak w pozostałej części województwa śląskiego, większość z nich powstała pomiędzy końcem XVIII a drugą połową XIX w. Kształtowano je, w oparciu o istniejące, pierwotne zadrzewienia, wielokrotnie przekształcając w miarę zmian mód ogrodniczych. Ma to związek z jednej strony z napływem odmiennej kulturowo magnaterii przemysłowej, pragnącej nobilitować swoje pochodzenie przez tworzenie neostylowych rezydencji, a także z powszechnym przyjęciem filozofii romantyzmu, zaś z drugiej strony z żywą tradycją lokalną. W sytuacjach, kiedy tradycja miejsca była słabsza lub też nie istniała, poszczególne kompozycje odzwierciedlają przede wszystkim terytorialne związki emocjonalne fundatorów oraz ich powiązania gospodarcze. Związki te w znacznym stopniu odpowiadają zasięgom terytorialnym poszczególnych zaborów i są szczególnie widoczne w obrębie zaboru pruskiego i austriackiego. Prusko - niemieckie pochodzenie niemal wszystkich właścicieli zachodnich terenów województwa śląskiego spowodowało zakładanie przez nich parków z wyraźnym piętnem Berlińskiej Szkoły Rolniczej. Nie wszystkie kompozycje parkowe można wiązać bezpośrednio z konkretnymi szkołami sztuki ogrodowej. Dotyczy to szczególnie wielkich kompozycji krajobrazowych, których twórcy, ze względu na swoją pozycję społeczną, korzystali ze wszelkich najlepszych dostępnych wzorców. Przykładem jest komponowany układ parkowo - krajobrazowy w Gorzycach nawiązujący do wzorców wielkiej kompozycji krajobrazowej Świerklańca. Wśród zabytkowych kompozycji zieleni, w tym parkowych możemy wyróżnić:

1. **rezydencjonalne** - powstające przy siedzibach wszelkiego rodzaju (na terenie gminy brak czytelnych przykładów tego typu kompozycji).
2. **dworskie** – zakładane i kształtowane w sąsiedztwie dworów w wieku XVIII i XIX. Z zasady założenia raczej niewielkich rozmiarów, o kompozycji krajobrazowej z kaligraficznym przebiegiem alejek, niezbyt rozbudowanym programem i średnio urozmaiconym zestawem gatunków drzew i krzewów.

Przykładem takiego założenia jest park w Gorzyczkach zlokalizowany przy ul. Wiejskiej, gdzie pod koniec XIX wieku obok dworu w stylu klasycystycznym powstaje park krajobrazowy o charakterze naturalistycznym. Jego ukształtowanie należy zapewne wiązać z rodem Larischów. Park został założony na południowym stoku wzniesienia, którego kulminację zajmuje budynek pałacu. Zakomponowano go na bazie starodrzewu siedliskowego, z wyraźnie zachowanym osiowym układem kompozycji. Przed budynkiem, po bokach alei głównej, stanowiącej jednocześnie główną oś widokową i kompozycyjną, posadzono grupy cyprysików groszkowych. Centralnym elementem kompozycji południowej części parku jest duża polana widokowa obsadzona dębami szypułkowymi. Drzewostan siedliskowy uzupełniono nasadzeniami grupowymi lub pojedynczymi kasztanowców białych, lip drobnolistnych, robinii akacjowych oraz żywotników zachodnich. Historyczny układ kompozycyjny i drożny jest obecnie średnio czytelny. W obrębie dawnych mniejszych i większych wewnątrz parkowych narósł w okresie ostatnich dziesięcioleci liczny

samosiew o charakterze zarówno siedliskowym, jak i ruderalnym. Obecnie budynek i park są wykorzystywane na potrzeby zlokalizowanego tam domu dziecka.

Ilustracja 51: Brama wjazdowa na teren zespołu w Gorzyczkach.

Na obszarze parkowym, w szczególności w otoczeniu dworu, widoczne są nowe nasadzenia drzew, krzewów i roślin kwitnących wykonane w sposób, który jeszcze bardziej zaburza kompozycję. Wprowadzono drzewa liściaste, w tym odmianowe klony oraz wiele roślin szpilkowych, niezgodnych z zabytkowym charakterem parku pod względem gatunku jak i lokalizacji. Zarówno drzewa jak i krzewy są w przeciętnym stanie zdrowotnym. Zespół zieleni parku posiada dużą wartość zabytkową, historyczną i artystyczną w skali regionu. W celu utrzymania charakteru parku niezbędne jest wykonywanie sukcesywnie i systematycznie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie. Ze względu na licznie występujący samosiew i wprowadzone nowe nasadzenia niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej, programu gospodarki zielenią oraz projektu rewaloryzacji opracowanego w oparciu o materiały archiwalne pisane i ikonograficzne. Na tej podstawie można będzie przystąpić do rewaloryzacji parku uwzględniającej zarówno jego walory historyczne, jak i współczesne potrzeby. Niezależnie od tych działań wartość zabytkowa predestynuje kompleks wraz z pałacem do objęcia ochroną. Zasadne wydaje się także rozważenie wpisania parku do rejestru zabytków. W drugiej połowie XIX wieku w sąsiedztwie dworu powstaje folwark. Podobnie jak w wielu innych przypadkach budynki gospodarcze otrzymują otoczkę zieleni wysokiej. Do dziś zachowały się jedynie pojedyncze egzemplarze dębów szypułkowych, lip drobnolistnych i jesionów wyniosłych o średnicach ok. 70 cm, a w południowo-wschodniej partii kompleksu niewielkie plateau otoczone dębami szypułkowymi i lipami drobnolistnymi. Zespół zieleni zachował się na terenie folwarku

tylko w szczątkowym stopniu, co niewątpliwie obniża jego wartość przyrodniczą i zabytkową. Jednakże ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo z kompleksem dworsko – parkowym powinien być zachowany. W celu utrzymania jeszcze istniejących walorów zabytkowych na starodrzewie powinny być prowadzone systematyczne prace sanitarne i pielęgnacyjne. W miarę „wypadania” drzew z układu powinien on być uzupełniany z zachowaniem historycznych gatunków.

Ilustracja 52: Wprowadzana współczesna kompozycja nienawiązująca do stylu obiektu.

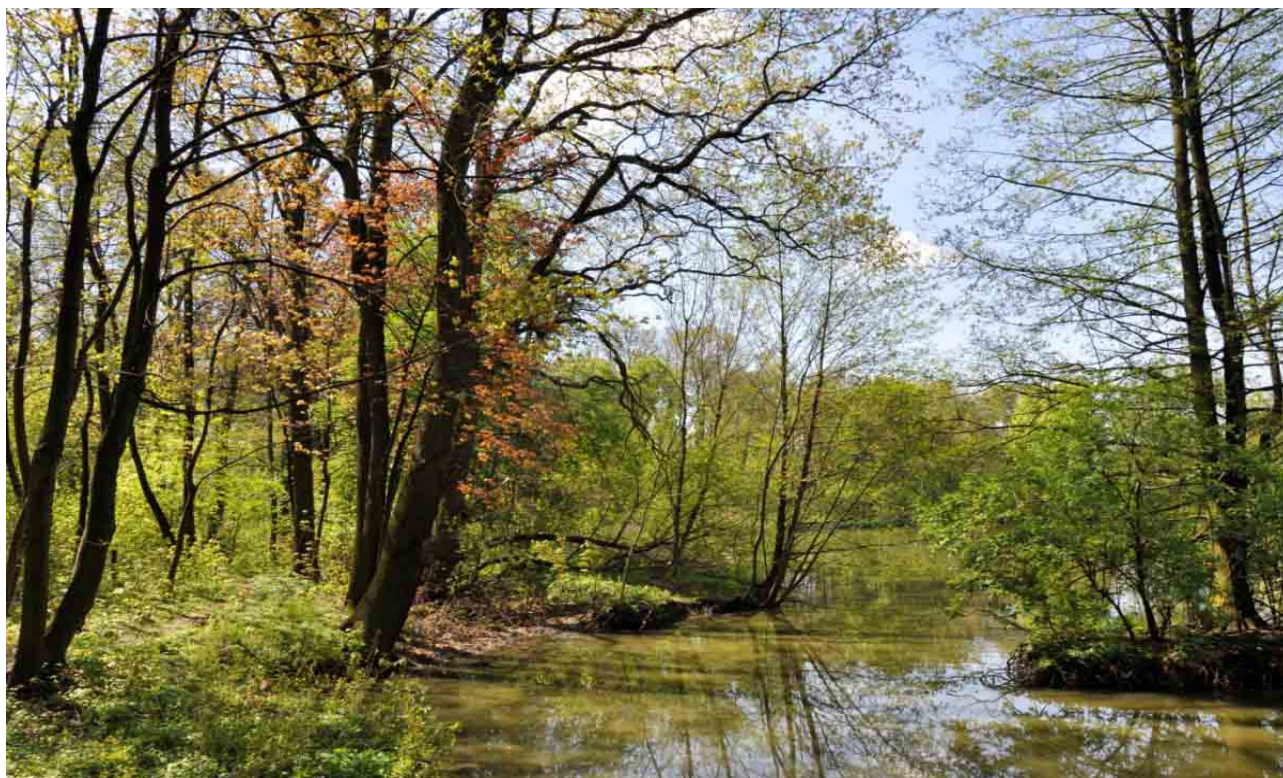
3. **palacowe** – założenia zieleni otaczające pałace w wieku XVIII i XIX. Mają, niemal we wszystkich przypadkach, kompozycję krajobrazową z rozbudowanym programem i urozmaiconym zestawem gatunków drzew i krzewów, często z pawilonami i elementami małej architektury. Wspaniałym przykładem tego typu założenia jest wielkoprzestrzenny park w Gorzycach. Wielkoobszarowa kompozycja zespołu parkowego w Gorzycach powstała na bazie drzewostanu siedliskowego grądu średniego. Niewątpliwie pierwotnie był to las, w którym w XVIII wieku wybudowano niewielki pałacyk myśliwski w formie podkowy. Barokowy budynek składał się z korpusu centralnego z bramą przejazdową. Powstał wówczas graniczny szpaler dębów szypułkowych, obecnie wzdłuż ulicy Bogumińskiej, uzupełniany przez następne 150 lat. Kolejni właściciele niewątpliwie uzupełniali kompozycję, o czym świadczą zróżnicowane wiekowo szpalery drzew. Ostateczne ukształtowanie kompozycji parku o charakterze krajobrazowym wiązać jednak należy z działalnością rodziny von Arco. Można domniemywać, że w tym czasie, tj. w połowie XIX wieku, zakomponowano całość założenia parkowego. Kompozycja ta została oparta na rozległych wnętrzach parkowych w typie

polan widokowych oraz (w pobliżu pałacu) mniejszych salonach oraz gabinetach. W ich obrębie, zgodnie z zasadami kształtowania swobodnych kompozycji krajobrazowych wpisywano grupy lub pojedyncze egzemplarze drzew introdukowanych egzotycznych i rodzimych.

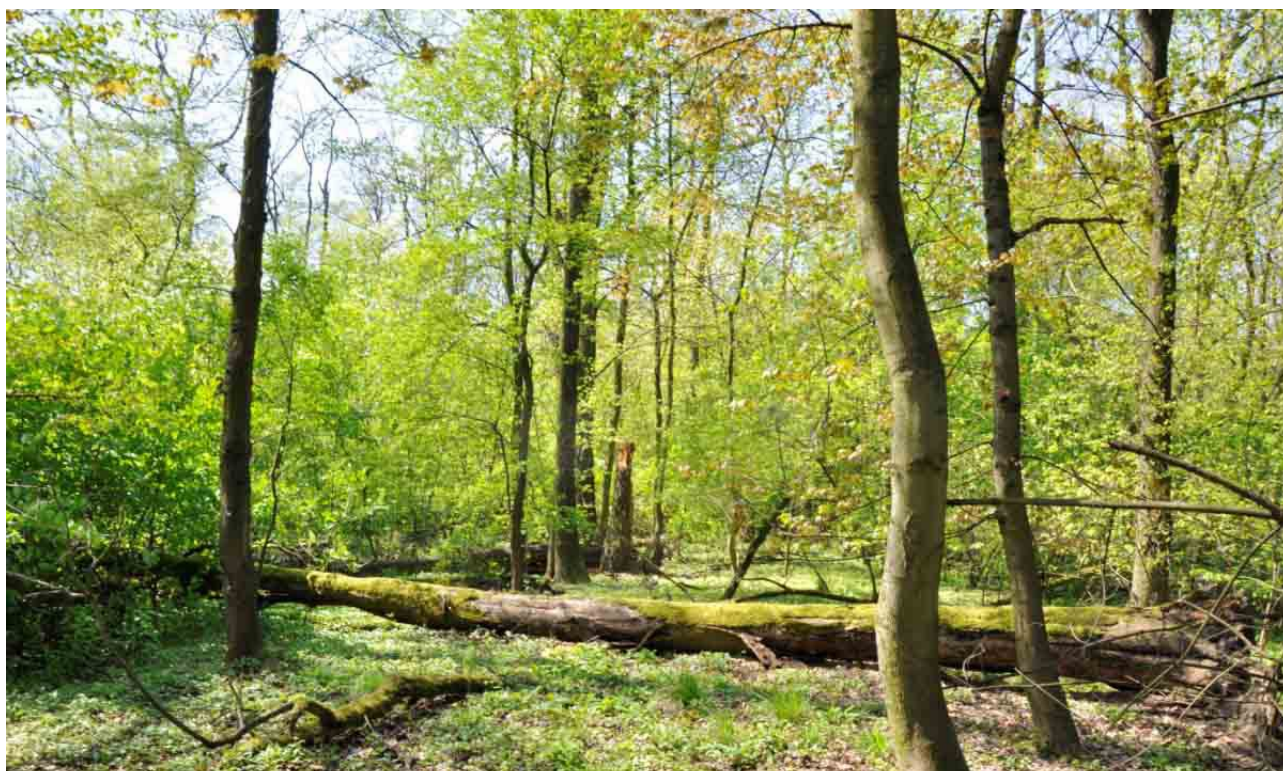
Ilustracja 53: *Platan klonolistny (Platanus xhispanica)* przy ul. Zamkowej.

Były to platany klonolistne, buki zwyczajne odmiany purpurowej, choiny kanadyjskie, wiązy grabolistne i górskie, klony czerwonolistne, kasztanowce białe, robinie akacjowe, dęby błotne, tulipanowce amerykańskie i wiele innych. Prawdopodobnie z tym etapem tworzenia kompozycji należy wiązać ukształtowanie malowniczego stawu na północny zachód od pałacu, powiązanego z nim duktem widokowym. W tym samym czasie powstają również dwie główne aleje obsadzone szpalerami dębów szypułkowych. Kolejnym etapem rozwoju parku było uzupełnienie kompozycji o krótką aleję lip drobnolistnych przy pałacyku, szpaler lip drobnolistnych i jesionów wyniosłych przy obecnej ulicy Zamkowej oraz stworzenie zespołu stawów użytkowo – rekreacyjnych w północnej części założenia.

Ilustracja 54: Staw południowo-wschodni w pobliżu pałacu – części należącej do Wojewódzkiego Ośrodka Leczenia Odwykowego.

O ich włączeniu w kompozycję parku świadczą towarzyszące im systemy grobli obsadzonych dębami szypułkowymi. Działania te podjęto najprawdopodobniej już po ukończeniu budowy pałacu. Na obrzeżach parku pozostawiono duże przestrzenie otwarte, łączące się w sposób naturalny z otaczającymi polami uprawnymi, bądź też służące jako miejsce polowań na dzikie ptactwo. W niezmienionej formie park pozostawał do lat 60. XX wieku, kiedy to w ramach rozbudowy Wojewódzkiego Ośrodka Lecznictwa Odwykowego w trawiaste przestrzenie wewnątrz parkowych po wschodniej stronie parku wprowadzono zabudowę szpitalną oraz rozbudowano dawne szklarnie. Spowodowało to odcięcie centralnej części założenia od jego obrzeży. Proces ten był kontynuowany w latach 80. i 90. XX wieku, kiedy to w kolejne wnętrza parkowe wbudowano bloki mieszkalne, a od strony zachodniej postawiono kompleks obecnego Domu Pomocy Społecznej. Historyczny układ kompozycyjny i drożny nadal jest obecnie słabo czytelny, miejscami całkowicie zatarty przez wzrastający samosiew. W części wewnątrz parkowych wbudowane nowe obiekty kubaturowe znacznie obniżają wartość zabytkową zespołu oraz „odcinają” część parku od jego komponowanego centrum. Tak drzewa, jak i krzewy są obecnie w zróżnicowanym stanie zdrowotnym. Niestety, widoczna jest znacząca degradacja starodrzewu, spowodowana osłabieniem przez wzrastający wieloletni samosiew oraz brakiem prowadzenia cięć pielęgnacyjnych. Problematyczne dla tego terenu jest również poszatkiwanie własnościowe i idące za tym ogrodzenia powstałe wewnątrz zespołu oraz różne oczekiwania właścicieli i zarządców poszczególnych terenów. Zespół pałacowo – parkowy w Gorzycach jest przykładem zieleni komponowanej o bardzo dużej wartości zabytkowej, co znalazło swój wyraz w objęciu go ochroną poprzez wpisanie do rejestru zabytków decyzją nr A/1388/89 z dnia 10.10.1989 r.

Ilustracja 55: Straty w starodrzewie i zaniedbania w części południowej parku.

Wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie jest niezbędne dla utrzymania trwałości zabytkowego założenia. W celu utrzymania walorów zabytkowych kompleksu niezbędne jest sukcesywne, systematyczne prowadzenie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych na drzewostanie, w tym uzupełnianie obsadzeń komponowanych z zachowaniem pierwotnych, historycznych gatunków. Niezbędne jest przede wszystkim wykonanie szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej, programu gospodarki drzewostanem oraz projektu rewaloryzacji całego założenia (niezależnie od obecnego złożonego stanu własnościowego) w celu uczytelnienia, a miejscami odtworzenia zabytkowej kompozycji parkowej. Projekt powinien zostać opracowany na podstawie materiałów archiwalnych pisanych i ikonograficznych uwzględniających zarówno wartości historyczne, artystyczne i zabytkowe jak i współczesne potrzeby wynikające między innymi z różnych sposobów użytkowania poszczególnych części parku. Na podstawie tak wykonanego projektu dopuszczalne będzie wdrożenie (być może etapowe) procesu rewaloryzacji.

Ilustracja 56: Widok od zachodu na pałac przy wjeździe od ul. Zamkowej.

4. **ogólnodostępne** – parki zakładane z myślą o korzystaniu przez ludność miejscową, powstające w pierwszej połowie XX wieku: „Olszynka” w Bluszczowie i „Dąbki” w Rogowie. Oba powstały jako parki na bazie siedliska leśnego w typie „lasku miejskiego”, przy czym tylko ten drugi utrzymał więcej walorów zabytkowych.

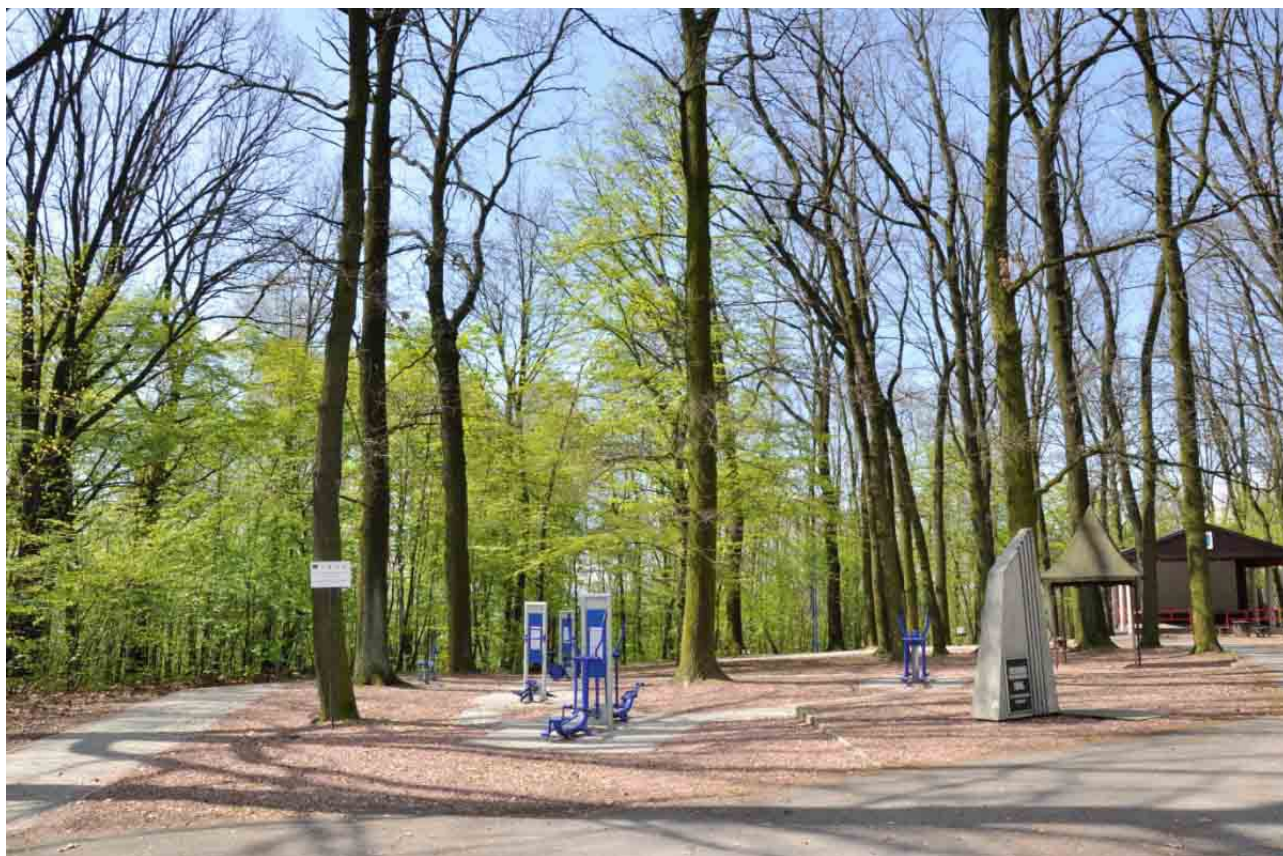
Ilustracja 57: Widok na wejście do parku Olszynka

Park Olszynka jest przestrzenią wkomponowaną w otaczający krajobraz i silnie z nią powiązany. Widoczna jest działalność zmierzająca do poszerzenia funkcji publicznych poprzez wprowadzenie siłowni terenowej i szeregu nowo posadzonych krzewów i drzew różnicujących jego formę i różnorodność. Wykorzystanie przy tym zastanego drzewostanu siedliskowego i utrzymywanie go w dobrym stanie fitosanitarnym wpływa na bardzo korzystny odbiór tego niewielkiego parku. Nie bez znaczenia dla wyglądu parku jest estetycznie i jednolicie utrzymana mała architektura oraz w większości naturalna nawierzchnia ścieżek.

Ilustracja 58: Ścieżka parkowa „Olszynki” o swobodnym przebiegu, podkreślając naturalistyczny charakter miejsca.

Park Dąbki założony został z wykorzystaniem drzewostanu siedliskowego grądu wysokiego. Nazwa parku została określona ze względu na zdecydowaną przewagę w składzie dendroflory dębów szypułkowych (obecnie o średnicach ok 50 - 70 cm). Jest to niewielki obszar o charakterze leśnym, bez zdecydowanej formy kompozycyjnej. Po usytuowaniu w obrębie parku pomnika, sceny, siłowni terenowej oraz elementów małej architektury parkowej, zieleni uzupełniono o pojedyncze nasadzenia lip drobnolistnych, modrzewi europejskich, żywotników zachodnich, cisów pośrednich oraz śliw purpurowych. Obecnie, dzięki systematycznie prowadzonym na jego terenie pracom, stan dendroflory można uznać za zadowalający. W celu jego utrzymania na obecnym poziomie należy kontynuować dotychczasowe działania, nie zapominając o wprowadzaniu i utrzymywaniu drzew liściastych gatunków szlachetnych oraz krzewów. Spójność obiektu powinna również wyrażać się w jednolitej nawierzchni, którą należy odtworzyć jako typowo parkową, czyli ziemno/gruntową - nawiązując do naturalistycznego pochodzenia parku, oraz jednolitego i ustalonego charakteru małej architektury ze stopniową likwidacją obiektów kubaturowych i elementów wtórnych obniżających estetykę miejsca, jak opony ramujące alejkę parkową prowadzącą w kierunku południowym.

Ilustracja 59: Park Dąbki – centralna część parku od strony ul. Parkowej.

Podobne jak w kompozycji parków tendencje, rządziły w XIX i na początku XX wieku układami zieleni cmentarnej w gminie Gorzyce. Zasadniczo cmentarze komponowano ze szpalerami obwodowymi, granicznymi, złożonymi głównie z lip drobnolistnych oraz dębów szypułkowych. W niektórych przypadkach kompozycję wzbogacano gatunkami egzotycznymi drzew i krzewów. Przykładami takich kompozycji są oba cmentarze w Gorzycach, przy czym jedynie tzw. „stary” zachował większość cech stylowych (nowy jest obecnie praktycznie pozbawiony starodrzewu).

Cmentarz ten został założony na planie owalnym. Pierwotnie była to nekropolia z obiektem kościelnym. Kompozycję zieleni tworzy przede wszystkim obwodowy szpaler lip drobnolistnych o średnicach 60-70 cm, w wieku około 90 lat. Szpaler ten był kilkakrotnie uzupełniany z zachowaniem gatunku. Główną oś kompozycyjną podkreśla centralnie zakomponowana aleja obsadzona lipami drobnolistnymi. W południowej części cmentarza znajduje się obecnie współczesna kapliczka obok której rośnie okazowa lipa drobnolistna /dwuzrost/ o średnicy ok. 1,8 m. Kompozycję uzupełniają skupiny i pojedyncze krzewy: np. bukszpan wiecznie zielony, lilaki. W późniejszych latach tj. w drugiej połowie XX w. oraz na początku XXI wieku kompozycje cmentarne ubożeją – parki przekształcają się w nekropolie obsadzone jedynie obwodowo krzewami zimozielonymi, głównie żywotnikami zachodnimi. Obecnie historyczny układ

Ilustracja 60: Kapliczka w towarzystwie okazałej lipy drobnolistnej.

kompozycyjny i drożny jest czytelny. Zarówno drzewa jak i krzewy są w dobrym stanie zdrowotnym. Zespół zieleni komponowanej tego cmentarza ma dużą wartość zabytkową. W celu zachowania wartości zabytkowych kompozycji zieleni cmentarza niezbędne jest sukcesywne, okresowe wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie. W przypadku zamierania poszczególnych egzemplarzy starodrzewu powinno następować uzupełnianie obsadzeń szpaleru obwodowego oraz alei głównej lipami drobnolistnymi. Ze względu na wysoką wartość historyczną, artystyczną i przyrodniczą cmentarza niezbędne jest opracowanie jego karty oraz ujęcie w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków. Zasadne wydaje się również przekształcenie go w park kulturowy lub rozważenie wpisu do rejestru zabytków.

Ilustracja 61: Kompozycja złożona z lipy drobnolistnej w obwodzie cmentarza.

Wielowiekową tradycję miejsca w pełni odzwierciedlają historyczne kompozycje zieleni towarzyszące małej architekturze sakralnej. W przypadku terenu gminy Gorzyce najstarsze z nich to lipy drobnolistne. Symbolikę lipy można wiązać z tradycją wpływającą z mitologii słowiańskiej. Były one sadzone jako drzewa opiekuńcze, pozostawiając je w formie naturalnej. Najpiękniejszym przykładem jest okazowa lipa drobnolistna, towarzysząca figurze św. Jana Nepomucena w Bluszczowie. Powinna ona znaleźć się pod ochroną prawną: np. w zespole z pomnikiem gminnej ewidencji zabytków – jednakże prowadzone na niej prace pielęgnacyjne są dalekie od oczekiwań i nie spełniają warunków prawidłowej pielęgnacji drzew, stąd konieczne jest podniesienie standardów w tym obszarze. Kontynuacją tradycji są młodsze od niej lipy drobnolistne przy kaplicy w Belsznicy i krzyżu Męki Pańskiej w Turzy Śląskiej. Podobnie jak w przypadku cmentarza w drugiej połowie XX wieku, te okazałe drzewa opiekuńcze zostały zastąpione żywotnikami zachodnimi, jak przy krzyżu w Rogowie. W celu utrzymania kompozycji zieleni przy tych obiektach niezbędne jest sukcesywne, okresowe wykonywanie prac sanitarnych i pielęgnacyjnych przy drzewostanie. W przypadku zamierania poszczególnych egzemplarzy starodrzewu powinno następować uzupełnianie obsadzeń lipami drobnolistnymi przy zachowaniu historycznej lokalizacji.

Ilustracja 62: Figura św. Jana Nepomucena w Bluszczowie z towarzyszącą lipą drobnolistną.

VIII. GENERALNE WYTYCZNE KONSERWATORSKIE

VIII.I. Cele Programu Opieki Nad Zabytkami na terenie Gminy Gorzyce.

Zapisy niniejszego programu powinny stanowić integralną część prawa lokalnego w postaci zgodnej z obowiązującymi przepisami prawa na terytorium kraju. Ich uszczegółowieniem winien być program rewaloryzacji wytypowanych obszarów i zespołów oraz poszczególnych obiektów. Działalność zmierzającą do zachowania i poprawienia stanu konserwatorsko–technicznego należy skoncentrować na układach i zespołach przestrzennych oraz obiektach opracowanych w przedmiotowej dokumentacji: ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, a w szczególności sugerowanych do wpisu do rejestru zabytków.

Zamierzeniem Gminy winno być dążenie do utrzymania obecnego zasobu substancji zabytkowej, jak i dążenie do poprawy jego stanu zachowania. Uwarunkowania dotyczące programów, procesów i technologii konserwatorskich oraz wymogów projektowych należy opracować indywidualnie dla każdego z obiektów lub zespołów przestrzennych, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi i w uzgodnieniu ze stosownymi organami oraz służbami. Należy zaprojektować otoczenie obiektów w taki sposób, aby podkreślało ich znaczenie w strukturze przestrzeni ulicy i obszaru. Problematyka konserwacji obiektów wymaga współpracy między gminą a właścicielami tychże obiektów. Warunkiem powodzenia działań formalno - prawnych jest definitywne rozwiązanie problemu utrzymania, użytkowania i remontów konserwatorskich obiektów. Wykonanie wskazanych zadań ramowych pozwoli na powstanie przestrzeni publicznej o charakterze uniwersalnym, przy zachowaniu funkcjonalności obszaru. W przeciwnym wypadku wszelkie działania będą skazane na niepowodzenie, a obiekty kubaturowe, których stan obecny jest już często bardzo zły, ulegną całkowitemu zniszczeniu. Istotnym elementem warunkującym utrzymanie i podnoszenie wartości dziedzictwa kulturowego gminy byłoby stworzenie w porozumieniu z innymi samorządami gmin oraz miast i powiatów programu o charakterze regionalnym, ukierunkowanym na ochronę dziedzictwa dawnych księstw, w granicach których znajdowały się Gorzyce. Ochroną objąć należy również obiekty małej architektury, znajdujące się na przedmiotowym obszarze, posiadające wartości zabytkowe. Na obiektach tych należy prowadzić prace konserwatorskie pod nadzorem stosownych służb. Stanowią one istotny element kulturowy przestrzeni. Na podstawie istniejących uregulowań prawnych należałoby ustanowić zasady wspierania przedsięwzięć konserwatorskich oraz rewaloryzacyjnych, prowadzonych przez innych właścicieli na przedmiotowym terenie.

W szczególności powinny one objąć wielorodzinne domy robotnicze oraz obiekty małej architektury, nierzadko stanowiące własność prywatną. Celem programu jest powstrzymanie procesów destrukcyjnych substancji zabytkowej. Problem ten obejmuje także zagadnienie konserwacji i utrzymania m.in. obiektów nieużytkowanych. Aktualne uwarunkowania krajobrazowe oraz konieczność rewitalizacji obszarów industrialnych, lub zdekomponowanych - wskazują także na potencjalne możliwości pozyskania środków oraz dotarcia do źródeł finansowania przedmiotowych zagadnień.

Należy sukcesywnie rozbudowywać zasób dokumentacji dotyczących substancji wyszczególnionej w niniejszym opracowaniu. Sugeruje się również opracowanie pełnego zasobu informacji o wszelkiego typu źródłach dotyczących historii obecnej gminy oraz o miejscu ich przechowywania. Zasób nie może ograniczać się jedynie do źródeł publicznych i państwowych. Powinien także objąć archiwa prywatne, związków wyznaniowych oraz archiwów poza granicami kraju. Docelowo niezwykle korzystnym dla gminy Gorzyce byłoby opracowanie jego monografii z ujęciem zasobów zabytkowych. Dotychczasowe materiały są wybiórcze i niekompletne. Program wraz z opracowanymi obiektami oraz obszarami powinien przyczynić się do dalszego rozwoju gminy oraz podniesienia jej atrakcyjności w aspekcie połączenia wartości kulturowych i krajobrazowych. Umożliwia także wpisanie się gminy i wsi w realizację stosownych zapisów planów zagospodarowania przestrzennego Województwa Śląskiego (Uchwała Nr II/21/2/2004 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 21 czerwca 2004 roku w sprawie uchwalenia "Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego").

VIII.II. Generalne wytyczne urbanistyczne.

Obecny układ przestrzenny gminy Gorzyce to konglomerat dawnych ruralistycznych struktur urbanistycznych, połączony z zabudową osad przemysłowych o charakterze wiejskim.

1. Zachowanie historycznych układów urbanistycznych dawnych wsi.
2. Opracowanie wytycznych architektoniczno-urbanistycznych dla kształtowania nowej zabudowy – co do jej gabarytów, kształtu, bryły, dachu i detalu, w celu wydobycia i utrzymania dziedzictwa kulturowego.
3. Opracowanie wytycznych co do posadawiania nowych budynków, kształtowania ich otoczenia i ogrodzeń.
4. Ochrona zabytkowego cmentarza, zachowanie jego rozplanowania, drzewostanu oraz zabytkowych nagrobków.
5. Rewaloryzacja kolonii robotniczych.
6. Zadbanie o najbliższe otoczenie obiektów zabytkowych tak, aby były one właściwie eksponowane i nie wchodziły w korelację przestrzenną z innymi elementami np. reklamami, znakami lub tablicami drogowymi.
7. Uwzględnienie ochrony terenów zielonych w rewaloryzowanych terenach.

VIII.III. Generalne wytyczne architektoniczne.

1. Ochrona, zachowanie i konserwacja obiektów małej architektury (na terenie gminy są to głównie krzyże i figury).
2. Prace konserwatorskie, remontowe, modernizacyjne lub adaptacyjne w obiektach zabytkowych (rejestry) oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków należy prowadzić w porozumieniu z właściwymi

służbami (Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Winny być one wykonywane i nadzorowane przez uprawnione osoby – w zależności od stanu prawnego obiektu.

3. Likwidacja obiektów tymczasowych (m.in. kiosków, straganów, blaszanych garaży) i substandardowych, będących obiektami dysharmonicznymi z zabudową zabytkową.
4. Nowa zabudowa mieszkalna gabarytem i wysokością winna być dostosowana do istniejącej zabudowy jednorodzinnej i zespołów siedliskowych. Wytyczne do kształtowania nowej zabudowy powinny być opracowane w oparciu o wnioski zawarte w tym opracowaniu.

VIII.IV. Postulaty konserwatorskie.

1. Wartościowe obiekty kubaturowe, obiekty małej architektury (krzyże, kaplice architektoniczne oraz figury przydrożne wraz z ich bezpośrednim otoczeniem), cmentarz i obiekty przemysłowe winny zostać objęte ochroną prawną na zasadzie zapisu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a najcenniejsze z nich należy wpisać do rejestru zabytków (sugerowane wpisy ujęte w opracowaniu).
2. Zabudowa kolonii robotniczych i pojedynczych budynków rodzinnych na terenie gminy winna być sukcesywnie remontowana w ramach programu rewitalizacji.

Ponadto zaleca się:

- dążenie do utrzymania ceglanych elewacji wielorodzinnych budynków robotniczych (w sytuacji, gdy np. poprzez otynkowanie ztraca on swój walor zabytkowy)
 - dążenie do utrzymania pierwotnej formy architektonicznej wskazanych obiektów (utrzymanie kształtu i pokrycia dachu, rozmiarów i kształtu otworów okiennych i drzwiowych oraz zakaz nadbudowy obiektów), natomiast odbudowa i rozbudowa powinna odtwarzać charakter i elementy obiektów zabytkowych.
 - utrzymanie i przywracanie elementów lokalnej tradycji.
3. Obiekty kubaturowe oraz obiekty małej architektury będące w złym stanie technicznym należy remontować wg zatwierdzonych projektów konserwatorskich (z dopuszczeniem odbudowy – w odniesieniu do obiektów kubaturowych).
 4. Sporządzenie dokumentacji ewidencyjnej (wraz z inwentaryzacyjną) starych domów mieszkalnych. Dokumentacja ta może stanowić podstawę opracowania katalogu tradycyjnej murowanej zabudowy wiejskiej na terenie gminy.
 5. Tradycyjna zabudowa wiejska oraz folwarczna obecnie zanika. Patrząc perspektywicznie, małe są szanse by powstrzymać rozbiórkę starych budynków mieszkalnych i gospodarczych, konserwować je i zachować w stanie zbliżonym do pierwotnego. Sugeruje się opracowanie dokumentacji ewidencyjnej, inwentaryzacyjnej dla istniejących jeszcze obiektów tego typu. Na terenie gminy do dnia dzisiejszego nie zachowała się żadna chałupa drewniana, a domy murowane, będące przykładem tradycyjnej zabudowy wiejskiej ze względu na stan zachowania systematycznie są rozbierane. Zapewne w

ciągu kilkunastu lat tradycyjne domy wiejskie znikną bezpowrotnie lub w wyniku modernizacji zostaną całkowicie przekształcone. Najwartościowsze domy wiejskie w formie pierwotnej, nie przebudowane, z zachowaną dawną stolarką okienną i drzwiową, pokryciem dachu oraz detalem architektonicznym i wyprawami tynkarskimi na terenie gminy zachowały się w pojedynczych przykładach. Należy chronić w miarę możliwości pierwotną stolarkę okienną i drzwiową (wraz z kolorystyką), w przypadku modernizacji budynku należy dążyć do odtworzenia kształtu, materiału, podziałów i profili pierwotnych drzwi i okien (na podstawie zachowanej dokumentacji ikonograficznej lub poprzez analogię).

6. Należy dążyć do zachowania pierwotnej formy, rodzaju pokrycia i kształtu dachów w fasadach z dopuszczeniem w uzasadnionych przypadkach pokrycia alternatywnego, o podobnym kształcie i kolorze.
7. Ewentualna rozbiórka budynków (przykłady tradycyjnej zabudowy wiejskiej lub robotniczej) powinna być poprzedzona wykonaniem dokumentacji ewidencyjnej, np. karty ewidencyjnej zabytków architektury i budownictwa lub inwentaryzacją architektoniczną, na podstawie której właściwa służba ochrony zabytków udzieli stosownej zgody. Dokumentację tę należy przekazać właściwej służbie ochrony zabytków, udzielającej zgody na rozbiórkę.
8. Znalezienie nowych funkcji dla budynków nieużytkowanych, w pierwszej kolejności zagrożonego pałacu „dolnego” w Gorzycach oraz budynków folwarcznych w Gorzyczkach i Turzy Śląskiej.
9. Rewaloryzacja starego cmentarza w Gorzycach. Sukcesywna konserwacja istniejących, nielicznych nagrobków, poprzedzona opracowaniem projektu remontu konserwatorskiego (w pierwszej kolejności rodziny Arco).
10. Obiekty małej architektury znajdujące się w złym stanie technicznym należy sukcesywnie poddawać pracom konserwatorskim (znaczna część kamiennych krzyży, figur przydrożnych i innych ma ponad stuletni rodowód i wymaga podjęcia prac konserwatorskich). Obiekty kamienne winny być konserwowane przez dyplomowanych konserwatorów dzieł sztuki, specjalizujących się w konserwacji rzeźby kamiennej i detalu architektonicznego. Wszelkie prace konserwatorskie winny być poprzedzone opracowaniami w zakresie remontu konserwatorskiego.
11. Dla celów popularyzatorsko - edukacyjnych sugeruje się opracowanie i wydanie materiałów traktujących o dziedzictwie kulturowym „małej ojczyzny” w formie broszur lub szerszej publikacji książkowej (1). Publikacje te powinny objąć tradycyjną zabudowę wiejską, zabudowę folwarczną, kościoły wraz z wyposażeniem, małą architekturę, obiekty związane z przemysłem.

VIII.V. Generalne wytyczne dla terenów zieleni zabytkowej.

1. Opracowanie inwentaryzacji dendrologicznych i projektów waloryzacji zieleni zabytkowej na terenie

1Gmina Gorzyce wydała już m.in. wartościową książkę pt. „Skarby historii, kultury i sztuki gmin pogranicza. Gorzyce i Dolna Lutynia” autorstwa Daniela Jakubczyka. Również Starostwo w Wodzisławiu Śląskim prowadzi tego typu działania, wydając folder pt. „Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach” oraz folder dotyczący figury św. Jana Nepomucena – autor opracowania Paweł Porwoł.

gminy.

2. Rewaloryzacja historycznych terenów zielonych (w pierwszej kolejności parku krajobrazowego w Gorzycach i parku dworskiego w Gorzyczkach), stworzenie towarzyszących atrakcyjnych miejsc rekreacyjnych.
3. Wytypowanie na terenie gminy drzew do objęcia ochroną przez ustanowienie pomnika przyrody.
4. Uwzględnianie powierzchni parkowych przy wkraczaniu zabudowy.
5. Uzupełnienie i zachowanie, w miarę możliwości, istniejących obsadzeń dróg, przy zachowaniu warunków technicznych.
6. Dążenie do odtworzenia obsadzeń obwodu cmentarzy oraz alei.
7. Podniesienie zakresu i poziomu pielęgnacji drzew należących do zabytkowych układów w celu jak najdłuższego utrzymania zabytkowych układów w dobrym stanie fitosanitarnym.
8. Ujednolicenie stylu i charakteru dla elementów małej architektury towarzyszącej zorganizowanej zieleni – ławek, latarni i lamp, koszy na śmieci, nawierzchni, ogrodzeń, pergoli trejaży itp.

IX. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI A ZAMIERZENIA GMINY GORZYCE

IX.1. Główne cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków.

Zasadnicze cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków wytycza się w trzech głównych kierunkach:

1. udokumentowanie zabytków i ich inwentaryzacja, utworzenie bazy danych o obiektach zabytkowych z terenu gminy,
2. upowszechnianie i promocja dziedzictwa kulturowego, połączone z edukacją regionalną młodzieży szkolnej,
3. opracowanie studialnej dokumentacji stanowiącej podstawę rewaloryzacji kolonii robotniczej „Fryderyk”.

1. Dokumentowanie zabytków gminy, inwentaryzacja obiektów zabytkowych, utworzenie bazy danych o obiektach zabytkowych z terenu gminy.

Obiekty zabytkowe (zarówno nieruchome, jak i tzw. „ruchome”) na terenie gminy Gorzyce są stosunkowo słabo udokumentowane. Brak dokumentacji konserwatorskiej (zarówno w formie studialnej, jak i ewidencyjnej, szeroko rozpowszechnionej w środowisku konserwatorskim w formie tzw. kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa, zwanych powszechnie „białymi kartami”). Opracowywana wraz z niniejszą dokumentacją Gminna Ewidencja Zabytków ma m. in. na celu rozpoznanie zasobu zabytkowego gminy. Jej podstawą są tzw. karty adresowe Gminnej Ewidencji Zabytków. Jednakże karty te zawierają jedynie podstawowe informacje o obiekcie: adres/lokalizację, zdjęcie i określenie czasu powstania. Brak innych

ważnych informacji o zabytkach dziedzictwa kulturowego: materiału z którego wykonany jest obiekt, funkcji, własności, stanu zachowania, opisu, danych bibliograficznych i archiwalnych, jego historii, określenia stylu w którym jest wykonany i autora projektu. Dla lepszego rozpoznania zasobu zabytkowej gminy zasadnym jest wykonanie bardziej szczegółowej dokumentacji, czy to w formie zagadnień typologicznych (traktowanych tematycznie), czy też w formie kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa tzw. kart białych indywidualnych obiektów lub innej dokumentacji ewidencyjnej. Na potrzeby tego opracowania wykonano dodatkowo ponad 160 kart adresowych obiektów w celu określenia typologii głównej tkanki zabudowy jaka tworzy wieś, czyli obiektów mieszkalnych, gospodarczych i całych siedlisk. W oparciu o wizję lokalną, powyższe karty oraz GEZ, opracowano typologię obiektów, która powinna stanowić wyjściową wytyczną dla kształtowania układu urbanistycznego i nowej zabudowy na terenie wsi. Dodatkowo dla celów powyższego opracowania przeanalizowano wczesną strukturę osiedleńczą aby móc ustalić, które tereny powinno się dogęszczać zabudową, a które pozostawić luźniejsze w celu uwypuklenia pierwotnych układów osiedleńczych i krajobrazowych. Wskazana pierwsza forma opracowania powinna obejmować obiekty jednego typu, w ich historycznym rozwoju. W pierwszej kolejności należy opracować typy obiektów, których istnienie jest zagrożone:

- obiekty folwarczne wraz z dworami,
- obiekty przemysłowe związane z górnictwem i z kolejnictwem.

W następnej kolejności dokumentalizować i opracowywać należy obiekty podlegające modernizacji (szczególnie szeroko stosowanym o ostatnim okresie wymianom stolarki i ociepleniom), adaptacjom i przekształceniom. Nierzadko w wyniku tych prac obiekty tracą swoje pierwotne cechy zabytkowe. „Unowocześnianiu” szczególnie podlegają wiejskie budynki mieszkalne i gospodarcze. Zachowane są budynki dwóch kolonii robotniczych.

Ostatnią grupę stanowią kościoły, cmentarz, kaplice oraz obiekty małej architektury. Obiekty sakralne (kościół, kaplice) i cmentarz posiadają elementy (nieliczne) zabytkowego wyposażenia, tzw. obiekty ruchome – które również winny być dokumentalizowane i zewidencjonowane.

Ze względu na stosunkowo obszerny zasób obiektów mających podlegać dokumentalizowaniu i ewidencjonowaniu pierwszy etap tych prac powinien dotyczyć szeroko zakrojonej dokumentacji fotograficznej. Prowadzić ją można dwutorowo: przez profesjonalnych fotografów oraz aktywizując mieszkańców, a szczególnie młodzież. Ten drugi sposób można przeprowadzić, ogłaszając różnego rodzaju konkursy fotograficzne oraz poszukując materiałów archiwalnych – zdjęć, pocztówek, map. Elementem uzyskania dodatkowych informacji faktograficznych i historycznych może być ogłoszenie szeroko upowszechnionych konkursów wśród młodzieży i pozostałych mieszkańców gminy Gorzyce, dotyczących historii, zdarzeń, zwyczajów, opowieści a nawet podań związanych z poszczególnymi obiektami na terenie gminy (zarówno historycznymi, czy architektonicznymi przyrodniczymi). Pomocne w realizacji zadania mogą być również wywiady środowiskowe przeprowadzone przez młodzież (w ramach konkursów, czy zajęć szkolnych). Tematyka wywiadów dotyczyć może m. in. małej architektury i zabudowy prywatnej (jednorodzinnej, rodzinnej, itd.). Zebra-

ny materiał ikonograficzny i dokumentacyjny oraz relacje mieszkańców będą podstawą opracowania bazy danych o zasobach kulturowych, jego dziedzictwie i zwyczajach w gminie.

2. Upowszechnianie i promocja dziedzictwa kulturowego, połączone z edukacją regionalną młodzieży szkolnej.

Utworzenie w/w dokumentacji o charakterze ewidencyjnym i fotograficznym stanowić może bazę danych dla obiektów zabytkowych na terenie gminy. Może mieć ona różne formy: czy tradycyjnego wydawnictwa lub założonej strony internetowej obiektów zabytkowych (aktualizowaną i poszerzaną z biegiem czasu oraz wzbogacaną dokumentacją zdjęciową).

Niezwykle ważnym dla zachowania dziedzictwa kulturowego jest jego upowszechnianie wśród mieszkańców. Tylko poznanie wartości obiektów zabytkowych i docenienie przez ich właścicieli, użytkowników i innych mieszkańców pozwoli na dalsze trwanie i funkcjonowanie zabytków. Cele te osiągnąć można m. in. wydając publikacje o charakterze popularno-naukowym i bezpłatne foldery (2) (w ramach promocji gminy), monografie historyczne (3). Sugeruje się zainicjowanie działań edukacyjnych i popularyzatorskich prowadzonych przez szkoły i gminne instytucje kultury (wykłady dotyczące historii regionu i jego dziedzictwa kulturowego, lekcje muzealne), organizowanie konkursów fotograficznych i innych konkursów (np. dotyczących opowieści o historii zabytkowych budynków w gminie - domu rodzinnego, domu „sąsiada”, czy kapliczki, krzyża, figury przydrożnej lub innych obiektów).

Ważnym elementem upowszechniania wśród mieszkańców oraz przybyłych turystów, może być opracowanie szlaków związanych z dziedzictwem kulturowym gminy, np. szlaku obiektów zabytkowych występujących na terenie gminy (nie tylko obiektów wpisanych do rejestru zabytków), szlaku łączącego wszystkie miejsca związane z historią rodu Larischów, czy szlaku obiektów małej architektury sakralnej.

3. Kontynuowanie rewaloryzacji kolonii robotniczej „Fryderyk”.

Obecnie zabudowa kolonii znajduje się w niezadawalającym stanie zachowania. Większość domów posiada jeszcze pierwotny charakter. Wymagają one jednak remontów. W niektórych obiektach mieszkańcy zaczynają zmieniać wygląd budynków. Docelowo sugeruje się przeprowadzenie rewaloryzacji całego układu urbanistycznego, jak i poszczególnych jego obiektów. Prace remontowo-konserwatorskie związane z przywróceniem rzeczywistej wartości zaniedbanych i zdegradowanych obiektów winny być poprzedzone wykonaniem dokumentacji z programami prac remontowo-konserwatorskich dla poszczególnych domów mieszkalnych. Dokumentacja ta winna być poprzedzona ewidencją pierwotnej stolarki okiennej i drzwiowej, tj.

2 Takie działanie prowadzi m.in. miasto Cieszyn wydając publikacje w formie broszur o charakterze popularno-naukowym, a dotyczące przykładowo kościołów cieszyńskich, szlaku książąt cieszyńskich – Piastów, czy Habsburgów, cmentarzy, zieleni itd. Publikacje te stanowią podstawę opracowania niewielkich folderów rozdawanych bezpłatnie w informacji turystycznej.

3 Działanie takie inicjuje coraz więcej miast i gmin w województwie, m. in. Bieruń, Łędziny, Będzin, Częstochowa, Bielsko-Biała, Cieszyn a ostatnio Sosnowiec i Katowice (gdzie trwają prace nad monografiami tychże miast).

opracowaniem występujących typów stolarki oraz określeniem użytych materiałów oraz pierwotnej kolorystyki (okien, drzwi, tynków).

4. Gmina Gorzyce podjęła inicjatywę objęcia ochroną prawną zabytkowych domów robotniczych kolonii „Fryderyk”. Na jej wniosek w 2009 r. część kolonii, tj. budynki robotnicze (przy ul. Leśnej 1, 3, 5, 7 i ul. Kopalnianej 57, 59, 61) wpisane zostały do rejestru zabytków województwa śląskiego pod numerem A/276/09. Sugeruje się rozważenie podjęcia czynności prawnych z pozostałą częścią kolonii, tj. budynkami urzędniczymi i dawną willą dyrektora kopalni i zawnioskowaniem do wojewódzkiego konserwatora zabytków o ich wpis do rejestru zabytków. Dotychczas zrewaloryzowano dwa budynki robotnicze. W ciągu najbliższych lat planuje się kontynuację prac konserwatorskich przy następnych budynkach kolonii.

5. Rekomendowanie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków obiektów najcenniejszych w krajobrazie gminy do objęcia ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków (wg tabeli w rozdziale IV).

Zgodnie z art. 9.1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. Z 2014, poz. 1446 z późn. zm.) obiekty nieruchomości mogą być wpisane do rejestru zabytków na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu.

6. Decyzją nr A/1388/89 z dnia 10.10.1989 zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach został wpisany do rejestru zabytków. W ramach założenia ochroną objęte zostały dwa pałace oraz park krajobrazowy w stylu angielskim, w granicach zaznaczonych na mapce, a stanowiącej integralną część decyzji. W ramach zaznaczonych na mapce obszarów znalazły się nie tylko w/w pałace i park, ale również obszary rolne.

IX.II. Wpis do rejestru zabytków – ochrona obiektów.

W niniejszym opracowaniu wskazano obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz pretendujące do przedmiotowego wpisu. Wpis do rejestru zabytków daje m.in. możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorsko-remontowe przy obiekcie.

Zalecenia:

- rekomendowanie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków obiektów najcenniejszych w krajobrazie gminy sugerowanych do objęcia ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 9.1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) obiekty nieruchomości mogą być wpisane do rejestru zabytków na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu.
- objęcie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wszystkich obszarów Gminy, w tym wskazanie w planach zasad ochrony obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

IX.III. Dotacje.

Podstawowym warunkiem udzielania dofinansowania jest wpis do rejestru zabytków obiektu, na który czynione są starania o dotacje (do rejestru „A” – zabytki nieruchome, do rejestru „B” – tzw. zabytki ruchome, do rejestru „C” – zabytki archeologiczne).

O dotację może się ubiegać właściciel lub posiadacz zabytku albo jednostka posiadająca zabytek w trwałym zarządzie.

O dofinansowanie można ubiegać się m.in. u:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie (termin składania wniosków: do 30 listopada i 31 marca),
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach (termin składania wniosków: do 28 lutego – o dotację na prace planowane w danym roku, do 30 czerwca – o refundację).

Zarówno u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, jak i u Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie można się starać o dotacje na planowane prace (w cyklu jednorocznym), jak i o refundację kosztów poniesionych na prace przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (na całość prac ujętych pozwoleniem konserwatorskim, zakończonych i odebranych przez urząd konserwatorski).

- w Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach (termin ogłaszany indywidualnie – na stronie internetowej urzędu - www.silesia-region.pl, zakładka konkursy)
- w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych - Funduszu Kościelnym.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na planowane remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże), ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Ponadto prywatni właściciele, związki wyznaniowe (np. Parafie) itp. mogą się starać o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku w jednostkach samorządu na szczeblu gminy i powiatu. Każda z instytucji dofinansujących prace przy zabytkach ma indywidualne zasady przyznawania dofinansowania, oddzielne formularze i może wymagać różnych załączników. W części gmin Województwa Śląskiego na stałe funkcjonuje w ich budżecie fundusz dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, a radni corocznie podejmują

uchwałę co do jego wysokości, a w późniejszej fazie określają jego beneficjentów. Występują też gminy w województwie, które każdorazowo indywidualnie określają beneficjenta i kwotę dotacji (uchwałą rady).

W poszczególnych jednostkach samorządu (zarówno na szczeblu Województwa - Urzędzie Marszałkowskim, jak i na szczeblu powiatu i gminy) oraz w Funduszu Kościelnym można się starać o dotacje na prace planowane (zazwyczaj w cyklu jednorocznym).

W Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach oraz w Urzędzie Marszałkowskim w Katowicach dofinansowanie może zostać udzielone na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

W w/w instytucjach można starać się o dofinansowanie do 50 % kosztów wykonania prac ujętych w pkt. 1-17. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga prze-

przewodzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy jego stan zachowania wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, można starać się o dofinansowanie do 100% kosztów potrzebnych na przeprowadzenia tych prac.

IX.IV. Dominanty przestrzenne - historyczne – pozytywne.

1. Kościół parafialny p.w. Anioła Stróża w Gorzycach, ul. Kościelna,
2. Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rogowie, ul. Raciborska 40,
3. Kościół parafialny p.w. NMP Królowej Pokoju w Olzie, ul. Szkolna,
4. Kościół parafialny p.w. Matki Bożej Fatimskiej w Turzy Śląskiej, ul. Tysiąclecia.

X. SPISY

X.I. Spis obiektów

WYKAZ OBIEKTÓW KUBATUROWYCH

		BELSZNICA
1.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 18
2.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 26
3.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 31
		CZYŻOWICE
4.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 34
		GORZYCE
5.	DAWNY PAŁAC	UL. BOGUMIŃSKA
6.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. BOGUMIŃSKA 13
7.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANIOŁA STRÓŻA	UL. KOŚCIELNA PARAFIA PRZY UL. OGRODOWEJ 1
8.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 83
9.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 103
10.	DAWNA LODOWNIA	UL. ZAMKOWA
11.	DAWNY PAŁAC	UL. ZAMKOWA 8
		GORZYCZKI
12.	DAWNY FOLWARK	UL. WIEJSKA
13.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. KOPALNIANA 57
14.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. KOPALNIANA 59
15.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. KOPALNIANA 61
16.	DAWNA KOPALNIA WĘGLA KAMIENNEGO „FRYDERYK”	UL. LEŚNA 43-47
17.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 1
18.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 3
19.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 5
20.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 7
21.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 39
22.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 40
23.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 41
24.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 42
25.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 44

26.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. LEŚNA 46
		ODRA
27.	BUDYNEK MIESZKALNO - GOSPODARCZY	UL. ROGOWSKA 2
28.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. GŁÓWNA 44
		OLZA
29.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. BOGUMIŃSKA 5
30.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 56
31.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 72
32.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 90
33.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 92
34.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 94
35.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 96
36.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 98
37.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. DWORCOWA 102
38.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NAJŚWIĘTSZEJ MARI PANNY KRÓLOWEJ POKOJU	UL. SZKOLNA 9
39.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 18
40.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 44
		OSINY
41.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. GENERAŁA SIKORSKIEGO 47
		ROGÓW
42.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. CZYŻOWICKA 2
43.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. RACIBORSKA 28
44.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA	UL. RACIBORSKA 40
45.	SZKOŁA PODSTAWOWA	UL. SZKOLNA 2
46.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WYZWOLENIA 40
		TURZA ŚLĄSKA
47.	DAWNY FOLWARK	SKRZYŻOWANIE ULIC: KOŚCIUSZKI 67 / WODZISŁAWSKA
48.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. POWSTAŃCÓW 28
49.	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. MATKI BOŻEJ FATIMSKIEJ	UL. TYSIĄCLECIA 15
		UCHYLSKO
50.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 24
51.	BUDYNEK MIESZKALNY	UL. WIEJSKA 63

WYKAZ OBIEKTÓW MAŁEJ ARCHITEKTURY

		BELSZNICA
1.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA 34 / WAŁOWA
2.	KAPLICZKA KUBATUROWA PW. MATKI BOSKIEJ BOLESNEJ	SKRZYŻOWANIE ULIC WAŁOWA 23 / STAWOWA
		BLUSZCZÓW
3.	KAPLICZKA KUBATUROWA PW. ŚW. ANTONIEGO	UL. KAMIENSKA 13
4.	KAPLICA KUBATUROWA MACHNIKÓW	UL. POWSTAŃCÓW 16
5.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. POWSTAŃCÓW 27
6.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: WIEJSKA 16 / POWSTAŃCÓW
7.	FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA	WZGÓRZE NA GRANICY BLUSZCZOWA I ROGOWA
8.	POMNIK POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH	UL. POWSTAŃCÓW
		CZYŻOWICE
9.	KRZYŻ CMENTARNY	UL. POLNA
10.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 34
11.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 42
12.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: WODZISŁAWSKA 12 / NOWA
		GORZYCE
13.	CMENTARZ	UL. KOŚCIELNA
14.	RZEŻBA – ECCE HOMO	UL. KOŚCIELNA
15.	RZEŻBA - PIETA	UL. KOŚCIELNA
16.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. KOŚCIELNA
17.	KRZYŻ CMENTARNY KAPLICZKOWY	UL. KOŚCIELNA
18.	KAPLICZKA DOMKOWA PW. ŚW. URBANA	UL. OGRODOWA 20
19.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. RACIBORSKA 27
20.	KAPLICZKA KUBATUROWA „NA ŹRÓDLE”	SKRZYŻOWANIE ULIC: WIERZBOWA 11 / KLONOWA
		GORZYCZKI
21.	KAPLICA ARCHITEKTONICZNA PW. ŚW. JANA NEPOMUCENA	UL. WIEJSKA 20
22.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 112
		ODRA
23.	KAPLICZKA KUBATUROWA PW. ŚW. JANA NEPOMUCENA	UL. GŁÓWNA 23

24.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. GŁÓWNA 40A
25.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: ROGOWSKA 13 / POLNA 2
		OLZA
26.	KRZYŻ POKUTNY	UL. DWORCOWA 5
27.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: DWORCOWA 44 / BOGUMIŃSKA
28.	KAPLICZKA SŁUPOWO – WNĘKOWA PW. NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY	UL. DWORCOWA 102
29.	KAPLICZKA KUBATUROWA PW. ŚWIĘTEJ RODZINY	UL. WIEJSKA 16
		ROGÓW
30.	KRZYŻ POKUTNY PRZY KOŚCIELE	UL. RACIBORSKA
31.	KAPLICA KUBATUROWA	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA / LIPOWA
32.	KRZYŻ POKUTNY PRZY CMENTARZU	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA / LIPOWA
33.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: RACIBORSKA 60A / PARKOWA
34.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. RACIBORSKA 94B
35.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WYZWOLENIA 34
36.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WYZWOLENIA 71
37.	KAPLICA KUBATUROWA	UL. WYZWOLENIA 101
		TURZA ŚLĄSKA
38.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. POWSTAŃCÓW 29
39.	KAPLICA KUBATUROWA NA „NAWSIU”	UL. POWSTAŃCÓW 30
40.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. POWSTAŃCÓW 100
41.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	SKRZYŻOWANIE ULIC: STAROWIEJSKA / BOGUMIŃSKA
42.	FIGURA NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA	UL. TYSIĄCLECIA 15
43.	KRZYŻ CMENTARNY	UL. TYSIĄCLECIA 15
		UCHYLSKO
44.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 63
45.	KAPLICA KUBATUROWA	UL. WIEJSKA 68A
46.	KRZYŻ KAMIENNY KAPLICZKOWY	UL. WIEJSKA 68A

XI. LITERATURA

ŹRÓDŁA, MATERIAŁY O CHARAKTERZE ŹRÓDŁOWYM, NIEPUBLIKOWANE OPRACOWANIA.

NIEPUBLIKOWANE

1. Archiwum Państwowe w Katowicach:
 - Wyższy Urząd Górniczy w Katowicach, kartografia.
2. Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Raciborzu:
 - Starostwo Powiatowe w Rybniku,
 - Wydział Powiatowy w Rybniku,
3. Archiwum Państwowe we Wrocławiu:
 - Naczelne Prezydium Prowincji Śląskiej – Zarząd Regulacji rzeki Odry, kartografia.
4. Archiwum Muzeum w Wodzisławiu Śląskim:
 - Gorzycki, Turza Śląska, dokumentacja z badań archeologicznych,
5. Die Schul und Gemeinde Chronik von Belschnitz angelegt im Jahre 1865 vom Lehrer Grzegorzcyk, rps
6. Klon B., Monografia Rogowa do roku 1945, mps, Racibórz 1979
7. Klon Z., Historia Rogowa nad Olzą, Z. I-II, mps, Bielsko-Biała 1990
8. Kronika Gromady Olza założona z okazji otwarcia Domu Gromadzkiego, mps
9. Kronika parafii Matki Bożej Fatimskiej w Turzy Śląskiej: od założenia do 1980 r., rps
10. Kronika (Publiczna Szkoła Powszechna w Rogowie (do 2000 r.), rps
11. Kronika Publicznej Szkoły Powszechniej Olza powiat Rybnik Województwo Śląskie, rps
12. Kronika Publicznej Szkoły Powszechniej w Czyżowicach, rps
13. Kronika (Publicznej Szkoły Powszechniej w Belsznica, za lata 1945-1954), rps
14. Kronika Olza (parafialna, za lata 1930-1970), rps,
15. Musioł L., Gorzyce: monografia historyczna wsi, kościoła oraz parafii, mps, Gorzyce 1965
16. Tenże, Jedłownik: gmina i parafia, monografia historyczna, 1961
17. Tenże, Rogów: gmina i parafia, mps, Rogów 1965
18. Olzańskie ABC...: krótki przewodnik po Olzie przygotowany przez uczniów Szkoły Podstawowej im. Karola Miarki w Olzie pod kierunkiem Edyty Bogiel, mps

19. Rybka M., Kronika Bluszczowa, T. 1-2, rps
20. Tenże, Kronika budowy kościoła parafialnego w Rogowie 1946-1949, mps, Bluszczów
21. Sekmistrz K., Krzyże i kapliczki przydrożne jako element kultury i krajobrazu kulturowego na podstawie badań przeprowadzonych w Turzy Śląskiej i Czyżowicach, mps, Kraków 2003

PUBLIKOWANE

22. Brauner J., Schul-Schematismus für den Regierungsbezirk Oppeln, Zabrze 1887.
23. Codex Diplomaticus Silesiae, t. 14, Liber foundationis episcopatus vratislaviensis.
24. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Stalinogrodzie (nast. Katowicach), R. 1954, 1972.
25. Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego, R. 1937, 1939, 1945.
26. Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegatur-Bezirks für das Jahr 1905 (nast.: 1909, 1916, 1920).
27. Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche, Provinz Schlesien, Berlin 1922.
28. Herold C., Schematismus der öffentlichen katholischen und evangelischen Volksschulen des Reg.-Bez. Oppeln, Breslau 1911.
29. Hosák L., Historický Místopis země Moravsko-Slezské, Praha 2004.
30. Katalog Archidiecezji Katowickiej 2005, część II Dekanaty i parafie, Katowice 2005
31. Kodeks Dyplomatyczny Klasztoru tynieckiego, cz. I, Lwów 1875
32. Panic I., Sprawozdania wizytacyjne biskupów wrocławskich (z roku 1717), „Acta Historica Silesiae Superioris”, R. 1994 t. 1.
33. Schematismus der öffentlichen katholischen Elementarschulen des Bistums Breslau, Neustadt 1888.
34. Schlesisches Güter Adressbuch, Breslau, 1886, 1894, 1902, 1905, 1909, 1921.
35. Schul-Schematismus für den Regierungsbezirk Oppeln, 1887.
36. Schematyzm Archidiecezji Katowickiej 2009, Katowice 2009.
37. Triest F., Topographisches Handbuch von Oberschlesien, 2 Th., Breslau 1864.
38. Tygodnik Powiatowy na powiat rybnicki, R. 1924.
39. Zimmermann F. A., Beiträge zur Beschreibung von Schlesien, Band 3, Brieg 1784.

OPRACOWANIA PUBLIKOWANE - opracowania zwarte i periodyki z ważniejszymi artykułami

40. Borek H., Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole 1988.
41. Chlebik G., Polasek Z., Skarby przyrody pogranicza, Gorzyce 2005
42. Czaplński M. (red), Historia Śląska, Wrocław 2002.
43. Dobrowolski T., Sztuka na Śląsku, Katowice-Wrocław 1948.
44. Tenże, Sztuka województwa śląskiego, Katowice 1933
45. Dokoupil L. (red), Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sešit 14, Ostrava 2001.
46. Drabina J., Górny Śląsk. Przewodnik historyczny, Wrocław 2002.
47. Dulias R., Hibszer A., Województwo śląskie. Przyroda, gospodarka, dziedzictwo kulturowe, Krzeszowice 2004.
48. Dworsatschek M., Polska w dawnej kartografii. Historyczne ziemie polskie na mapach do początku XIX w. w zbiorach Ossolineum, Wrocław 2008.
49. Dzieje katowickiego okręgu kolejowego, opracowanie zbiorowe, Katowice 1997.
50. Encyklopedia Powstań Śląskich, Opole 1982.
51. Fojcik J., Śląski ruch śpiewaczy 1945-1974, Katowice 1983.
52. Tenże, Materiały do dziejów ruchu śpiewaczego na Śląsku, Katowice 1961.
53. Foltyn E., Szydłowski J., Foltyn E., Archeologia regionu cieszyńskiego, Katowice 2004.
54. Gruszczyk M., Zatrzymane w pamięci. Dawny powiat rybnicki na poczłtówce, Racibórz 2004.
55. Gumowski M., Herby i pieczęcie miejscowości województwa śląskiego, Katowice 1939.
56. Henke F.I., Kronika, czyli opis topograficzno-historyczno-statystyczny miasta i wolnego mniejszego państwa stanowego Wodzisław na Górnym Śląsku, Wodzisław 2001.
57. Jakubczyk D., Skarby historii, kultury i sztuki gmin pogranicza. Gorzyce i Dolna Lutnia, Gorzyce 2007.
58. Tenże, Spotkania przy granicy: polsko-czeski przewodnik po gminie Gorzyce i mieście Bogumienie, Gorzyce 2011
59. Tenże, Wspólne ścieżki: gminy na królewskim szlaku, Godów 2011
60. Katalog zabytków sztuki w Polsce, T. VI województwo katowickie, zeszyt 14 powiat wodzisławski, Warszawa 1960.
61. Kloch B., Najstarsze parafie Górnego Śląska, Racibórz, brw.
62. Koleją z Katowic do Raciborza, opracowanie zbiorowe, Rybnik 2006.
63. Korta W., Historia Śląska do 1763 roku, Warszawa 2003.
64. Korzeniowska W., Ziemiaństwo na Górnym Śląsku, w XIX i XX w., Opole 1997.

65. Kozina I., Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850-1914, Katowice, 2001
66. Kroniki Rybnickie. Numer pierwszy, Rybnik, 1983.
67. Makowski M., Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim, Cieszyn 2005
68. Mapy Górnego Śląska w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu, Opole 1998.
69. Messtischblätter (mapa 1:25 000), ok. 1882 r. i 1941 r.
70. Mika N., Dzieje ziemi raciborskiej, Kraków 2010.
71. Myszor J. (red), Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922-2008, Katowice 2009.
72. Nowiński G., Śląska Fatima w papieskiej koronie, Turza Śląska 2005
73. Odnowa wsi województwa śląskiego. Projekty realizowane przez gminy w latach 2006-2008, Katowice 2008.
74. Orzechowski K., Historia ustroju Śląska 1202-1740, Wrocław 2005.
75. Panic I., Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu, Katowice 1992.
76. Porwoł P., Małe formy architektury sakralnej, Kapliczki-figury-krzyże, Wodzisław 2005.
77. Tenże, Tropem figur św. Jana Nepomucena, Wodzisław 2002.
78. Tenże, Kamienne figura św. Jana Nepomucena w Bluszczowie, Wodzisław Śl. 2001
79. Tenże, Zespół pałacowo-parkowy w Gorzycach, Wodzisław Śląski, 2002
80. „Rocznik Łubowicki”, t. 2-4.
81. Serafin F. (red) Województwo śląskie 1922-1939. Zarys monograficzny, Katowice 1996.
82. Sękowski R., Herbarz szlachty śląskiej, t. 1-8
83. Siemko P., Nie zachowane kościoły drewniane Górnego Śląska, Katowice 2001.
84. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, T. 1-12
85. Snoch B., Górnośląski leksykon biograficzny, Katowice 2004.
86. Sowińska, Forma i sacrum Współczesne kościoły Górnego Śląska, Warszawa 2006.
87. Straty wojenne. Zabytkowe dzwony utracone w latach 1939-1945 w granicach Polski po 1945 r., Tom III województwo śląskie Część I diecezja Katowicka wraz z częścią diecezji częstochowskiej, Warszawa 2008
88. Steuer A., Ruch sportowy w województwie śląskim 1922-1939, Opole 2008.
89. Szaniawska L., Mapy ziem polskich wydane przez Karola Flemminga w zbiorach Biblioteki Narodowej, Warszawa 1998.
90. Šlachta F., Dějiny hornického města Karvinné, Český Těšín, 1937

91. „Śląskie Prace Prahistoryczne”, t. 1 i 2.
92. Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, t. 2.
93. Wytyczak R., Śląsk na mapach z lat 1800-1945 w zbiorach zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Wrocław 2008.
94. Tenże, Śląsk w dawnej kartografii, Wrocław 1998.
95. Wrana W. (red), 80 lat piłkarstwa na ziemi rybnicko-wodzisławskiej, Rybnik 2004.
96. Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk, Warszawa 2006.
97. „Zeszyty Raciborskie ”Strzecha””, t. 4, 7.
98. „Zeszyty Rybnickie”, nr: 6, 8, 9.

PRASA

99. „Głos dziecka z nad Odry i Olzy”, R. 1932-1934.
100. „Gość Niedzielny”, R. 1929-1939.
101. „Nowiny Wodzisławskie”, R. 1997-2011.
102. „Nowiny”, R. 1958-2011.
103. „Polonia”, R. 1930.
104. „Sztandar Polski” / „Sztandar Polski-Gazeta Rybnicka”, R. 1919-1938.
105. „U Nas. Miesięcznik Gminy Gorzyce”, R. 1991-2011 (mapy Śląska).
106. „Ziemia Rybnicka”, R. 1934, 1939.